

ISSN 2415-7929
DOI: 10.31891/2415-7929

Науковий журнал

**Актуальні проблеми
філології та
перекладознавства**

2023, № 28

Scientific journal

**Current issues of
linguistics and
translation studies**

2023, Issue 28

Хмельницький 2023

Науковий журнал
Актуальні проблеми філології та перекладознавства

Затверджено як фахове видання категорії «Б»
(наказ МОН №1188 від 24.09.2020)

Засновано в березні 2011 р.

Виходить 4 рази на рік

Хмельницький, 2023, № 28

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет

Наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua/j-tit/apftp>

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=UE4UR2oAAAAJ>

CrossRef <http://doi.org/10.31891/2415-7929>

Головний редактор

Царалунга Інна Богданівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора.
Голова редакційної колегії

Бойко Юлія Петрівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар

Купчишина Юлія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету

Члени редакційної колегії

Базилевич Марина – PhD (м. Декор, штат Айова, США), Беднарова-Гібова Клаудія – PhD (м. Пряшів, Словаччина), Бойко Ю. П. – д-р філол. н., Гавриш М. М. – канд. філол. н., Гнатюк М. І. – д-р філол. н., Давидюк Ю. Б. – канд. філол. н., Ємець О. В. – канд. філол. н., Єсипенко Н. Г. – д-р. філол. н., Козловський В. В. – д-р. філол. н., Колгасва І. М. – д-р. філол. н., Коломієць Л. В. – д-р. філол. н., Купчинська З. О. – д-р. філол. н., Кшановська-Ключевська Ельжбета – PhD (м. Краків, Польща), Марчук Л. М. – д-р. філол. н., Ніконова В. Г. – д-р. філол. н., Олійник Л. В. – канд. філол. н., Панасенко Наталія – д-р. філол. н. (м. Трнава, Словаччина), Папушина В. А. – д-р.пед. н., Приймак І. В. – канд. філол. н., Славова Л. Л. – д-р. філол. н., Станіславова Л. Л. – канд. філол. н., Тимошенко Т. М. – канд. філол. н., Торчинська Н. М. – канд. філол. н., Торчинський М. М. – д-р філол. н., Холод Уляна – PhD (м. Оломоуц, Чеська Республіка), Царалунга І. Б. – д-р філол. н., Шуляк С. А. – д-р філол. н., Янчишин А. М. – канд. філол. н., Ющишина О. М. – канд. філол. н..

Технічний редактор Кравчик Ю. В. – канд. екон. н.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 1 від 30.08.2023

Адреса редакції: Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу "Актуальні проблеми філології та перекладознавства"
☎ +38 (0382) 67-51-08
e-mail: khnu.apfp@gmail.com
web: <http://apfp.khnu.km.ua/>
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_apfp.htm

Зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24779-14719ПР від 06 квітня 2021 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2023
© Редакція журналу "Актуальні проблеми філології та перекладознавства", 2023

ЗМІСТ

СТАЦЮК Р. В. ОСНОВНІ ТРУДНОЩІ ДЕФІНІЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ, ТЕРМІНОЛОГІЇ 5 STATSYUK R. V. MAIN DIFFICULTIES CONCERNING DEFINITIONS OF SPECIAL AND PROFESSIONAL VOCABULARY, TERMINOLOGY	
ДОЛИНСЬКИЙ Є. В. АНГЛОМОВНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ДІЄСЛОВА ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ 11 DOLYNSKIY E. V. ENGLISH TERMINOLOGICAL VERBS OF MENTAL ACTIVITY: LEXICO-SEMANTIC AND TRANSLATION ASPECTS	
БИЧОК А.В., БОДНАР О.Б., ШТОХМАН Л.М. ЛІНГВІСТИКА І ТИПОЛОГІЯ ТЕКСТІВ РЕЛЕВАНТНИХ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ 18 ВУСНОК А. V., BODNAR O. B., SHTOKHMAN L. M. TEXTLINGUISTIK UND ÜBERSETZUNGSRELEVANTE TEXTTYPOLOGIE BEIM ERLERNEN DER FREMDSPRACHE	
ЦАРАЛУНГА І. Б., ХОЛОД УЛЯНА СИСТЕМА ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГРАМОТАХ XIV – XV СТ.: ВАРІАТИВНІСТЬ ФОРМ 25 TSARALUNHA I. B., KHOLOD ULIANA NOUN DECLENSION SYSTEM IN UKRAINIAN MANUSCRIPTS OF THE 14TH-15TH CENTURIES: VARIABILITY OF FORMS	
СЕРГЄЄВА О. В. ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗВО 30 SERGEEVA O. V. FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE INTERPRETERS AND TRANSLATORS AT UNIVERSITIES	
МОРОЗ Т. О. ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТОНИМІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ У СКЛАДІ ПОЛЬСЬКИХ ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЬ 34 MOROZ T. O. LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF ANTONYMIC COMPONENTS IN POLISH PAREMIC UNITS 34	
ЧОРНИЙ І. В., МАЛІНСЬКА Г. Д. ТРАВМА ВІЙНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ 43 CHORNYI I. V., MALINSKA H. D. THE TRAUMA OF WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE	

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-28-1>

УДК 811.161.2:001.4

СТАЦЮК Р. В.

Національна академія Служби безпеки України

ОСНОВНІ ТРУДНОЩІ ДЕФІНІЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ЛЕКСИКИ, ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню основних труднощів дефініції спеціальної, професійної лексики та термінології. У результаті опрацювання значного масиву як лінгвістичних доробків, так і публікацій, написаних вітчизняними мистецтвознавцями встановлено, що коли йдеться про лексику певної сфери або термінологію, то дослідники стикаються як із загальнотеоретичними, так і з конкретно-галузевими дефініційними труднощами. Окрім того, бракує теоретичного обґрунтування й послідовності наявним перелікам критеріїв диференціації термінологічної і загальноживаної лексики. На розроблення термінознавчих дефініцій помітно впливає той факт, що термінознавство має, поряд із дескриптивними аспектами, також помітні прескриптивні (нормативні) компоненти, пов'язані з розвитком як наукової теорії, так і практики.

У результаті здійсненого критичного аналізу квантитативних параметрів та критеріїв диференціації термінів, загальноживаної лексики, спеціальної лексики та професіоналізмів, з'ясовано, що більшість мовознавців узагалі не розрізняють поняття термінологічної та спеціальної лексики, розглядаючи їх як синоніми. Що ж стосується розмежування термінологічної та загальноживаної лексики, то воно базується на низці релевантних ознак терміна, які, на думку лінгвістів, відрізняють його від нетерміна. Однак науковці не враховують той факт, що термін – це динамічний елемент, який функціонує в живій мові та постійно піддається змінам, а отже, такі критерії, як: однозначність, системність та спеціальна сфера застосування не є достатніми для диференціації термінологічної та загальнонародної лексики.

Ключові слова: термін, термінологія, загальноживана лексика, спеціальна лексика, професіоналізми.

STATSYUK R. V.

National Academy of Security Service of Ukraine

MAIN DIFFICULTIES CONCERNING DEFINITIONS OF SPECIAL AND PROFESSIONAL VOCABULARY, TERMINOLOGY

The article examines the research of the main difficulties concerning definitions of special and professional vocabulary and terminology. After processing a significant array of both linguistic works and publications written by national art historians, establishing that when it comes to the vocabulary of a certain field or terminology, researchers are faced with both general theoretical and branch-specific definitional difficulties. In addition, the existing lists of criteria for differentiation of terminological and commonly used vocabulary lack theoretical justification and consistency. Significant influence on the terminological definitions is the fact that terminology has, along with descriptive aspects, also significant prescriptive (normative) components related to the development of both scientific theory and practice.

In conclusion, of a critical analysis of the quantitative parameters and criteria for the differentiation of terms, commonly used vocabulary, special vocabulary and professionalisms, the fact unraveled that most linguists do not distinguish the concepts of terminological and special vocabulary at all, considering them as synonyms. As for the distinction between terminological and commonly used vocabulary, it is based on a number of relevant features of the term, which, according to linguists, distinguish it from a non-term. However, scientists do not consider the fact that a term is a dynamic element that functions in a living language and is constantly subject to changes, and therefore, such criteria as: unambiguity, stability, and a special scope of application are not sufficient for the differentiation of terminological and national vocabulary.

Keywords: term, terminology, commonly used vocabulary, special vocabulary, professionalisms.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблеми термінознавства як науки, що вивчає спеціальну лексику традиційно посідають провідне місце у лінгвістиці. Як показує опрацювання теоретичної літератури, у сфері вивчення спеціальної / професійної лексики / термінології немає однотайності, зберігаються розбіжності поглядів не тільки в теоретичних положеннях та методологічних підходах, а й у визначеннях найважливіших понять лінгвістичної галузі. Відсутність чітких критеріїв розмежування термінів від загальноживаної лексики та професіоналізмів викликає безліч дискусій серед науковців. Насамперед це обумовлено тим, що більшість лінгвістів досліджують «ідеальний» термін та приписують ознаки, невластиві йому. Очевидно, що формулювання відмінностей між загальноживаною, термінологічною та професійною лексикою потребують значно більшої точності та об'єктивної критеріальності.

Аналіз досліджень та публікацій

Теоретико-методологічним підґрунтям нашого дослідження слугували праці видатних вітчизняних лінгвістів, а саме: Т. Р. Кияка [2], О. Д. Пономарева [4], О. О. Романової [5] та О. В. Слюсаренко [8]. Для більш детального аналізу труднощів, що виникають при дефініції спеціальної, професійної лексики і термінології також були розглянуті публікації мистецтвознавців О. Омеляна [3], М. Селівачова [7], Ю. Смоля [9], О. Сом-

Сердюкової [10], Л. Хом'як [11], В. Цитовича [12] та М. Юр [13], які відображають їхній фаховий погляд на співвідношення вищезазначених понять і номенів.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає не лише у визначенні основних труднощів дефініції спеціальної, професійної лексики та термінології, а також у напрацюванні методичних рекомендацій щодо їх подолання.

Виклад основного матеріалу

Розпочинаючи будь-яке наукове дослідження, слід у першу чергу зосередитися на **дефініціях**, котрі становлять інструментарій опрацювання як теоретико-методологічної, так і конкретномовно-практичної інформації в обраному напрямку роботи. Як відомо, кожне поняття може дістати визначення або через свою внутрішню структуру (набір конститутивних ознак), або через відмежування від сусідніх понять. Ув ідеалі варто, на наш погляд, розробляти таке визначення, яке враховує обидва підходи.

Відзначають, що *фахові мови (спеціальні мови, технолекти)* «до певної міри» протиставлені *загальнонавчальній мові*. «У той час, як наука про фахові мови має на меті дослідження власне мови певної сфери науки й техніки, предметом дослідження *термінознавства* є не мова як така, а саме термін як єдність поняття і назви. Таким чином, термінознавство включає і понятійну сферу певної фахової галузі». Фахова мова не обмежується професійною лексикою, а становить сукупність усіх мовних засобів, якими користуються у «професійно замкнутій сфері комунікації» [2, с. 104, виділено нами]. Отже, і термінознавство, і вивчення професійної лексики можна вважати частиною досліджень у сфері фахової мови. Однак питання і дискусію може викликати визначення «професійно замкнутої» сфери комунікації, оскільки критерії визначення міри такої замкнутості залишаються не зовсім ясними.

Лексику *фахового тексту* поділяють на чотири групи:

- 1) *терміни певної галузі*, які мають власну дефініцію;
- 2) *міжгалузеві загальнонаукові термінологічні одиниці* (зокрема й терміни суміжних наук);
- 3) *напівтерміни* або *професіоналізми*, зокрема *номенклатури* – «щоправда професіоналізми, як правило, можуть тлумачитися, на противагу номенклатурним одиницям»;
- 4) *професійні жаргонізми*, які «не претендують на точність та однозначність, мають великий рівень образності та емотивно забарвлене значення» [2, с. 104].

Тут бачимо опозиції а) термінів певної галузі і міжгалузевих (зокрема, із суміжних наук) термінів, б) професійних лексем із емоційною конотацією та без такої. Натомість дві наступні опозиції, а саме в) професіоналізми, що мають тлумачення, і номени, які тлумачення не мають, та г) точні і «неточні» лексеми професійної сфери, видаються неоднозначними та дискусійними. Адже, наскільки можна судити з побутового та лінгвістичного досвіду, витлумачити можна будь-яку лексему; професійний жаргонізм, попри його образність та емоційність, позначає певний об'єкт не менш точно, ніж термін (очевидно, уявлення про неточність професійних жаргонізмів породжене нерідким уживанням **замість** них загальних сленгових лексем).

У нетрадиційній класифікації стилів (загальний комунікативний, професійний практичний, науково-теоретичний, естетичний) фахові мови репрезентовані двома стилями – професійно-практичним та науково-теоретичним. Фахові тексти розрізняються на текстовому й термінологічному рівнях [2, с. 105].

Оскільки позначуване терміном поняття належить до окремої галузі знання, термін виступає елементом фіксованої підмови й застосовується тільки в межах цієї підмови. Терміни є засобом **закріплення результатів пізнання та відкриття нового знання** [5, с. 57]. Як бачимо, терміни виступають важливими елементами **когнітивної** діяльності, й у цьому аспекті їх характеристики близькі до характеристики **концептів**. Теза про те, що невпорядкована терміносистема гальмує розвиток науки [5, с. 59], указує саме на когнітивний аспект, але вади терміносистеми можуть гальмувати і практику, тобто стосуватися прагматичного аспекту.

Релевантною ознакою терміна, що відрізняє його від нетерміна, є «більш суворя можливість санкціонувати його, упорядковуючи термінолексику сучасної літературної мови» [5, с. 57]. Однак і цю ознаку слід визнати нечіткою й неналежною специфічно лише до термінолексики: адже вся лексика літературної мови, як і загалом літературна мова, за своїм визначенням є впорядкованою, нормованою, регламентованою. Лексика літературної мови є об'єктом прескриптивної лінгвістики (теоретичні засади та методологічні принципи якої детально розроблені в працях Г.М. Яворської, Г.П. Мацюк) так само, як і термінолексики.

Уживають поняття *спеціальної, спеціалізованої та термінологічної лексики* (як синоніми), підкреслюючи нестабільність межі названого лексичного пласту і загальнонавчальної лексики, яку перший поповнює. Відзначено, що спеціальною лексикою називають або сукупність термінів і професіоналізмів (тотожних професійним жаргонізмам), або лише терміни. Рисами професіоналізмів вважають 1) нечітку диференціацію від термінів, 2) можливість невідповідності нормам літературної мови, «неофіційність», 3) експресивне забарвлення [8, с. 183]. Парадоксальним слід визнати положення про те, що «слова-професіоналізми розпізнають за тими ж ознаками, що й терміноодиниці, але з підкресленням їхньої невідповідності тим основним критеріям, що їх висувують до термінів»; не менш дискусійним є твердження

про те, що професіоналізми «не становлять системи» – адже її становить і жаргонно-сленгова мова [8, с. 183]. Методологічно цінною й водночас дискусійною слід визнати тезу Т.Р. Кияка про те, що «не можна знайти істотної різниці ні у формі, ні у змісті між словами загальної лексики та словом термінологічної лексики» [8, с. 184] – це означає або органічну належність термінологічної лексики до лексичної системи мови, або, більше, безпідставність виділення термінології з загальноновживаної лексики.

Під назвою спеціальної лексики, протиставленої загальноновживаній лексиці, об'єднують три лексичні субсистеми – термінологічну лексику, професійну лексику та «номенклатурні знаки», однак у черговий раз підкреслено, що «межі груп спеціальної лексики хисткі й невиразні, причому переходи мовних одиниць з однієї групи до іншої малопомітні» [1, с. 151] – останнє промовисто засвідчує нечіткість критеріїв та результатів класифікації.

З огляду на очевидну вимогу послідовності й однокритеріальності будь-якої класифікації, ще більш дивно видається така класифікаційна теза: «Професійна лексика... належить до периферії термінологічної системи на відміну від термінів, що належать до її центру» [1, с. 151]. Отже, щойно (на цій самій сторінці) було сказано про термінологічну і професійну лексику як дві окремі групи у складі спеціальної лексики, а тепер ідеться про те, що професійна лексика – частина термінологічної, але периферійна. Запропоноване тут саме визначення третьої групи спеціальної лексики – *номенив* – перебуває взагалі поза застосовуваними до двох інших лексичних субсистем критеріями (офіційність, писемний характер термінів – неофіційність, усний характер професіоналізмів): «Номени – це символічні умовні назви словесно-буквеної чи цифрової структури і характеризуються смисловою вторинністю» [1, с. 151–152] (синтаксично деформоване речення процитоване нами відповідно до оригіналу). Пор. ще таке класифікаційне твердження: «в художній літературі широко використовується спеціальна лексика, зокрема, архаїчна, терміни, професіоналізми, рідше номени» [1, с. 157] – але ж і терміни, і професійні жаргонізми («професіоналізми»), і «номени» можуть виступати і архаїзмами, і неологізмами, і діалектизмами. Ясно, що виділення цих груп, усупереч вимогам до критеріїв класифікації, здійснено за різними основами.

Звертають увагу на **двоїстість** терміна («діалектичну подвійність загальнономовного та специфічного») – він, з одного боку, належить до лексичної системи літературної мови, а, з другого, є знаком, що за своєю природою наближається до елементів штучних семіотичних систем. Через те одні дослідники розглядають термінологію як **специфічний шар** (підсистему) літературної лексики, а інші виводять її за межі літературної мови так само, як і діалекти, просторіччя, де «діють особливі мовні норми». Термін підпорядковується і термінологічним законам, і законам мови в цілому, оскільки він – і знак спеціальної системи, і одиниця лексичного складу певної мови. Термінологія поєднує **стабільність** як властивість знакової системи і **варіативність** як рису лексики «загальнолітературної» мови [5, с. 55–56]. Інші риси термінолексики – легкість проникнення чужомовних запозичень і штучне створення термінів [5, с. 57], що явно відрізняє систему термінів від системи загальноновживаних лексем літературної мови.

Згідно з позицією О.Д. Пономарева, основні сфери застосування термінологічної лексики – офіційно-діловий та науковий стилі [4, с. 91, 93], з чим погоджуються й інші дослідники [5, с. 56]. Однак цю тезу вважаємо високодискусійною: адже конфесійний стиль іще більшою мірою (зокрема, через секуляризацію освіти), ніж науковий, є термінологізованим, «вузкофаховим» і «закритим». Окрім того, спеціальну лексику використовують і в текстах художнього стилю (див., наприклад: [1, с. 150]), а також, природно, й публіцистичного (стилю засобів масової інформації). Не є винятком і розмовно-побутовий стиль (усне просторіччя), у межах якого і функціонують ті професійні жаргонізми (жаргонізми-професіоналізми), які нерідко неточно називають просто «професіоналізмами». «Сфера вживання спеціальної лексики досить широка – від наукового стилю до художнього та розмовно-побутового» [1, с. 152].

Використовують також поняття *термінологізація* (перехід лексичної одиниці з загальноновживаної лексики, зі стану нетерміна до термінології, що характеризує «значну частину термінів») та *термінологічність* («різний рівень термінологізації лексичних одиниць») [5, с. 56], останнє вказує на наявність або принаймні на потребу **квантитативних** параметрів та критеріїв. Термінологізацію слід визначити частиною комплексних процесів *інтелектуалізації* мови.

Головними критеріями диференціації терміна і загальноновживаного слова вважають: а) зв'язок із науковим поняттям; б) високий рівень абстрагування; в) логічний зв'язок зі значеннями інших термінів у межах певної системи; г) зв'язок із певною науковою або професійною діяльністю [5, с. 57].

У практиці української лексикології спостерігаємо брак чіткої диференціації *термінології* і *спеціальної лексики*. Так, мистецтвознавець М. Селівачов називає свою публікацію «Словник спеціальної лексики українського народного лозоплетіння», тоді як у першому ж реченні сказано, що «Протягом 1970–90-х рр. нами було зібрано кількасот *термінологічних лексем* у різних регіонах України», а в другому реченні сказано, що «з'явилася можливість охарактеризувати *спеціальну лексику* даного традиційного ремесла...» [7, с. 157, виділено нами] – ясно, що тут номени *термінологія* і *спеціальна лексика* вживано як синоніми.

Праця О. Омеляна «Неопубліковані польові матеріали з *народної термінології* деревообробництва» містить перше речення, де згадані «багатство та регіональна й локальна варіативність української *спеціальної лексики*...», а в другому реченні згадано картотеку з «кількох тисяч *термінологічних лексем*» як основу розглядаваної публікації [3, с. 175, виділено нами].

Дослідження О. Сом-Сердюкової «Термінологічний словник склярства» починається з речення: «Даний словник (94 позиції) упорядкований на підставі основних термінів, що вживаються у спеціальній фаховій лексиці скловиробництва» [10, с. 189, виділено нами].

Певні ознаки диференціації досліджуваних номенів спостерігаємо у статті Л. Хом'як «Матеріали до словника народної каменярської термінології Західної України», де в другому реченні зазначено: «Серед наведених тут найменувань – як вузькоспеціальна термінологія, що склалася у середовищі каменярів, так і загальнопоширена лексика на означення кам'яних виробів, особливостей їх побутування». Далі йдеться про свідчення «варіативного багатства спеціальної лексики українського народного ремісництва». Однак нижче номени «спеціальна лексика традиційного каменеобробництва» і «народна термінологія кожного зокрема каменярського центру» вживано, наскільки можна судити з контексту, практично як синоніми [11, с. 198].

У статті М. Юр «Спеціальна лексика українського скринництва» йдеться про «терміни», зокрема, такі, що є «вторинними значеннями загальноповживаних слів», а також про «слова місцевого вжитку, що здебільшого не фіксувались у словниках» – діалектизми [13, с. 216].

Ю. Смолій так окреслює співвідношення питань галузі знань і термінології: «Однією з основних проблем галузі сучасного українського мистецтвознавства, що досліджує народне декоративне малювання..., є недосконалість фахової термінології, тобто, фактично, відсутність єдиної, чіткої, адекватної термінології. Сьогодні вона являє собою своєрідний конгломерат народних і професійних термінів, які часто подаються у довільних, досить приблизних значеннях» [9, с. 89, виділено нами]. Звідси видно а) належність галузевій термінології як об'єкту вивчення не тільки до лінгвістики, а й до відповідної галузі знань, яку описує ця термінологія (така сама позиція на матеріалі іншої царини знань: [12, с. 133]); б) певне протиставлення «народних» і «професійних» термінів (та сама концепція в назві статті дослідниці, де вживання множини термінології засвідчує уявлення про опозицію терміносистем: «Петриківське малювання: народна й мистецтвознавча термінології» [9, с. 89]). Дослідниця також підкреслює, що «місцева народна термінологія, яка використовується науковцями й музейними співробітниками лише фрагментарно, загалом є достатньо повною, розгалуженою й адекватною, щоб чітко і яскраво визначати специфіку художнього феномена як у загальних поняттях, так і в окремих нюансах» [9, с. 89]. Тут бачимо теоретико-методологічне положення про **цілісність і повноту народної термінології**.

Спеціальну лексику визначають як таку, що обслуговує «професійну сферу спілкування фахівців» [6, с. 42]. Спеціальну лексику а) протиставляють загальноповживаній лексиці, б) уважають позначенням наукових понять за допомогою стійких відтворюваних елементів у системі спеціального знання, в) ідентифікують як лексичний шар, свідомо регульований та впорядковуваний [6, с. 43]. Однак третій критерій слід уважати дискусійним: літературна мова в цілому та її лексичний рівень зокрема (включно з усіма шарами та групами лексики) є за визначенням унормованою, регульованою, свідомо створюваною. Це повною мірою стосується й української мови, як і будь-якої іншої.

Другий критерій теж видається нечітким: усі елементи мови як системи є так чи інакше стійкими та відтворюваними (за визначенням мови на противагу мовленню). Дистинктивним та істотно релевантним для критеріального визначення може видатися терміносполука *наукове поняття*, однак вона сама потребує чіткого й однозначного визначення. Отже, з трьох наведених критеріїв однозначно зрозумілим залишається тільки протиставлення спеціальної лексики загальноповживаній – однак слід узяти до уваги, що, приміром, сленг (як і застаріла та неологічна лексика) також протиставлені лексиці загальноповживаній, а спеціальні (галузеві) сленгосистеми навіть ізоморфні різним системам спеціальної лексики.

Серед інших критеріїв виокремлення спеціальної лексики г) **вторинне** використання лексичних одиниць, значення яких розвивається на основі їх первісного загального використання; д) спеціальне утворення **штучних** позначень, е) **обмеженість** сфери використання; є) неможливістю прямого **перекладу** іншими мовами; ж) неможливістю довільних заміन окремих елементів без узгодження з традицією галузі [6, с. 43]. Наведена група критеріїв також далека від бездоганності й навіть послідовності.

Так, критерій вторинного використання одиниць (пункт г) характеризує не тільки термінологію, а й таку буквально протилежну до неї сферу, як лексика художніх текстів: метафори, метонімії та інші тропи за самим своїм визначенням (*троп* з давньогрецької – «поворот») є вторинними за семантикою та використанням. Що стосується штучності позначень (пункт д), то, як відомо, будь-яка літературна мова за визначенням є штучною; знов-таки, у протилежній до наукової сфері сфері художніх текстів не бракує прикладів «штучного» творення образних лексем письменниками. З другого боку, навіть такий класичний приклад «штучного» терміна, як газ, є насправді високомотивованим, оскільки створений нідерландським хіміком ван Гельмонтом на основі грецького слова *хаос* (із численних його значень обране значення «невпорядкованість», із яким це слово запозичене новими європейськими мовами) і німецького *Geist* «дух». Зрештою, кожна мова у процесі своєї інтелектуалізації зазнає істотного «штучного» впливу не тільки науковців, а й письменників – тим більшого, чим більшим є творчий потенціал дослідника або митця.

Критерій обмеженості сфери використання (пункт е) стосується далеко не тільки спеціальної лексики: наприклад, «поетизми» так само обмежені щодо можливостей свого вживання в різних текстах. Зрештою, кожний мовний стиль має, поряд із загальномовними ресурсами, також «стилезалежні» ресурси на різних рівнях мови, зокрема й лексичному. Помилковим було би думати, що лексика художнього або

епістолярного стилю не є так само обмеженою у сфері свого використання, як і словник наукового, офіційно-ділового, публіцистичного, конфесійного стилю.

Критерій неможливості прямого перекладу іншими мовами (пункт є) видається не те що непослідовним, а цілком нелогічним і навіть абсурдним. Адже сутність науково-технічної інформації, яку обслуговує спеціальна лексика, саме й полягає у міжнародній природі цих знань і практики. Обмін науковими та технічними досягненнями між різними країнами (яскравий приклад – купівля різних технічних виробів) не міг би відбуватися без абсолютно точного перекладу відповідних описів та інструкцій, зокрема й спеціальних технічних лексем. Спеціальна лексика має бути перекладеною і, як показує міжнародна практика, буває перекладеною якщо не ідеально точно, то якомога ближче до того. З другого боку, саме лексика художньої сфери («поетизми», етнографізми) дуже важко піддається перекладові іншими мовами. Ідеться про важкоперекладну *етноспецифічну* лексику, пов'язану з відмінними й по-своєму унікальними культурними традиціями кожної країни, тоді як спеціальна лексика науково-технічної за критерієм перекладності є протилежною до етноспецифічної лексики.

Так само дивним і констатованим без урахування принципу системності мови в цілому та окремих її рівнів зокрема є критерій (ж) – неможливість довільних заміन окремих елементів спеціальної лексики без узгодження з традицією галузі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, як видно із проведеного дослідження, коли йдеться про лексику певної сфери або термінологію, то дослідники стикаються як із загальнотеоретичними, так і з конкретно-галузевими дефініційними труднощами. Найяскравіше це може бути проілюстровано на прикладі традиційного підходу, згідно з яким професійна лексика певної галузі як система складається з підсистеми термінології та підсистеми сленгових лексем у відповідній галузі. Цей підхід не враховує того, що різні галузеві підсистеми професіоналізмів різною мірою співвідносні з загальнонародною мовою. Так, наприклад, по-перше, професійна лексика автомобільної сфери може бути значно щільніше пов'язаною й перетнутою з загальноновживаною лексикою – зважаючи на значно більшу поширеність сфери автотранспорту, зокрема приватного, у наш час порівняно зі сферою музики. По-друге, ситуація може бути відмінною в різні часи: так, у період московської агресії з 2014 р., а особливо в час повномасштабної війни військова лексика значно більшою мірою, ніж у мирний час, увиходить до повсякденного вживання, і, відповідно, спільний сегмент галузевої і загальноновживаної лексики розширюється. Не мовимо вже про те, що сленгова лексика **не належить до сфери літературної мови** й має бути розглядана окремо в системі сленгу, що доповнює літературну мову і певною мірою протиставлений їй. По-третє, бракує теоретичного обґрунтування й послідовності наявним перелікам критеріїв диференціації термінологічної і загальноновживаної лексики. Так, наприклад, **системність**, усупереч традиційному поглядові, не відрізняє галузеву / термінологічну лексику від загальнонародної: системною є і лексика мови в цілому, і кожна її сфера. Наприклад, назви родинних стосунків – явно не термінологічні й водночас яскраво системні. Те саме стосується **однозначності** як критерію термінології: недосконалість такого критерію може бути промовисто показана на тому самому прикладі групи-системи назв родинних стосунків (не враховуємо метафоричних уживань як загальнонародної лексики, зокрема згаданої групи, так і термінології).

Література

1. Бондарчук К.С., Чумаченко О.А. Функції і способи презентації спеціальної лексики в українській художній літературі (на матеріалі романів Павла Загребельного) *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2020. № 2 (20). С. 150–158.
2. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–108.
3. Омелян О. Неопубліковані польові матеріали з народної термінології деревообробництва *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка*. За ред. М. Селівачова. К.: Редакція вісника «Ант», 2002. С. 175–188.
4. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української літературної мови. Тернопіль, 2000. 248/276 с.
5. Романова О.О. Спеціальна лексика української мови як об'єкт лінгвістичного дослідження: термін і номен *Термінологічний вісник: Зб. наук. пр. К.*, 2011. № 1. С. 55–62.
6. Романова О.О. Спеціальна лексика української мови як об'єкт лінгвістичного дослідження: термін і професіоналізм *Термінологічний вісник: Зб. наук. пр. К.*: ІУМ НАНУ, 2013. Вип. 2(2). С. 42–47.
7. Селівачов М. Словник спеціальної лексики українського народного лозоплетіння *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка*. За ред. М. Селівачова. К.: Редакція вісника «Ант», 2002. С. 157–174.
8. Слюсаренко О.В. Проблема зв'язку загальноновживаної лексики зі спеціальною *Вісник Запорізького національного університету*. 2017. № 2. С. 180–185.

9. Смолій Ю. Петриківське малювання: народна й мистецтвознавча термінологія *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка*. За ред. М. Селівачова. К.: Редакція вісника «Ант», 2002. С. 89–100.
10. Сом-Сердюкова О. Термінологічний словник склярства *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка*. За ред. М. Селівачова. К.: Редакція вісника «Ант», 2002. С. 189–197.
11. Хом'як Л. Матеріали до словника народної каменярської термінології Західної України *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка*. За ред. М. Селівачова. К.: Редакція вісника «Ант», 2002. С. 198–215.
12. Цитович В. Реставрація пам'яток культури: проект словника загальної термінології *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка*. За ред. М. Селівачова. К.: Редакція вісника «Ант», 2002. С. 133–138.
13. Юр М. Спеціальна лексика українського скринництва *Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка*. За ред. М. Селівачова. К.: Редакція вісника «Ант», 2002. С. 216–223.

References

1. Bondarchuk K.S., Chumachenko O.A. Funkciji i sposoby prezentaciji special'noji leksyky v ukrajins'kij khudozhnij literaturi (na materialih romaniv Pavla Zaghebel'nogho) *Visnyk universytetu imeni Aljfreda Nobelja. Serija «Filologichni nauky»*. 2020. № 2 (20). S. 150–158.
2. Kyjak T.R. Funkciji ta pereklad terminiv u fakhovykh tekstakh *Visnyk Zhytomir's'kogo derzhavnogho universytetu imeni Ivana Franka*. 2007. Vyp. 32. S. 104–108.
3. Omeljan O. Neopublikovani poljovi materialy z narodnoji terminologhiji derevoobrobnyctva *Problemy ukrajins'kogho terminologhichnogho slovnykarstva v mystectvoznnavstvi j etnologhiji: Naukovyj zbirnyk pam'jati Mykoly Trokhymenka*. Za red. M. Selivachova. K.: Redakcija visnyka «Ant», 2002. S. 175–188.
4. Ponomariv O.D. Stylistyka suchasnoji ukrajins'koho literaturnojo movy. Ternopilj, 2000. 248 s.
5. Romanova O.O. Specialjna leksyka ukrajins'koho movy jak ob'jekt linghivistychnogho doslidzhennja: termin i nomen *Terminologhichnyj visnyk: Zb. nauk. pr. K.*, 2011. № 1. S. 55–62.
6. Romanova O.O. Specialjna leksyka ukrajins'koho movy jak ob'jekt linghivistychnogho doslidzhennja: termin i profesionalizm *Terminologhichnyj visnyk: Zb. nauk. pr. K.: IUM NANU*, 2013. Vyp. 2(2). S. 42–47.
7. Selivachov M. Slovnyk special'noji leksyky ukrajins'kogho narodnogho lozopletinnja *Problemy ukrajins'kogho terminologhichnogho slovnykarstva v mystectvoznnavstvi j etnologhiji: Naukovyj zbirnyk pam'jati Mykoly Trokhymenka*. Za red. M. Selivachova. K.: Redakcija visnyka «Ant», 2002. S. 157–174.
8. Sljusarenko O.V. Problema zv'jazku zaghal'novzhyvanoji leksyky zi special'noju *Visnyk Zaporiz'kogho nacional'nogho universytetu*. 2017. № 2. S. 180–185.
9. Smolij Ju. Petrykiv's'ke maljuvannja: narodna j mystectvoznnavcha terminologhiji *Problemy ukrajins'kogho terminologhichnogho slovnykarstva v mystectvoznnavstvi j etnologhiji: Naukovyj zbirnyk pam'jati Mykoly Trokhymenka*. Za red. M. Selivachova. K.: Redakcija visnyka «Ant», 2002. S. 89–100.
10. Som-Serdjukova O. Terminologhichnyj slovnyk skljarstva *Problemy ukrajins'kogho terminologhichnogho slovnykarstva v mystectvoznnavstvi j etnologhiji: Naukovyj zbirnyk pam'jati Mykoly Trokhymenka*. Za red. M. Selivachova. K.: Redakcija visnyka «Ant», 2002. S. 189–197.
11. Khom'jak L. Materialy do slovnyka narodnoji kamenjars'koho terminologhiji Zakhidnoji Ukrajiny *Problemy ukrajins'kogho terminologhichnogho slovnykarstva v mystectvoznnavstvi j etnologhiji: Naukovyj zbirnyk pam'jati Mykoly Trokhymenka*. Za red. M. Selivachova. K.: Redakcija visnyka «Ant», 2002. S. 198–215.
12. Cytovych V. Restavracija pam'jatok kul'tury: proekt slovnyka zaghal'noji terminologhiji *Problemy ukrajins'kogho terminologhichnogho slovnykarstva v mystectvoznnavstvi j etnologhiji: Naukovyj zbirnyk pam'jati Mykoly Trokhymenka*. Za red. M. Selivachova. K.: Redakcija visnyka «Ant», 2002. S. 133–138.
13. Jur M. Specialjna leksyka ukrajins'kogho skrynnyctva *Problemy ukrajins'kogho terminologhichnogho slovnykarstva v mystectvoznnavstvi j etnologhiji: Naukovyj zbirnyk pam'jati Mykoly Trokhymenka*. Za red. M. Selivachova. K.: Redakcija visnyka «Ant», 2002. S. 216–223.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-28-2>

УДК:811.111'367.625:001.4:159.98

ДОЛИНСЬКИЙ Є. В.
Хмельницький національний університет

АНГЛОМОВНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ДІЄСЛОВА ПСИХІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АСПЕКТИ

У статті описана лексико-семантична та перекладацька характеристика термінологічних дієслів, що позначають психічну діяльність в англійській мові. Матеріалом для дослідження послужили дієслова психічної діяльності, вибрані з словників: *Longman Activator dictionary* та *Longman Wordwise dictionary*, а також приклади з художньої літератури британських та американських авторів. З'ясовано, щоб точно передати власні емоції, потрібно підібрати дієслова, що якомога точніше передадуть власні почуття, адже навіть ті дієслова, які є синонімами і мають одну і ту ж сему, можуть мати деякі різні емоційні відтінки.

Ключові слова: термінологічна лексика, англійська мова, психолого-соціальна сфера, перекладацький аспект, дієслова із семою почуттів.

DOLYNSKIY E. V.
Khmelnytskyi National University

ENGLISH TERMINOLOGICAL VERBS OF MENTAL ACTIVITY: LEXICO- SEMANTIC AND TRANSLATION ASPECTS

A group of words with an emotional meaning stands out in the vocabulary of the English language. Analyzing the verbs of the English language, it is important to consider their semantic and functional properties and divide them into two broad groups: verbs that name physical activity and verbs that name mental activity. Such verbs have denotative semantic characteristics: laughter, sadness, anxiety, joy. External manifestations of feelings reflect certain verbs, for example: laugh, cry, smile, and frown. Such verbs are treated differently in the linguistic literature. Some qualify these lexemes as a separate subgroup of mental activity, others separate them into another group altogether and call them verbs for indicating emotions using facial expressions and voice. Such verbs as laugh and smile convey the semantics of satisfaction, which is manifested in the behavior, actions or facial expressions of a person. Verbs and verb expressions that are synonymous with the verb laugh can also have a negative meaning. It is necessary to consider some synonymous series of fear, i.e. negative vocabulary. As in the case of verbs that express pleasure, at least two groups can be distinguished: verbs of internal manifestation of fear, and verbs that describe fear. In each emotional meaning of the word, you can find some invariant semantic features: the strength of the emotion, duration, positivity or negativity of the feeling. Depending on the negative or positive meaning, the semantics of verbs can change, as the relationship to the object changes, and therefore the evaluation. It follows that verbs can be synonymous, but expresses different emotions. This can cause some difficulties in translation. Also, from the examples given, we can see that sometimes verbs that do not belong to the group of verbs of mental activity, under certain conditions, become their component. The semantics of the verb can change depending on the context and certain circumstances.

Key words: terminological vocabulary, English language, psychological and social sphere, translation aspect, verbs with semantics of feelings.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У словниковому складі англійської мови виділяється група слів емоційного значення. Емоційне значення, як і будь-яке інше значення є способом реалізації поняття у слові. Воно реалізує у слові вираження самих емоцій, відчуттів, викликаних предметами, фактами, явищами об'єктивної дійсності. Аналізуючи дієслова англійської мови, важливо розглянути їх семантико-функціональні властивості та розподілити на дві найбільш широкі групи: дієслова, які називають фізичну діяльність і дієслова, які називають психічну діяльність. Тут можна сказати, що існують дієслова, які належать тільки до фізичної діяльності (*to belly*, *to swell out*) або тільки до психічної діяльності (*to suffer*, *to believe*). Але існують і багатозначні дієслова, які можуть відноситись до двох груп (*jump* – *відстрибнути* і *злякатись*, *shake* – *трястись* і *боятися*).

Кількість українських дієслів, які входять до групи дієслів психічної діяльності, є набагато більшою порівняно з англійськими лексемами. Стійка типологічна тенденція до аналітизму в англійській мові виявляє себе і в структурі лексичних одиниць на позначення психічної діяльності. Здебільшого такий зміст передають описові конструкції «*to be* + прикметник (дієприкметник) – носій основного значення», «*to feel* + іменник – носій основного значення», наприклад: *злитися* – *to be angry*, *нервувати* – *to be nervous*, *сумувати* – *to feel grief*, *страждати* – *to have pain*.

Аналіз досліджень та публікацій

Під психічними дієсловами, або ментальними науковці розуміли або дієслова мислення (В. Станкевич), або дієслова, які описують ментальність (Д. Байбер, М. Піменова, В. Крофт). В. Крофт зараховує до ментальних дієслів, або психічних дієслів (*mental verbs*), перцептивні, когнітивні та емотивні дієслова.

Сюди ж входять, на думку М. Піменової, дієслова віри, страху, оцінки, схвалення, звинувачення, вибачення, поваги, наміру, переконання тощо. Д. Байбер розглядає психічні дієслова як одну з-поміж семи семантичних категорій дієслів, що позначає широкий спектр дій та станів людини, і включають когнітивні, емотивні, перцептивні дієслова і дієслова сприйняття комунікації (такі як *read, hear*).

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – комплексна характеристика на лексико-семантичному та перекладацькому рівнях англомовних термінологічних дієслів психічної діяльності.

Виклад основного матеріалу

Водночас паралельно із такими структурами англійська мова має в арсеналі і монолексемні одиниці, семантичний простір яких, однак, обмежений. Зокрема такі дієслова мають у своєму складі такі додаткові денотативні семи: «*smix / laugh*» (to smile, to sneer, to charter, to chuckle); «*смуток / grief*» (to cry, to deplore, to grieve to mourn); «*трьовога / trouble*» (to bother, to fash, to suffer); «*радість / happiness*» (to cordialize, to fain, to rejoice) [3].

Звернемось до дієслів із семою «задоволення». Значення задоволення може передаватися дієсловами певного синонімічного ряду. Дієслова із семою «задоволення» внутрішнього прояву, це такі дієслова та дієслівні фрази, що вказують на психічну діяльність, яку виконує людина у середині душі. Можна сказати, що такі дієслова передають внутрішній стан людини. Наприклад: *to enjoy* – отримувати задоволення, насолоджуватися (to get pleasure from doing something). Спочатку розглянемо дієслова та дієслівні вирази, які є синонімами цього дієслова із позитивним значенням: *Did you enjoy the party? The park was full of people enjoying themselves in the sunshine. My father always enjoyed playing golf at weekends* [2].

Like – любити, подобатись (to enjoy doing something, especially something that you do regularly or for a long time). *I don't like meetings, especially if they go on for too long.*

Love – любити, обожнювати (to enjoy doing something very much and get a lot of pleasure out of it). *Cassie works in the theatre, and she really loves it.*

До цього синонімічного ряду також можна віднести такі дієслівні вирази: *have a good / great / wonderful time* – проводити добре / чудово/ прекрасно час (to enjoy yourself very much when you are with other people). *We had a great time last night – you should have come.*

Live it up / whoop it up – транжирити гроші в своє задоволення, гульнути (to enjoy yourself very much by going out a lot and spending a lot of money on social activities). *I had saved about two thousand dollars, so I decided to whoop it up in Vegas before going home.*

Have fun – веселитись (to enjoy yourself with other people, for example by relaxing, talking, or laughing with them) *I was having so much fun I forgot how late it was.*

Have a blast/ have a ball – гарно проводити час, сленг – ловити кайф (to have a very good time). *We went down to the Gulf Coast of Florida for spring break – we had a blast!*

Have the time of your life/ have a whale of a time – проводити найкращий час у своєму житті (to enjoy yourself very much). *Your vacation sounds fantastic. We had the time of our lives!*

Get a kick out of doing something – знаходити задоволення у чомусь (to enjoy doing or seeing something) *I get a real kick out of watching my son learning to speak.*

Be a delight – щось, що являється задоволенням (an event or activity that is a delight is extremely enjoyable, especially when you did not expect it to be). *Sarah found that work was a delight compared to motherhood.*

Be a blast – бути чудовим/веселим/хвилюючим (to be very enjoyable and exciting). *The party was a blast. We didn't stop dancing till three in the morning* [4].

Bask in – насолоджуватись (to enjoy a situation where people are saying how good or successful you are). *The group were clearly basking in the crowd's adoration and applause.*

Bask in the glory/glow (of something) – насолоджуватись славою. *It was a tremendous victory for the team, and they sat back and basked in the glory.*

Тепер звернемось до синонімів цього дієслова з негативним значенням. Сюди відносяться як дієслова, так і дієслівні вирази, а також фразові дієслова. Наприклад: *relish* – отримувати задоволення, насолоджуватися (to get very much enjoy doing something that is difficult or hurts other people). *Setting up your own business is never easy, but Frank relished the challenge. Relish the thought/prospect/idea of doing something* (relish the idea of doing something in the future) – насолоджуватися думкою. *She clearly relished the prospect of breaking the news to them.*

Gloat – таємно зловтішатися (to get pleasure from someone else's failure or bad luck, especially when you have been more successful or luckier than them) *I told you that idea wouldn't work. Well, there's no need to gloat.'*

Delight in – насолоджуватися, отримувати задоволення (to enjoy doing something that makes other people feel a little uncomfortable or embarrassed). *Most people delight in a bit of scandal, especially when it involves public figures.*

Take pleasure in – отримувати задоволення (to enjoy doing something bad to other people). *Charlie's always bullying the smaller kids. He seems to take pleasure in it.*

Отже, ми бачимо, що деякі синоніми дієслова «enjoy» мають негативне значення. У деяких сема «задоволення» все одно залишається, наприклад фразове дієслово *wallow in*, а у деяких випадках сема «задоволення» зменшується, і з'являється сема «зловтішання», наприклад дієслово *gloat*.

До цього синонімічного ряду як правило відносяться дієслівні вирази та фразові дієслова, наприклад: *be in a good mood* – мати гарний настрій (to be happy at this particular time and therefore be friendly to other people). *Why are you in such a good mood this morning?*

Be tickled – бути приємно враженим (feel happy and pleased that something has happened or that someone has done something for you, especially when it is amusing or unusual). *Kurt is tickled about all the attention he's been getting.*

Be (sitting) on top of the world – бути безмежно щасливим, бути найщасливішим у світі (to feel extremely happy and confident because you are very successful). *Since the baby came Anna's been on top of the world. After Mark got the promotion, he was sitting on top of the world.*

Be over the moon – бути на сьомому небі від щастя (to be very happy about something good that has happened, especially something that makes you proud of yourself). *How does it feel to have scored the winning goal? Over the moon, Brian.*

Be heartened / be cheered – бути натхненним, збадьореним (to feel happier and more hopeful, especially because you have received some good news, or have seen or thought something encouraging). *We are all heartened by the news that several families had already reached safety.*

А також і такі дієслова як: *rejoice* – радіти, веселитись (to feel or show that you are very happy). *His family rejoiced at the news. We rejoiced in our good fortune.*

Exult – радіти, тріумфувати, торжествувати (formal to show that you are very happy and proud, especially because you have succeeded in doing something). *She exulted in her new discovery. We made the front page! Jos exulted [5].*

Група перехідних дієслів зі значенням «ощасливити» включає такі дієслівні вирази та дієслова як: *please* – приносити радість / задоволення (to do something to make someone happy, especially because they want you to do it). *I only got married to please my parents. Sam is always doing little things to please her, but she hardly even notices.*

Cheer up – розвеселити, піднести дух, втішити, підбадьорити, оживити (to do something for someone who is sad in order to make them happy). *I tried to cheer him up by telling a joke. As a clown he visits local hospitals to cheer up sick children.*

Make somebody's day – розвеселити, оощасливити (to say or do something to someone that makes them suddenly feel very happy). *Sherry's phone call really made my day. Go on, tell him you like his new suit. It'll make his day!*

Put somebody in a good mood – підняти настрій / дух (to do something that makes someone happy for a short time). *If you think buying me flowers will put me in a good mood, you're wrong. Shopping for new good shoes usually puts her in a mood.*

To satisfy – приносити задоволення, задовольняти (to make someone feel pleased by doing what they want): *Nothing I did would ever satisfy my father [6].*

Внутрішні переживання людини, її настрій, почуття часто мають зовнішній прояв, який передають вираз обличчя, очей, погляд, характерні звуки, рухи тіла. Ці зовнішні прояви почуттів відображають певні дієслова, зокрема: сміятися, плакати, посміхатися, хмуритися. Такі дієслова неоднаково трактують у лінгвістичній літературі. Одні кваліфікують ці лексеми як окрему підгрупу психічної діяльності, інші виділяють їх взагалі в іншу групу і називають дієсловами для позначення емоцій за допомогою міміки та голосу. Отже такі дієслова як *laugh, smile* безпосередньо передають сему «задоволення», яка проявляється у поведінці, діях або міміці людини [1]. Дієслова з позитивним значенням: *laugh* – сміятися (because something is funny or because you are enjoying yourself). *I laughed all the way through the film. I thought Dad would be angry, but he just laughed.*

Chuckle – сміятися тихенько, хіхикати (to laugh quietly, especially because you are thinking about something funny). *Do you remember when Michelle fell in the river? Morgan chuckled.*

Giggle – хіхикати (to laugh quietly and repeatedly like a child because of something funny or because you are nervous or embarrassed). *She giggled nervously and went bright pink.*

Titter – сміятися, хіхикати (to laugh quietly in a high voice, because you are nervous, embarrassed, or slightly amused). *As the teacher read the poem someone tittered.*

Cackle – сміятися голосно (to laugh loudly and unpleasantly in a high voice, like someone who is mad). *When I said this, he started cackling like a madman.*

Amuse – розвеселити (if something amuses someone, it makes them laugh or smile because it is fairly funny). *Something in the report had obviously amused him [2].*

Сюди також можна віднести такі дієслівні вирази та фразеологізми як: *Burst out laughing* – розреготатися (suddenly laugh loudly). *We just looked at each other and burst out laughing.*

Laugh out loud – розсміятися (to suddenly laugh loudly because you think a situation, someone's words, something you are reading etc is very funny). *John threw back his head and laughed out loud. Roar / howl / shriek etc with laughter* – сміятися дуже голосно, реготати (to laugh very loudly because you think something is very funny). *Patsy chased him down the stairs, shrieking with laughter. The show was a great success, and had the audience roaring with laughter.*

Crack somebody up – розсмішити так, що животи лускають (informal to be very funny and to make people laugh a lot). *Mr. Bean really cracks me up. He's so funny.*

Raise a laugh – викликати сміх, розсмішити (to succeed in making people laugh, especially when they do not really feel like laughing). *None of my carefully-prepared jokes managed to raise a laugh.*

Have somebody in hysterics/stitches – розсмішити до немоги (to make someone laugh uncontrollably). *Roger had us in hysterics with his account of his disastrous trip to Italy* [5].

Дієслова та дієслівні вирази, які є синонімами до дієслова «*laugh*» можуть також мати негативне значення: *snigger* – насміхатись, підсміюватись (to laugh quietly at something that is not supposed to be funny, for example when someone is hurt or embarrassed). *Ruth tripped and fell as she walked up the steps. The boys behind her sniggered.*

Jeer – насміхатися, глумитися, висміювати (if a group of people jeer at someone in a public place, they laugh unkindly at that person and shout rude things at them). *The boys jeered as she ran away.*

Make fun of – висміювати, насміхатись (to make someone or something seem stupid by laughing at them, or by saying things that make other people laugh at them). *The other girls used to make fun of the way she spoke.*

Як видно, у тих випадках коли дієслово «сміятися» має не позитивне, а негативне значення, то сема «задоволення» зменшується, і з'являється сема «зловтішання».

Спочатку розглянемо синонімічні дієслова та дієслівні вирази з позитивним значенням «посміхатися».

Smile – посміхатися (to make your mouth curve upwards, as a sign that you are happy or amused or that you want to be friendly). *She smiled and said, «Good mornin». Kathy couldn't help smiling as the children came back into the room. She smiled broadly when her name was called.*

Grin – широко посміхатись (to give a big happy smile). *Grinning shyly, he offered her a drink.*

Beam – радісно посміхатися, світитись (to smile for a long time, especially because you are very pleased about or proud of something or someone). *Her parents stood there beaming as she went up to receive the prize.*

Be all smiles – посміхатися весь час (to be very happy, smile a lot, and be friendly toward other people, especially because a situation is the way you want it). *I don't understand it – he was all smiles this morning and now he won't talk to me.*

Дієслово «посміхатись» може мати негативний відтінок. Наприклад:

Smirk – шкіритися, посміхнутися (to smile in an unpleasant way, for example because you are pleased about someone else's bad luck or because you know something that they do not know). «*You realise you'll be stuck out here on your own, don't you?*» *he smirked.*

Sneer – насмішкуювато посміхатися (to smile in an unpleasant and offensive way that shows you think someone is stupid or less good than you). *As she read the letter, she started to sneer* [1].

Отже, з наведених прикладів можна зробити висновок, що емоційна забарвленість дієслів грає важливу роль у їхньому лексичному значенні. Наприклад, якщо взяти пару дієслівних виразів: *be tickled* – бути приємно враженим, і *be over the moon* – бути на сьомому небі від щастя, то перший вираз є більш нейтральним, а другий є більш емоційно-забарвленим, більш сильним у вираженні емоцій експресивним.

Якщо розглянути ще одну пару дієслів, таких як: *to enjoy*, яке має позитивну забарвленість і *to relish*, яке має негативну забарвленість, то такої явної різниці між їхніми значеннями тут не має. Обидва дієслова перекладаються як «насолоджуватися». Дієслово *to relish* зберігає сему «задоволення», не дивлячись на те, що воно має негативний відтінок.

Для порівняння розглянемо деякі синонімічні ряди страху, тобто розглянемо негативну лексику. Тут так само, як і у випадку з дієсловами, які виражають задоволення, можна виділити принаймні дві групи: дієслова внутрішнього прояву страху, та дієслова зовнішнього прояву страху.

Отже спершу звернемося до першої групи дієслів.

Внутрішній прояв страху – це прояв внутрішнього стану людини, який вона не виявляє невербальним шляхом. Наприклад розглянемо синоніми до дієслівного виразу *to be frightened*:

Be fearful – боятися (to be unwilling to do something because you are worried about the possibility of trouble or danger). *The Energy Department, fearful of public reaction, has cancelled its plans to build four new nuclear reactors.*

Be afraid/ be frightened/ be scared – боятися, бути наляканим (to be unwilling to do something because you are frightened about what may happen if you do it. *Be scared* is more informal than *be afraid* or *be frightened*). *I wanted to talk to you about it, but I was frightened. We are urging our citizens to carry on as normal and not be afraid. A lot of young children are frightened the first time they are put on a horse's back.*

Be terrified – жахатися, бути наляканим (to be unwilling to do something because you are extremely frightened about what may happen if you do it). *When my name was finally called I was terrified.*

Have a phobia about – відчувати панічний страх (to have a strong and unreasonable dislike and fear of something, especially of something that is not frightening for most people). *Carol had a phobia about snakes - even talking about them made her shiver. She has a phobia about telephone answering machines and will never leave a message.*

Panic – запанікувати (to suddenly become so frightened that you cannot think clearly, especially if this makes you do something dangerous or stupid). *When the parachute didn't open I just panicked. The soldiers panicked and opened fire on the raiders.*

Get a fright – злякатися (to be suddenly frightened by something that happens). *I got a terrible fright when that dog jumped out at me.*

Get the fright of your life – страшенно злякатися (be suddenly very frightened). *I got the fright of my life when he suddenly spoke from out of the darkness.*

Існують дієслова, які означають дію як наслідок переляку. Наприклад: *go white/pale* – збліднути (to suddenly feel very frightened, with the result that your face becomes very pale) *Alexander looked down the hall, and went pale with fright. It was as if he had seen a ghost.*

Jump – підскочити від переляку (to make a sudden movement because you are surprised and frightened by something that happens very suddenly) [2]. *Something came out in front of me and I jumped. Following the attacks, he now jumps every time he hears a plane. Jump out of your skin. She jumped out of her skin, as something cold and snakelike was thrust into her hand*

Група перехідних дієслів зі значенням «налякати» вимагає такі дієслова: *frighten* – злякати, налякати (to scare someone). *Does the thought of death frighten you ?*

Scare – злякати, налякати (to make someone feel frightened, especially by making them think something very unpleasant might happen) *He was driving fast just to scare us. We're not really going to get arrested - I think the police are trying to scare us.*

Terrify – нажахати (to make someone feel very frightened). *The idea of going down into the caves terrified her. The teacher terrified her so much, that she hated going to school.*

Alarm – налякати, насторожити, викликати тривогу (to make people feel very worried about a possible danger). *We don't wish to alarm people unnecessarily, but it would be wise to avoid drinking the tap water here.*

Startle – злякати (if someone or something startles you, they frighten you because you see them suddenly or hear them when you did not know they were there). *I'm sorry. I didn't mean to startle you. The noise startled him, and he dropped his glass on the floor.*

Сюди також слід віднести фразові дієслова та фразеологізми такі як: *frighten the life out of somebody* – налякати до смерті (make someone feel very frightened). *What are you doing creeping up on me like that? You frightened the life out of me!*

Frighten somebody out of their wits – налякати до нестями (make someone feel very frightened) *Film-makers have always known that one way to capture an audience is to frighten it out of its wits.*

Frighten the (living) daylight out of somebody – налякати до смерті (make someone feel very frightened) *Melissa spun round to see Eddie standing behind her. You frightened the daylight out of me! she gasped. I never heard you come in.*

Scare the hell out of somebody – налякати до нестями (make someone feel very frightened). *She scared the hell out of me when she said she had to go into hospital.*

Give somebody a fright – злякати (to make someone suddenly feel frightened so that they make a sudden movement or their heart starts beating quickly). *He really gave me a fright when he phoned at that time of night.*

Give somebody the creeps – нагнати страху (if a person or a place gives you the creeps, they make you feel slightly frightened and nervous because they are strange). *This house gives me the creeps – it's so dark and quiet. I hate being left alone in the office with Graham – he gives me the creeps.*

Make your hair stand on end – злякати так, що коси стали дибом (informal if something such as a story or account makes your hair stand on end it makes you very frightened). *Wait until I tell you about the murder -- it'll make your hair stand on end.*

Make your blood run cold – злякати так, що кров застигла в жилах (if a thought or experience makes your blood run cold, it shocks and frightens you because it is extremely cruel, violent, or dangerous). *The thought of ever returning to the prison makes his blood run cold.*

Дієслова зовнішнього прояву страху – це ті дієслова, які означають певні дії, пов'язані з реакцією людини на психічні подразники, викликані певними подіями. Тобто людина передає свій внутрішній стан, свій страх вербальним шляхом. Наприклад, розгляньмо синонімічний ряд дієслова.

Shriek – пронизливо кричати, вскрикувати (to make a sudden short screaming sound or shout something because you are very frightened, excited etc.). *Keep away from me! she shrieked.*

Screech – вереск (to make long, high unpleasant sounds or shout something in an unpleasantly loud, high voice, especially because you are angry) *Sue grabbed him, screeching, and started hitting him with her fists. «Get out!» she screeched angrily. «I hate you!» [6].*

Squeal – вскрикнути, верещати (to make a sudden very high screaming sound, because you are excited, amused, frightened, or in pain). *Children squealed and fought among themselves. Don't you dare! Bobby squealed.*

Дієслово *to shake* – тремтись (if you shake, your body makes small quick uncontrolled movements, for example because you are frightened, nervous, or angry) також може описувати зовнішній прояв емоційного стану наприклад страху, злості чи переживання: *I could hardly write my name on the exam paper. I was frightened and my hands were shaking so much that I couldn't dial a telephone number.*

Іноді людина «тремтить» від переляку чи засмученості, наприклад: дієслово *to tremble* (to shake very slightly, especially because you are frightened or upset): *Jane's lip began to tremble and I thought she was going to cry. The dog sat trembling in a corner.*

Може здатися, що вказані дієслова, не відносяться до дієслів із семою «страху», та й взагалі до дієслів психічної діяльності. Але так як вони описують стан страху, тобто є його зовнішнім виявом, їх цілком можна віднести до групи дієслів психічної діяльності.

Розглянувши усі синонімічні ряди на позначення «страху», зрозуміло що дієслова, які мають одне й те саме значення, мати деякі семантичні відтінки. Наприклад: *to be scared* (бути наляканим) – більш нейтральний дієслівний вираз, і *to panic* (панічно боятися, впасти в паніку) – надзвичайно експресивне дієслово. Говорячи про значеннєві відтінки дієслів, які розглядаються, мається на увазі не тільки різниця у їхній експресивності, а й лексичному значенні взагалі. Англійські дієслова на позначення страху можуть перекладатися однаково, хоча по значенню дещо відрізняться. Наприклад, візьмемо дієслова *to be fearful* і *to startle*. *To be fearful* означає відчувати страх, через наслідки, які можуть статися в майбутньому. А *to startle* означає відчутти страх від того, що вже сталося, тобто це дієслово означає не майбутній, а минулий страх [1].

Звернемось до дієслів із значенням розчарування та проаналізуємо їх синонімічні ряди. Здається доцільним виділити дві групи дієслів: дієслова внутрішнього прояву розчарування, та дієслова зовнішнього прояву розчарування. Розгляньмо синонімічний ряд дієслів зі значенням «розчаровувати»:

Disappoint – розчаровувати (to make someone feel unhappy because something they hoped for did not happen or was not as good as they expected). *I hated to disappoint her. I'm sorry to disappoint you, but there aren't any tickets left.* *Disillusion* – розчаровувати, руйнувати ілюзії (to make someone realize that something which they thought was true or good is not really true or good) *I hate to disillusion you, but I don't think she's coming back.*

До цього синонімічного ряду можна віднести такі дієслівні вирази та фразові дієслова:

Let somebody down – розчаровувати, підводити когось, покинути когось у біді (to not do what you promised to do for someone, or not behave as well as they expected) *I said I would help them – I can't let them down.*

Dash (somebody's) hopes – розвіювати чийсь надії, розчаровувати (to disappoint someone very badly by doing or telling them something that is the opposite of what they hoped for or what they needed to happen) *Renewed fighting has dashed all hopes of an early settlement. The family's hopes that their daughter would be found alive were cruelly dashed this morning* [3].

Однією з сем психічної діяльності, яку можна віднести до групи дієслів розчарування, є сема «засмучувати». Серед синонімів знаходимо такі дієслова:

To upset – засмучувати, смутити, прикро вражати (to make someone feel sad and want to cry) *I'm sorry if I upset you - I didn't mean to. The idea of having to change school seemed to upset him more than we thought it would.*

To sadden – засмучуватись, сумувати (if a situation or event saddens someone, it makes them feel sad, especially because they think that this type of situation or event should not happen). *Everyone was saddened by the news that housing is to be built on the fields beside Cliff Lane. Those of us who knew him are shocked and saddened by his death.*

Сюди також можна віднести перехідне дієслово *to depress* – гнітити (to make someone feel very sad or unhappy, especially so that they feel that only bad things happen and they cannot change the situation). *Listening to the news can really depress you, if you let it. Shaun decided to leave. The way the others were behaving was beginning to depress him* [2].

Часто людина відчуває жалобу, шкоду, перебуває у відчає. Існують дієслова та дієслівні вирази, які означають такий стан, наприклад: *mope* – хандрити, бути збайдужлим (to feel unhappy because of something bad that has happened, and to not be interested in doing anything, in a way that other people think is not reasonable) *Don't just lie there moping, waiting for the phone to ring.*

To feel sorry for yourself – жалітися (to spend a lot of time thinking about how unlucky you are or how unfairly you have been treated, in a way that annoys other people) *Stop blaming other people and feeling sorry for yourself. Andy was drinking too much again, and feeling sorry for himself.*

Сюди також відноситься дієслово *to wallow into* – упиватись (keep thinking about how unhappy you are, in a way that makes other people think that you are actually enjoying feeling sorry for yourself and do not want to feel happier), яке має цікавий відтінок іронічного ставлення до стану відчаю, наприклад:

She told herself that she must try and learn from his criticism, rather than wallowing in self-pity. It's no good wallowing in misery. You just have to get out there and find another job.

Існує певний шар дієслів, які є зовнішнім проявом стану засмучення, а отже, вони часто мають емоційний відтінок розчарування. Людина плаче – *to cry* (if you cry, tears come from your eyes, for example because you are sad or upset, or because you have hurt yourself), наприклад: *I could hear the baby crying in the next room. Kim's eyes were red and she looked as though she'd been crying* [4].

To weep (especially written to cry quietly and for a long time because you are very sad or you feel a strong emotion), наприклад: *She sat beside her dying father and wept;*

To sob (if you sob, you cry noisily and your body shakes, because you are very sad or because someone has upset you), наприклад: *The sound of her sobbing kept them awake all night. Please don't leave me, he sobbed;*

To bawl (to cry loudly – use this especially about young children or people you do not have any sympathy for), наприклад: «*Stop, bawling*» *Dad said crossly, «and come over here»;*

To whimper (to make a quiet, continuous, unhappy sound like an animal in pain or to say something with this sound in your voice), наприклад: *I'm sorry, she whimpered, but Richard wasn't listening. Pat whimpered with the pain of the bullet wound in his shoulder.*

To be in tears (to cry because someone has upset you, or because something is very sad), наприклад: *Everyone started to laugh and Frank ran out of the room in tears. Most of us were in tears by the time he'd finished his story.*

Між дієсловами із семою «розчарування» присутня різниця щодо експресивності, наприклад дієслово *to cry* (плакати) – менш експресивне, ніж дієслово *to weep* (ридати). А також семантична відмінність, наприклад: *to cry i to bawl*. Дієслово *to cry* можна перекласти як «плакати», але це плач, викликаний душевним або фізичним болем, тобто сльози – цілком обґрунтовані, в той час як, дієслово *to bawl* краще перекласти як «хникати», «скавчати», що означає даремні сльози, наприклад плач через невиконання забаганки [3].

Отже з усіх наведених прикладів ми бачимо, що до дієслів зі значенням розчарування відносяться не тільки безпосередньо дієслова, які називають цю дію, а і ті дієслова, які є результатом розчарування, є зовнішнім проявом цього стану. Наприклад, якщо порівняти дієслова «*disappoint*» і «*cry*», то можна зрозуміти, що слово «*disappoint*», як перехідне та неперехідне дієслово має сему розчарування напряду, а «*cry*» є зовнішнім виявом того, хто відчуває цей стан. Так як дієслово «плакати» є проявом стану засмучення, то воно часто має емоційний відтінок розчарування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Психіка людини безпосередньо пов'язана з почуттями людини та відношенням її до навколишнього середовища, тобто її емоціями. З цього випливає, що людина живе емоціями, вона сприймає та оцінює речі і явища, які оточують її. У кожному емоційному значенні слова можна віднайти деякі інваріантні семантичні ознаки: сила емоції, тривалість, позитивність чи негативність почуття.

Залежно від негативного чи позитивного значення, сема дієслів може змінюватись, так як змінюється і відношення до об'єкта, а отже і оцінка. З цього випливає, що дієслова можуть бути синонімами, але виражати різні емоції. Це може викликати деякі труднощі при перекладі. Адже характер і ступінь синонімічних зв'язків являються результатом історичного розвитку мови. Також з наведених прикладів бачимо, що інколи дієслова, які не належать до групи дієслів психічної діяльності, у певних умовах стають їх компонентом. Отже сема дієслова може змінюватись залежно від контексту та певних обставин.

Література

1. Ділай І. П. Когнітивні дієслова в англійській мові: парадигматика, синтагматика, епідигматика : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук спец. 10.02.04 “Германські мови”. Львів, 2011. 213 с.
2. Дубенко О. Ю. Порівняльна стилістика англійської та української мов. *Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів*. Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. 224 с.
3. Єфімов Л. П., Ясінецька О. А. Стилiстика англiйської мов i дискурсивний аналіз. *Учбово-методичний посiбник*. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 240 с.
4. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантична класифікація абсолютних дієслів в українській та англійській мовах : монографія. Київ : ВЦ КНТЕУ, 2004. 194 с.
5. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови : *пiдруч. для iн-тiв i фак. iнозем. мов*. Харків : Основа, 1993. 255 с.
6. Ganetska L. V. Lexi-Maker: Modern English Lexicology in Tables, Figures and Exercises. Київ : Ленвіт, 2004. 96 с.

References

1. Dilai I. P. Kohnityvni diieslova v anhliiskii movi: paradyhmatyka, syntahmatyka, epidyhmatyka : dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk spets. 10.02.04 “Hermanski movy”. Lviv, 2011. 213 p.
2. Dubenko O. Yu. Porivnialna stylistyka anhliiskoi ta ukrainskoi mov. *Posibnyk dlia studentiv ta vykladachiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. Vinnytsia: NOVA KNYHA, 2005. 224 p.
3. Yefimov L. P., Yasinetska O. A. Stylistyka anhliiskoi mov i dyskursyvnyi analiz. *Uchbovo-metodychnyi posibnyk*. Vinnytsia: NOVA KNYHA, 2004. 240 p.
4. Ivanytska N. B. Funktsionalno-semantychna klasyfikatsiia absoliutyvnykh diiesliv v ukrainskii ta anhliiskii movakh : monohrafiia. Kyiv : VTs KNTEU, 2004. 194 p.
5. Mostovyi M. I. Leksykolohiia anhliiskoi movy : *pidruch. dlia in-tiv i fak. inozem. mov*. Kharkiv : Osnova, 1993. 255 p.
6. Ganetska L. V. Lexi-Maker: Modern English Lexicology in Tables, Figures and Exercises. Kyiv : Lenvit, 2004. 96 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-28-3>

УДК 811:11

BYCHOK A. V., BODNAR O. B., SHTOKHMAN L. M.
West Ukrainian National University

TEXTLINGUISTIK UND ÜBERSETZUNGSRELEVANTE TEXTTYPLOGIE BEIM ERLERNEN DER FREMDSPRACHE

Die Textlinguistik hat Methoden zur Beschreibung von Textkohärenz entwickelt sowie textexterne und -interne Merkmale von Textsorten benannt, deren kontrastiver Vergleich beim Übersetzen wichtig ist. Als übersetzungsrelevant unterscheidet Reiß den informativen, den expressiven und den operativen Texttyp, Koller die Textgattung Fiktivtexte neben den Sachtexten, die jeweils eine eigene Übersetzungsmethode bedingen sollen. Gerzymisch-Arbogast hat eine Methode des wissenschaftlichen Übersetzens entwickelt.

In den 70er Jahren wandte sich die Linguistik verstärkt satzübergreifenden Strukturen zu, es entstand die Textlinguistik. Und spätestens seit NIDAS Bibel-Übersetzungen wurde die Aufmerksamkeit darauf gelenkt, dass beim Übersetzen nicht Wörter und Sätze übertragen werden, sondern ganze Texte. Es liegt daher nahe, dass Übersetzungstheorien sich einer textorientierten Perspektive öffnen. Die Textlinguistik fragt nach den Grundbedingungen der Textkonstitution, also nach "den Prinzipien des Textaufbaus und der Textkohärenz, sowie der Textfunktion und Textwirkung". Da seit NIDA eine "Textanalyse" als unverzichtbare Voraussetzung des Übersetzens gilt, ist es notwendig, textlinguistische Methoden für das Übersetzen fruchtbar zu machen. Einige traditionelle textlinguistische Ansätze sollen deshalb kurz vorgestellt und ihre Anwendbarkeit in der Übersetzungswissenschaft aufgezeigt werden.

Einheit, charakterisiert durch das gebundene und sinnvolle Vorkommen von Sprachelementen. Text kann unter verschiedenen Aspekten definiert werden. Je nach Eingrenzung und Bestimmung soll Text die Gesamtheit der in einer Sprache vorliegenden Äußerungen umfassen, oder alle Äußerungen einer Person bzw. die jeweils abgeschlossenen Teilmengen davon. Text kann die Gesamtmenge der in einer Interaktion, einem Kommunikationsakt auftretenden kommunikativen Signale oder Zeichen sein.

Aufgaben: 1) Textkonstitution durch Satzverknüpfung zu bestimmen; 2) sprachspezifische Unterschiede der Syntax zu charakterisieren; 3) Gliederungssignale in Texten zu beschreiben; 4) übersetzungsorientierte Texttypologie darzustellen.

Objekt der Forschung ist, den Begriff "Text" unterschiedlich zu definieren.

Gegenstand der Forschung ist, verschiedene Besonderheiten der Syntax im Text zu bestimmen.

Im Artikel werden Textkonstitution durch Satzverknüpfung bestimmt; sprachspezifische Unterschiede der Syntax wurden charakterisiert; Gliederungssignale wurden in Texten beschrieben; übersetzungsorientierte Texttypologie wurde dargestellt.

Schlüsselwörter: der Text, die Methoden, die Textlinguistik, die Wörter, die Forschung, die Sprachelemente, die Merkmale, die Prinzipien.

БИЧОК А.В., БОДНАР О.Б., ШТОХМАН Л.М.

Західноукраїнський національний університет

ЛІНГВІСТИКА І ТИПОЛОГІЯ ТЕКСТІВ РЕЛЕВАНТНИХ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті досліджуються зовнішні і внутрішні особливості типів тексту, контрастне порівняння яких є важливим при перекладі. Представлені деякі традиційні текстові лінгвістичні підходи та продемонстрована їх застосовність у перекладацьких дослідженнях. Текстова лінгвістика, заснована на семіотичі, розглядає текст як складний мовний знак. У лінгвістиці тексту поширена ідея, що текст є синтаксичною послідовністю речень і що ретельне вивчення правил їх зв'язку дозволяє дослідити текстову конституцію. Центральний інтерес лінгвістики тексту полягає в тому, щоб в результаті спостереження за різними типами текстових структур можна було створити принципи лінгвістичного розмежування типів тексту. Перекладознавство, з іншого боку, прагне до типології тексту, щоб мати можливість вивести з неї певні принципи перекладу. На практиці різні типи текстів розглядаються по-різному в процесі перекладу. У статті представлено огляд «лінгвістичних текстових моделей» деяких авторів (Вілс, Гарвер та ін.), теорії макроструктурного аналізу тексту (GÜLICH/RAIBLH). Перекладознавство має за мету створення типології тексту для формування певних принципів перекладу, адже різні типи текстів розглядаються по-різному в процесі перекладу. Типологія тексту Катаріні Райс, орієнтована на переклад, знайшла особливий резонанс у перекладознавчій літературі. Основна ідея полягає в тому, що структура тексту впливає на переклад. У своєму викладі Райс вже не просто розглядає тексти синтаксично-семантичному рівні речень, а розглядає їх як більші одиниці і забезпечує більш абстрактну диференціацію текстів вище за течією класифікації типів тексту. Визначено, що досліджувана типологія тексту Катаріні Райс забезпечує більш абстрактну диференціацію текстів за типами і дозволяє розробити ефективні способи їх перекладу.

Ключові слова: текст, методика, лінгвістика тексту, слова, дослідження, мовні елементи, характеристики, принципи.

Formulierung des Problems

Die Textlinguistik hat Methoden zur Beschreibung von Textkohärenz entwickelt sowie textexterne und -interne Merkmale von Textsorten benannt, deren kontrastiver Vergleich beim Übersetzen wichtig ist. Als übersetzungsrelevant unterscheidet Reiß den informativen, den expressiven und den operativen Texttyp, Koller die Textgattung Fiktivtexte neben den Sachtexten, die jeweils eine eigene Übersetzungsmethode bedingen sollen. Gerzymisch-Arbogast hat eine Methode des wissenschaftlichen Übersetzens entwickelt. des

Eine Analyse aktueller Daten und Forschungsergebnisse

Textkonstitution durch Satzverknüpfung. In den 70er Jahren wandte sich die Linguistik verstärkt satzübergreifenden Strukturen zu, es entstand die Textlinguistik. Und spätestens seit NIDAS Bibel-Übersetzungen wurde die Aufmerksamkeit darauf gelenkt, dass beim Übersetzen nicht Wörter und Sätze übertragen werden, sondern

ganze Texte. Es liegt daher nahe, dass Übersetzungstheorien sich einer textorientierten Perspektive öffnen. **Das Ziel** der Forschung ist, Textlinguistik und übersetzungsrelevante Texttypologie zu untersuchen. Die Textlinguistik fragt nach den Grundbedingungen der Textkonstitution, also nach "den Prinzipien des Textaufbaus und der Textkohärenz, sowie der Textfunktion und Textwirkung" (LEWANDOWSKI). Da seit NIDA eine "Textanalyse" als unverzichtbare Voraussetzung des Übersetzens gilt, ist es notwendig, textlinguistische Methoden für das Übersetzen fruchtbar zu machen.

Präsentation des Hauptmaterials

Einige traditionelle textlinguistische Ansätze sollen deshalb kurz vorgestellt und ihre Anwendbarkeit in der Übersetzungswissenschaft aufgezeigt werden. Der "Text" als Forschungsgegenstand wird unterschiedlich definiert:

Text (zu lat *textus* = Geflecht, Zusammenhang; von lat. *texere* = flechten, zusammenfügen (zu gr. Tekton = Baumeister)).

a) der eigentliche Wortlaut einer Schrift im Gegensatz zu den Anmerkungen (Glossen, Marginalien, Kommentare); der genaue Wortlaut oder der Wortlaut im Unterschied z.B. zur Illustration [eines Buches], zur Melodie [eines Liedes]; auch Schriftwerk überhaupt.

b) in der Sprachwissenschaft die hierarchisch an höchster Stelle (also über dem Satz) einzuordnende sprachl. Einheit, charakterisiert durch das gebundene und sinnvolle Vorkommen von Sprachelementen. Text kann unter verschiedenen Aspekten definiert werden. Je nach Eingrenzung und Bestimmung soll Text die Gesamtheit der in einer Sprache vorliegenden Äußerungen umfassen, oder alle Äußerungen einer Person bzw. die jeweils abgeschlossenen Teilmengen davon. Text kann die Gesamtmenge der in einer Interaktion, einem Kommunikationsakt auftretenden kommunikativen Signale oder Zeichen sein. Oder Text wird definiert als eine kohärente Folge von Sätzen, eine zweckgerecht **geordnete** Menge sprachl. Einheiten. Für eine Textanalyse werden begrenzte **Text benötigt**, z.B. solche, bei denen die Grenzen durch Veränderungen in der pragmat. Interaktion der den T. produzierenden und rezipierenden Personen, etwa dem Wechsel der Sprecher- und Hörerrolle, markiert sind, oder durch typograph. (z.B. Absatz) bzw. substantielle (z.B. Buchdeckel) Kennzeichen ausgegrenzte Texte. Der Linguist bemüht sich um das Aufdecken der abstrakten Regularitäten, die einen in einer bestimmten Situation geäußerten Ein-Wort-T., z.B. "Hilfe!" oder eine Folge von Sätzen als T. ausweisen, der Literaturwissenschaftler hingegen versucht dessen mögliche sekundäre Strukturiertheit auf der Ebene der Künstler, der Ästhet. Organisation aufzuzeigen.

Die Textlinguistik sieht, aufbauend auf der Semiotik, den Text als komplexes sprachliches Zeichen. Als Kommunikationseinheit ist er das originäre Sprachzeichen, und Buchteile, Kapitel, Sektionen, Paragraphen, Sätze, Wörter usw. sind als Textsegmente zu betrachten, die stets in Relation zum Gesamttext gesehen werden.

Das komplexe (Text-)Zeichen wie das einfache sprachliche Zeichen hat drei semiotische Dimensionen: eine syntaktische als Relation der Zeichen untereinander in ihrer Verknüpfung, eine semantische, in der die Relation zwischen Zeichen und Bedeutung ausgedrückt ist, und eine pragmatische, in der sich die Zeichen-Sender/Empfänger-Relation spiegelt.

Alle drei Dimensionen können auf Wort-, Satz- und Textebene relevant werden; so wird innerhalb der *syntaktischen Dimension* von Syntagmatik (Wortgruppen unterhalb der Satzgrenze), von Syntax (auf Satz- und Gefügebene), und von Textsyntax (Gliederung) gesprochen, innerhalb der *semantischen Dimension* von Wortbedeutung, Satz- und Textbedeutung, und innerhalb der *pragmatischen Dimension* von Wort- (Konnotationen), Satz- und Textpragmatik. Zur Textpragmatik gehört auch die außersprachliche Situation.

Einen hervorragenden Überblick über „linguistische Textmodelle" vermittelt das Buch von Elisabeth GÜLICH und Wolfgang RAIBLE, man vergleiche auch Heinz VATER. In der Textlinguistik ist die Vorstellung weit verbreitet, ein Text sei syntaktisch eine Folge von Sätzen und eine genaue Untersuchung von deren Verknüpfungsregeln führe zu einer Beschreibung der Textkonstitution. Diese Auffassung steht in der Tradition der Generativen Grammatik. In diesem Sinne lassen sich auf der Textebene viele Gesetzmäßigkeiten feststellen, die auch zu texttheoretischer Modellbildung geführt haben. Die Zielsetzung der linguistischen Textmodelle ist somit die Erforschung der Erzeugungsbedingungen wohlgeformter Texte, wozu heuristisch die Analyse konkreter einzelner Textvorkommen verwendet wird [1].

Aufgrund der Annahme, dass die Texterzeugung modellhaft beschrieben werden kann, schien es der linguistischen Übersetzungswissenschaft zunächst möglich, solche Verfahren auch beim "interlingualen Transfer" anzuwenden; man vergleiche hierzu die "semiotische Textanalyse" bei Willss. Während dessen Erörterungen v.a. um den Entwurf eines Transfermodells kreisen, werden bei anderen Autoren – ausgehend vom einzelnen zu übersetzenden Text – bestimmte textlinguistische **Analyseverfahren übernommen**, wie im Folgenden gezeigt wird.

Roland HARWEG hat die grundlegende Bedeutung der Verknüpfung als generell textbildendem Prinzip in die Diskussion gebracht, und es ist sein Verdienst, umfassend dargelegt zu haben, welche Möglichkeiten der Satzverkettung durch syntagmatische Substitution überhaupt vorhanden sind. Er geht von der lückenlosen Ersetzung vorhergehender durch nachfolgende sprachliche Elemente in der Abfolge des Textes aus. Alle Sätze müssen "auf irgendeine – explizite oder implizite – Weise im Sinne syntagmatischer Substitution miteinander verkettet" sein (HARWEG).

Beispiel:

Es war einmal *ein* König.

Der hatte drei Töchter.

Die Töchter (Sie) *hießen* ...

Die Funktion des bestimmten Artikels ist es, (anaphorisch) auf Genanntes zurückzuverweisen, während der unbestimmte Artikel (kataphorisch) auf Nachinformation im Text vorausweist. Unter "Textdelimitation ist die Bestimmung der Grenzen, d.h. die Bestimmung von Anfang und Ende eines Textes-als-Element-im-Textkosmos zu verstehen". Enthält ein Satz nur Substituenda – wie etwa der Satz "Es war einmal ein König" – , so *delimitiert dieser Satz* den Text: Da er nur Substituenda enthält und somit selbst nichts substituert, würde nichts in einem solchen Satz auf vorhergehende Sätze verweisen. **Solche** Sätze sind "Textanfangssätze". Das Gegenstück, ein expliziter Schlusssatz, ist auf diese Weise aber nicht zu bestimmen. Denn jeder Satz, der nur Substituentia enthält ("Die drei Königstöchter liebten ihren Vater über alles in der **Welt**") kann offensichtlich weitere Nachfolgesätze haben.

Komplementär zu dieser Texterzeugung "von links nach rechts" findet sich bei HARWEG noch eine Erzeugungsform "von oben nach unten", die der Berücksichtigung der hierarchischen Makrostruktur des Textes entspricht. Er verweist speziell auf zwei Arten von "Hierarchiebildung" (im Sinne von Absatz- und Kapitelbildung), die wiederum durch das Mittel der Substitution erreicht werden können: Im ersten Fall bezieht sich das Substituens über einige vorhergehende Sätze hinweg auf ein relativ entfernt liegendes Substituendum (zum Beispiel kann von dem König, in dem in Satz 1 und 2 eines Märchens die Rede war, erst wieder in Satz 20 die Rede sein); im zweiten wird eine ganze Anzahl von Vorgängersätzen durch ein Substituens zusammengefasst (z. B. durch Substitutentia wie "diese Handlungen, Ereignisse, Aussagen" usw.). In der Literaturwissenschaft bezeichnet man dies auch als "Längsachsen", wenn sich darin eine auffällige Struktur erkennen lässt. Bei Texten mit relativ fester Makrostruktur kann angegeben werden, mit welchem Textelement der Text beginnt bzw. endet.

Während die formal-grammatische Ebene die *Kohäsion*, den sprachlichen Zusammenhalt von Texten bestimmt, hängt deren *Kohärenz* vom inhaltlich logischen Zusammenhang ab. Kohärenz und Kohäsion können unabhängig voneinander im Text vorliegen. Fehlende Kohärenz führt jedoch dazu, dass die entsprechenden sprachlichen Gebilde nur eingeschränkt als Texte (defekte Texte) bezeichnet werden [2].

Sprachspezifische Unterschiede der Syntax.

Im Anschluss an HARWEG wurden in der Textlinguistik von verschiedenen Autoren wichtige Elemente der Textanalyse zusammengetragen, wie Satzeröffnungen, Satzendsignale, Enumeratoren, adversative, additive, konzessive, kausale, temporale Modalwörter, Arten der Konjunktionen usw., mit denen sich der sprachliche Zusammenhang von Texten linguistisch beschreiben und Einzel- sprachspezifische Unterschiede erforschen lassen. Die Berücksichtigung syntaktischer Strukturen auf der Textebene ist ja für das Übersetzen wichtig, denn die Binnenstruktur eines Textes im Blick auf Bedeutungsrelationen zwischen Sätzen ist die Voraussetzung für das Erfassen des Inhalts. Während Nida v.a. die inhärente Bedeutung von Syntagmen untersucht hatte, wird nun auf die logische Relation zwischen Satzteilen hingewiesen.

Empirisch beobachtbare Übersetzungsprobleme können textlinguistisch erläutert werden. So liegt das bekannte Problem bei der Übersetzung der englischen Partizipialkonstruktionen beispielsweise darin, dass die jeweilige logische Relation zum Bezugssatz nur impliziert ist, im Deutschen muss dagegen ein Nebensatz gebildet werden, der sie explizit macht. Man vergleiche an dieser Stelle auch Wilss Überlegungen zur Schemabasierung des übersetzerischen Transfers. Außerdem gibt es hier stilistische Unterschiede zwischen den Sprachen. Die Sinnpräzisierung erfolgt anhand des umgebenden Kontexts. Sätze können beim Übersetzen nicht isoliert betrachtet werden.

Formal sehr ähnlichen Sätzen liegen oft ganz verschiedenartige Bedeutungsrelationen zugrunde, **wie Hönig/Kußmaul darstellen:**

Nachdem er sein Buch ausgelesen hatte, lehrte er sein Glas und ging zu Bett.

Da er sein Buch vergessen hatte, ging er nach Hause und holte es.

Bei der sprachlichen Darstellung **logischer Relationen** wie kopulativ, temporal, modal, kausal, instrumental, attributiv usw. gibt es syntaktische Varianten. Eine Zeitbeziehung kann im Englischen z.B. wie folgt zum Ausdruck gebracht werden:

(3a) After he had completed his work he went home.

(3b) After the completion of his work he went home.

(3c) Having completed his work he went home.

Im Deutschen gibt es dafür folgende Möglichkeiten:

(3d) Nachdem er seine Arbeit beendet hatte, ging er nach Hause, (*stilistisch neutral*)

(3e) Nach Beendigung seiner Arbeit ging er nach Hause, (*formell*)

Unidiomatisch wäre dagegen:

(3f) Seine Arbeit beendet habend, ging er nach Hause.

Zum erweiterten Partizip Perfekt aktiv **gibt es im Deutschen keine formale Entsprechung. Außerdem sind im Deutschen das** erweiterte Partizip Präsens **und das** erweiterte Partizip Perfekt Passiv **sowie das** erweiterte

Partizip Perfekt Aktiv **in** elliptischer Form stilistisch markiert, während die englischen Partizipien neutral sind. Man vergleiche folgendes Beispiel:

Wie ein Stein, geworfen in ein Fenster, unterbrach eine Stimme jäh die Stille.

(wirkt poetisch)

(Vgl. die Darstellung nach HÖNIG/KUHMAUL).

Syntaxtheoretische Beschreibungsmodelle können sprachenpaarspezifische Unterschiede aufzeigen. Die Untersuchung der Stellung eines Satzgliedes im Hinblick auf seine adäquate Übersetzung in eine andere Sprache hat auch die kommunikative Motivation zu berücksichtigen, weil eine scharfe Trennung zwischen dem reinen Satzbau (Syntax) und den ihm zu Grunde Hegenden Bedeutungsrelationen und -markierungen (Semantik) beim Übersetzen nicht möglich ist. Den Übersetzer interessieren syntaktische Strukturen vor allem als Träger einer Mitteilung. Das Deutsche gilt als eine Sprache mit einer relativ freien Syntax. Die Anordnung der Satzteile im deutschen Hauptsatz ist, etwa im Verhältnis zur englischen Syntax, permissiv: (1) *Andreas liebt Petra.*/(2) *Die Petra liebt Andreas.*

Die Hauptsatzstellung im Deutschen sieht freilich eine wichtige Restriktion vor: Das finite Verb steht immer an zweiter Stelle. Das bedeutet aber nicht, dass der prädikative Teil des Verbs immer das jeweils zweite Wort im Satz bildet. Theoretisch kann vor dem Finitum eine unbegrenzte Anzahl von Wörtern stehen. Praktisch aber wird diese Anzahl durch die Forderung nach Verständlichkeit des Satzes und durch die Grenzen des Kurzzeitgedächtnisses von Sprachbenutzern eingeschränkt. Eine weitere Restriktion für diesen Teil des Satzes ist syntaktischer Natur: Diejenigen Wörter, die vor dem finiten Verb stehen, dürfen zusammen nicht mehr als ein Satzglied bilden [3].

Das Deutsche lässt sogar zu, dass ein Satzteil auch durch ganze Sätze repräsentiert sein kann:

(3) Er *singt* ein schönes Lied.

(4) Nett *waren* Sie damals nicht.

(5) Vor einem Jahrhundert *war* unsere Umwelt viel sauberer.

(6) Ein Wald von prächtigen Buchen *konnte* in der Ferne gesehen werden.

(7) Meiner Tante, die ich so nett finde, *schicke* ich heute ein Geschenk.

(8) Wenn der Frühling kommt, *herrscht* eine gute Stimmung.

Die angeführten Beispiele zeigen, dass die Erstposition (vor dem Prädikat) im Deutschen von verschiedenen Satzgliedern eingenommen werden kann: ein Subjekt (3), ein Prädikativum (4), eine Adverbialbestimmung (5), ein Objekt (6). Die Reihenfolge Subjekt-Prädikat ist also im Deutschen keineswegs die natürliche oder üblichste Stellung. In vielen anderen Sprachen (darunter auch im Englischen oder im Französischen) ist die Subjekt-Prädikat-Folge dagegen durch die grammatische Funktion der Elemente verbindlich festgelegt (S - P - O).

Die Wortstellungsfreiheit ergibt auch innerhalb eines Satzes eine große Variation der möglichen Abfolge der Satzglieder. Doch auch wenn deren Stellung auf formalem Niveau sehr frei ist, sind sie doch inhaltlich gesehen nicht völlig beliebig. Die Veränderung ihrer Stellung im Satz führt nämlich jeweils zu einer Verschiebung des Satzakkentes. Das heißt, dass diese Veränderung nicht rein syntaktischer Art ist, denn auch pragmatisch-kommunikative Faktoren der Betonung spielen dabei eine Rolle. Für dieses Phänomen der emphatischen Hervorhebung bestimmter Satzglieder durch ihre Frontstellung im Satz wurde der Begriff der Markiertheit geprägt.

Es bereitet Schwierigkeiten bei der Übersetzung aus dem Deutschen ins Englische, wenn die deutschen Sätze eine von S-P-O stark abweichende Wortstellung aufweisen, aber der englische Satz trotzdem mit dem Subjekt anfangen muss. Der Übersetzer muss dann darauf achten, dass die Initialstellung bestimmter Satzglieder im Deutschen emotional bedingt ist und versuchen, diese Markierung mit den Mitteln der englischen Sprache zum Ausdruck zu bringen.

Die Besetzung der Erststelle im Satz ist in erster Linie textlinguistisch motiviert, indem dadurch oft auf bereits Erwähntes im Text verwiesen wird. Im Deutschen kann diese Erststelle im Satz grundsätzlich durch jedes Satzglied besetzt werden, während die Besetzung der Erststelle im zusammengesetzten Satz durch Satzglieder des untergeordneten Satzes, "Satzverschränkung" genannt, recht unüblich ist. Sie hat jedoch in anderen Sprachen einen größeren Stellenwert, was zu Übersetzungsschwierigkeiten führen kann, vgl.:

en. The issue that I regretted that I had ever discussed,...

fr. Le livre que Jean m'a dit que Paul a écrit,

no. Dette *vetjeg ikke om er riktig* ("das weiß ich nicht ob richtig ist").

Ein Verschieben wichtiger anaphorischer Elemente im Text würde die thematische Entfaltung in der Übersetzung beeinträchtigen. Dies wird insbesondere mit "funktionalen Satzperspektive" untersucht (siehe weiter unten) [4].

Gliederungssignale in Texten.

Die syntagmatische Substitution über größere Textsegmente hinweg führt uns zur makrostrukturellen Textanalyse. GÜLICH/RAIBLE verweisen **auf** textinterne Aspekte:

Nach dieser Konzeption würde ein Text bzw. ein Textganzes aus Teilganzen (im Sinne der Gestalttheorie) bestehen, die als Sinneinheiten eine Funktion im Textganzem haben. (...) Textsorten wären dadurch zu charakterisieren, daß man die Art, die Abfolge und die Verknüpfung ihrer Teiltexthe beschreibt.

Wenn sich Texte nach Art und Verknüpfung ihrer Teiltexthe beschreiben **lassen, dann** handelt es sich hier um textsyntaktische Invarianten, die vielleicht bestimmte Textsorten kennzeichnen. Die Strukturierung von Teiltexthen geschieht mit Sprachelementen, welche die Makrostruktur eines Gesamttextes gliedern **und** direkt auf der Textebene

nachweisbar sind. So meinen GÜLICH/RAIBLH, **“daß** es analog zu den hierarchisch gegliederten Teiltextrn eine Hierarchie **so**g. Gliederungsmerkmale geben müßte, mit deren Hilfe sich die Teiltextrn (formal) gegenseitig abgrenzen”. Das Erkennen von textsortenspezifischen **In**varianten und Gliederungssignalen im Text macht solche Textextrn durchsichtiger **und** verständlicher. Für das Übersetzen interessant sind kontrastive Vergleiche **von** textsortentypischen Abschnittanfängen und syntaktischen Konnektoren, **die in den** Einzelsprachen verschieden sind.

Bei der Textsorte “Urteil” ist die Gliederung meistens standardisiert und daher ein wesentliches Erkennungsmerkmal für den Übersetzer:

amerikanisches Urteil	franz./span. Urteil
1. Urteileingang	1. Urteileingang
2. Verfahrensablauf	2. Tatbestand
3. Text Zwischenurteil	3. Rechtsverweise mit Entscheidungsgründen
4. Urteilsformel (oft formularisch)	4. Urteilsformel
deutsche Urteil	italienisches Urteil
1. Urteileingang	1. Urteileingang
2. Urteilsformel	2. Schlussanträge
3. Tatbestand	3. Verfahrensablauf (Instruktionsverfahren)
4. Entscheidungsgründe	4. Urteilsformel

Diese historisch gewachsenen Unterschiede spiegeln den Verfahrensablauf und die Argumentationsstruktur wider. Während im deutschen Urteil Tatbestand und Entscheidungsgründe als Begründung dem Tenor folgen, erscheint in den romanischen Urteilen die Entscheidung als Folge aus den Entscheidungsgründen.

Ein zentrales Interesse der Textlinguistik besteht eben darin, die Beobachtung verschiedenartiger Textstrukturen für die linguistische Abgrenzung von Textsorten fruchtbar zu machen. Aus der generellen Situationsgebundenheit von Texten resultiert dabei das Ziel der Textlinguistik, situationsspezifische Texterzeugungsmodelle zu erstellen. Demgegenüber strebt die Übersetzungswissenschaft eine Texttypologie an, um daraus bestimmte Übersetzungsprinzipien ableiten zu können. Es ist ja eine Erfahrungstatsache, dass verschiedene Textsorten im Übersetzungsprozess unterschiedlich behandelt werden. Die Textbestimmung geht hier vom Einzeltext aus und ordnet diesen aufgrund seiner Merkmale einer bestimmten Textsorte zu. Es mag an der Unterschiedlichkeit des Forschungsinteresses gelegen haben, dass beide Disziplinen lange Zeit relativ unabhängig voneinander gearbeitet haben. Erst später gab es Versuche, Ergebnisse des jeweils anderen Forschungszweigs zu berücksichtigen.

Übersetzungsorientierte Texttypologie.

Besondere Resonanz in der übersetzungswissenschaftlichen Literatur hat die übersetzungsorientierte Texttypologie bei Katharina Reiß gefunden. Der Grundgedanke ist dabei, dass die Struktur des Textes die Übersetzung beeinflusst. Reiß bewegt sich in ihrer Darstellung nicht mehr nur auf der syntaktisch-semantischen Ebene von Sätzen, sondern betrachtet Textextrn als größere Einheiten und liefert eine der Textsortenklassifikation vorgeschaltete, abstraktere Differenzierung von Texten. Bezugnehmend auf die drei kommunikativen Zeichenfunktionen des BÜHLERSCHEN Organon-Modells der Sprache – Bezeichnung, Ausdruck, Appell – definiert Reiß zunächst drei Texttypen: den “inhaltsbetonten”, den “formbetonten” und den “appellbetonten” Texttyp, die jeweils einen Einzeltext charakterisieren:

Nun brauchen diese drei Funktionen nicht in jeder sprachlichen Äußerung qualitativ gleichrangig zu sein. In dem einen Text (oder Textabschnitt) mag die Darstellung überwiegen, der andere lebt von der Ausdrucksfunktion, wieder ein anderer ist vom Wesen her Appell an den Hörer oder Leser. Selbstverständlich wird nicht immer ein ganzer Text ausschließlich nur eine der Funktionen der Sprache widerspiegeln.

In der Praxis gibt es zahllose Überschneidungen und Mischformen. Doch **läßt sich je nach dem Übergewicht** der einen oder anderen Funktion der Sprache in einem gegebenen Text bereits eine Unterscheidung von drei Grundtypen rechtfertigen.

Dann sind also unter “inhaltsbetonten Texten” solche zu verstehen, die das Hauptgewicht auf die Vermittlung von Inhalten, von Informationen legen, während bei den “formbetonten Texten” die sprachliche Form der natürlich auch vorhandenen Inhaltsvermittlung die dominierende Komponente bildet. Bei den “appellbetonten Texten” ist ein Hauptmerkmal die Erzielung außersprachlicher Effekte.

Als vierter Texttyp kommt dann noch der “audiomediale Text” hinzu, dessen Kennzeichen das “Angewiesensein auf außersprachliche (technische) Medien und nichtsprachliche Ausdrucksformen graphischer, akustischer und optischer Art” ist.

Später verschiebt sich ihre Perspektive von BÜHLERS Sprachfunktion zur Textfunktion hin, und arbeitet dann mit Hilfe empirischer, linguistischer und kommunikationstheoretischer Argumente ihre Texttypologie noch differenzierter aus, wobei den drei Grundtypen jeweils verschiedene Textsorten zugeteilt werden. Die weiter oben genannten, von der Textlinguistik entwickelten Beschreibungskriterien werden dabei aber nicht verwendet. Stattdessen wird stärker auf die Rolle des Autors und seine Intention abgehoben. Bei einer Einteilung von Textvorkommen nach dieser Typologie ergibt sich etwa folgendes Bild, wobei Überschneidungen nicht ausgeschlossen werden:

1. *Informativer Texttyp* (sachorientiert): Textsorten Bericht, Aufsatz, Urkunde, Gebrauchsanweisung, Kommentar, Sachbuch;

2. *Expressiver Texttyp* (senderorientiert): Textsorten Roman, Novelle, Lyrik, Schauspiel, Komödie, Lehrgedicht, Biographie;

3. *Operativer Texttyp* (verhaltensorientiert): Textsorten Predigt, Propaganda, Reklame, Demagogie, Pamphlet, Satire, Tendenzroman, Kommentar, usw.

REIH vertritt nun die Meinung, dass der Texttyp infolge seines je spezifischen Charakters über die zu wählende Übersetzungsmethode entscheide. Dabei soll die Textfunktion erhalten bleiben:

Aufgrund der Erkenntnis, daß in der Regel informative Texte in der Absicht übersetzt werden, die textimmanente **Information an** einen weiteren, zielsprachlichen Empfängerkreis zu vermitteln, *expressive* Texte in der Absicht, ein Sprach- oder **Dichtkunstwerk auch zielsprachlichen Lesern zugänglich zu** machen und operative Texte in der Absicht, gleichwertige Verhaltensimpulse bei zielsprachlichen Textempfängern auszulösen, werden also grundsätzlich Textfunktion und Übersetzungsfunktion gleichgesetzt.

Die gewonnene "übersetzungsrelevante Texttypologie" wird so erklärt: 1) Das Kennzeichen des *informativen Texttyps* ist seine Sachorientiertheit, das Ziel der Übersetzung muss *Invarianz auf der Inhaltsebene* sein, die Übersetzung ist "schlicht-prosaisch". 2) Das Kennzeichen des *expressiven Texttyps* ist seine Senderorientiertheit, Übersetzungsziel ist die Analogie der *künstlerischen Gestaltung*, die Übersetzungsmethode ist "identifizierend". 3) Das Kennzeichen des *operativen Texttyps* ist seine Verhaltensorientiertheit. Angestrebt wird die *Identität des textimmanenten Appells* mit einer "adaptierenden" Übersetzungsmethode.

Es ergeben sich drei verschiedene Übersetzungsmethoden, die schematisch dargestellt werden (Reiß):

Texttyp	Textfunktion	Keimzeichen	Äquivalenz-Maßstab	Übersetzungs- Methode (Primärfunktion)
1. informativ	Vermittlung von Information	Sachorientiert	Invarianz auf der Inhaltsebene	sachgerecht (= „schlichtprosaisch“)
2. expressiv	Künstlerische Aussage	Senderorientiert	Analogie der künstlerischen Gestaltung	autorgerecht (= "identifizierend")
3. operativ	Auslösung von Verhaltensimpulsen	Verhaltensorientiert	Identität des textimmanenten Appells	appellgerecht (= "parodistisch" später: „adaptierend“)
4. audiomedial	(1-3)	(1-3)	(1-3)	medien- bzw. verbundgerecht (= "suppletorisch")

Da die Texttypen zunächst funktional und nicht linguistisch definiert sind, führt Reiß zur Beschreibung des "operativen Texttyps" nun eine reiche **Fülle** appellwirksamer Sprachelemente aus Werbe-, Propaganda- und missionarischen Texten an, "um festzustellen, wie die 'funktionsgemäßen' und 'funktionsgerechten' Zeichenmengen aussehen, die den *operativen* Text konstituieren".

Die Dominanz des Empfängerbezugs beim appellbetonten Text und im *operativen Texttyp* bewirkt, dass der Übersetzer sich fragen muss, "ob dieselben sprachlichen Mittel in der ZS ihre Appellwirksamkeit behalten. Er kann nur prüfen, ob die textkonstituierenden und textspezifischen Merkmale des Textes bei einer bloßen Substitution der sprachlichen Elemente erhalten bleiben, oder ob andere Übersetzungsoperationen vorgenommen werden müssen".

Bei der Übersetzung operativer Texte bestimmen also die Techniken der *Modulation* und der *Adaptation* von einzelnen Übersetzungseinheiten primär die Übersetzungsmethode; und dies immer im Dienste der Erhaltung nicht in erster Linie der Information oder des expressiven Wertes, sondern im Dienste der Bewahrung des textimmanenten und sprachlich gestalteten Appells. Ohne Operationen dieser Art ist die Appellfunktion nicht zu erhalten.

Da sich als Übersetzungsmethode im Wesentlichen das ergibt, was die sprachenpaarbezogene Übersetzungswissenschaft auch an anderer Stelle beschrieben hat, bleibt der übersetzungstheoretische Ertrag dieses Modells begrenzt. Doch auch wenn sich aus dieser Texttypologie nicht unbedingt direkte Anweisungen zum Übersetzen ergeben, so ist sie ein geeignetes Instrument, um die Grundtendenz von Texten auf einfache Weise zu bezeichnen [5].

Ursprünglich war die Texttypologie zum Zweck einer Definition von "Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik" entwickelt worden. Der Übersetzungskritiker soll sein Urteil nicht willkürlich nach persönlichem Geschmack, sondern anhand des betreffenden Texttyps fundieren. Hernach kann er es noch mit einer "sprachlichen Kategorie" (inersprachliche Instruktionen) und einer "pragmatischen Kategorie" (außersprachliche Determinanten) erhärten.

Gegen diese Systematisierung wurde eingewendet, die Übertragung mit einer zielsprachlichen Redensart sei in jedem Text, gleich welchen Texttyps, angebracht, weil sonst "die unnötige Erzeugung eines Ungleichgewicht zwischen *Original* und Übersetzung im stilistischen *Bereich*" **entstellen würde. Dies ist** wohl richtig, doch ist auch zu **bedenken, dass mit jenen** Anweisungen eigentlich die Übersetzungskritik gemeint war, die zu wohlwollenden **begründeten** Urteilen finden sollte. So ist **Reiß** übersetzungsrelevante Texttypologie **nicht** präskriptiv als Anweisung

zum Übersetzen zu verstehen, sondern **vielmehr** als deskriptiv im Sinne einer Beschreibung der möglichen übersetzungsrischen **Reaktionen** auf Texte.

Schlussfolgerungen

Im Artikel werden Textkonstitution durch Satzverknüpfung bestimmt; sprachspezifische Unterschiede der Syntax wurden charakterisiert; Gliederungssignale wurden in Texten beschrieben; übersetzungsorientierte Texttypologie wurde dazustellen.

Von vielen Seiten ist in sehr lebhafter Diskussion an dem Modell von Reis vor allem kritisiert worden, dass Texte in der Realität nicht immer eine so deutlich ausgeprägte Primärfunktion aufweisen, wie dies mit den drei Texttypen suggeriert wird. Im Bereich der "inersprachlichen Instruktionen" wird teilweise Ähnliches diskutiert wie früher schon in der Stilvergleich, auf die **Reiß** selbst ja auch immer wieder ausdrücklich Bezug nimmt. Jedoch wurde damit insgesamt ein wesentlicher Beitrag zur sprachenpaarbezogenen Übersetzungsdidaktik im Deutschen geleistet. In dem Hinweis auf die außersprachlichen Determinanten werden kulturelle Unterschiede nicht explizit genannt, doch ist manches angelegt, was erst viel später fruchtbar weiterentwickelt wurde.

Bibliographie:

1. Klaus Mutersbach. Tübingen. Methoden des wissenschaftlichen Übersetzens. Heidrun Gerzymisch-Arbogast. Tübingen, 2006. S. 53-56.
2. Werner Koller. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg/Wiesbaden, 2012. 350 s.
3. Katharina Reiß. Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. München, 2017. 420 s.
4. Katharina Reiß. Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text. Heidelberg, 2010. 158 s.
5. Heinz Vater. Einführung in die Textlinguistik. München, 2015. 260 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-28-4>

УДК 811.161.2:373

ЦАРАЛУНГА І. Б.

Хмельницький національний університет (Україна)

ХОЛОД УЛЯНА

Університет Ф. Палацького в Оломоуці (Чеська Республіка)

СИСТЕМА ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ В УКРАЇНСЬКИХ ГРАМОТАХ XIV – XV СТ.: ВАРІАТИВНІСТЬ ФОРМ

У статті проаналізовано явище варіативності в системі словозміни іменників, засвідчених в українських грамотах XIV – XV ст., визначені причини таких мовних хитань, з'ясовано подальші процеси уніфікації парадигми іменників в українській мові і встановлено місце паралелізму в ній. Унаслідок впливу народно-розмовної стихії, інших мовних систем особливого поширення набуло явище аналогії, що зумовило паралелізм закінчень іменників у різних граматичних формах, зокрема, у родовому, давальному, орудному, місцевому відмінках однини, родовому, давальному, орудному відмінках множини. Ряд мовних хитань у пам'ятках свідчить про помітний вплив усної народної стихії: у межах системи словозміни виокремлено специфічні риси говорів української мови, а саме – південно-західних та польських говірок. Простежуємо певне руйнування традиційної орфографії й уніфікацію іменникової парадигми в граматичній системі староукраїнської мови XIV – XV ст., а відтак загальну тенденцію до об'єднання різних давніх типів відмінювання і витворення нової системи відмінювання іменників української мови.

Ключові слова: українські грамоти, граматична система, іменник, варіативність, dialect.

TSARALUNHA I. B.

Khmelnitskyi National University

KHOLOD ULIANA

Universytet F. Palatskoho v Olomoutsı (Cheska Respublika)

NOUN DECLENSION SYSTEM IN UKRAINIAN MANUSCRIPTS OF THE 14TH-15TH CENTURIES: VARIABILITY OF FORMS

The article analyzes the phenomenon of variability in the noun inflection system, found in Ukrainian manuscripts of the 14th-15th centuries, determines the reasons for such linguistic changes, clarifies further unification processes of the noun paradigm in the Ukrainian language, and establishes the place of parallelism in it.

The source base of the research covers the following published texts of business writing: a collection of charters of the 14th-15th centuries, compiled by V. Rozov, documents of the Galicia-Volyn principality of the 13th – first half of the 14th century, prepared for publication by O. Kupchinskyi, a collection of Ukrainian charters of the 14th century, compiled by M. Peshchak, a collection of Ukrainian charters of the 15th century, prepared by V. Rusanivskyi, three volumes of Ukrainian-Moldavian documents published in Romania in the second half of the 20th century, five charters of the end of the 14th - beginning of the 15th century, from the collection of Tomasz Nevodnychansky, which was analyzed for paleographic and linguistic features and published by O. Moldovan, as well as the Dictionary of the Old Ukrainian Language of the 14th-15th centuries, the Atlas of the Ukrainian Language, and other lexicographical works.

Due to the influence of the folk colloquial speech and other language systems, the phenomenon of analogy became especially prevalent, which resulted in the parallelism of the noun endings in various grammatical forms, in particular, in the genitive, dative, instrumental, locative singular, genitive, dative, instrumental plural. A number of linguistic changes in the monuments reflect the strong influence of the oral folk speech. Within the inflection system, the specific features of the Ukrainian dialects, in particular, the southwestern and Polesia dialects are singled out. There is certain destruction of the traditional orthography and the unification of the noun paradigm in the grammatical system of the Old Ukrainian language of the 14th-15th centuries, therefore, the general tendency to combine different types of declension and create a new system of noun declension.

Keywords: Ukrainian manuscripts, grammatical system, noun, variation, dialect.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Процеси формування граматичної системи української мови чи не найвиразніше відображені у писемних пам'ятках офіційно-ділового стилю української мови. До таких цінних джерел вивчення морфологічної парадигматики належать українські грамоти періоду пізнього середньовіччя. Дослідження їх дозволить уточнити хронологію явищ у граматичній системі української мови, з'ясувати причини мовних хитань у системі словозміни, визначити закономірності становлення лексико-граматичних класів слів. Ці давні документи стали об'єктом наукових студій Лукії Гумецької, Владислава Курашкевича, Марії Пещак, Віталія Русанівського, Християна Станга, Юрія Шевельова, Володимира Ярошенка та ін.

Аналіз досліджень та публікацій

Почасти грамоти містять датування та відомості про місце їх написання, що важливо для локалізації тих чи інших мовних явищ, на чому наголошував В. Курашкевич в лінгвістичному описі галицько-волинських грамот XIV – XV ст. як пам'яток офіційно-ділового стилю: «...język ich jest bardziej niż we wszystkich innych zabytkach wolny od tradycji cerkiewnej, przedstawia żywą mowę warstw wyższych, jakiej używano w kancelariach

ruskich. I jeszcze jedna ważna właściwość gramot: są ściśle datowane i podają mniej więcej wyraźnie miejsce swego powstania, przez co facty językowe, występujące w tym materjale, można dokładniej schronologizować i łatwiej zlokalizować» [10, s. 1-2].

Молдавсько-українські грамоти пізнього середньовіччя стали об'єктом аналізу Л. Гумецької, яка прийшла до висновку, що «..український характер мови молдавських грамот не викликає сумнівів» [1, с. 27], і послідовно доводить це у своїй праці на підставі фонологічного і граматичного аналізу відповідних пам'яток.

Джерельна база дослідження охоплює такі опубліковані тексти ділового письменства: збірка грамот XIV – першої половини XV ст., укладена В. Розовим [7]; документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV ст., які підготував до видання О. Купчинський [2]; збірка українських грамот XIV ст., укладена М. Пешак [6]; збірка українських грамот XV ст., підготована В. Русанівським [8]; три томи українсько-молдавських грамот, видані в Румунії у другій половині XX століття [9]; п'ять грамот кінця XIV – початку XV ст. з колекції Томаша Неводничанського, які проаналізував щодо палеографічних і лінгвістичних рис та опублікував О. Молдован [3], а також Словник староукраїнської мови XIV – XV ст., Атлас української мови, інші лексикографічні праці.

Уміщені у виданнях грамоти написано на різних українських землях (Буковині, Галичині, Південному Поділлі, Поліссі, Центральній Україні тощо) і на суміжних із ними теренах. За послідовними українськими фонетичними і морфологічними ознаками зараховуємо ці писемні пам'ятки до важливих джерел вивчення історії української мови.

Формулювання цілей статті

Мета нашої наукової розвідки – проаналізувати явище варіативності в системі словозміни іменників, засвідчених в українських грамотах XIV – XV ст., визначити причини таких мовних хитань, з'ясувати подальші процеси уніфікації парадигми іменників в українській мові і встановити місце паралелізму в ній.

Виклад основного матеріалу

Виходячи із твердження, що варіативність – одна із суттєвих ознак мови як суспільного явища, котра виражається у функціонуванні паралельних форм мовних одиниць відповідно до закономірностей тієї чи іншої мовної підсистеми, зумовлює модифікацію різних аспектів їх вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання і т. ін.), уможливорює підходи до виокремлення варіантів літературних мов у їх співіснуванні, застосовано систему лінгвістичних методів, необхідних для дослідження явища варіативності в діахронії.

Для вивчення структури мови і систематизації варіативних одиниць застосовано структурний метод, для визначення варіативності паралельних словоформ – зіставний метод. Порівняльно-історичний метод застосовано для аналізу виникнення варіантів української літературної мови. Інтерпретацію виявлених мовних явищ здійснено зі застосуванням описового методу. За допомогою внутрішньої інтерпретації досліджувані варіативні одиниці класифіковано за певною матрицею параметрів – таксономія словозмінних форм у староукраїнській літературно-писемній мові, на основі зовнішньої інтерпретації встановлено зв'язки паралельних мовних форм зі сферою й ареалом уживання, ситуацією позначення тощо.

Шляхом наскрізної вибірки було зафіксовано понад тисячу варіативних форм іменників в українських грамотах XIV – XV ст. У цих давніх текстах офіційно-ділового стилю записували різноманітні соціально-правові факти, тож нерідко передавали до дрібниць усі тонкощі родинних, соціальних, адміністративних відносин. Як стверджує І. Огієнко: «Канцелярії вже з XV віку потроху переходять на живу мову, правда, з помітною домішкою церковнослов'янських елементів» [5, с. 303]. Мова таких документів, максимально наближена до народного мовлення, відображає взаємодію традиційної орфографії із говірковими, іншомовними впливами, стандартизацію іменникової парадигми в еволюції іменної морфологічної системи.

Відмінкова парадигма іменника в аналізованих текстах ілюструє зневиразнення і руйнування системи давнього відмінювання за тематичним принципом, що представлено в *Таблиці А*.

Таблиця А

Граматичні форми іменників

Граматична форма та її дописемний (праслов'янський) вияв	Успадковані давні форми	Риси, засвідчені в північних пам'ятках, характерні сучасним північним діалектам ¹	Риси, засвідчені в південно-західних пам'ятках, характерні сучасним південно-західним діалектам	Риси, загальні для всього українського мовного простору
1	2	3	4	5
Родовий відмінок однини іменників чоловічого роду колишніх *ǫ, *jǫ-основ ² *-а, *-ja ³	закінчення -а/-z (-и): <i>брата, вовса, Дн-стра, дх^а, Кракова, млина, jбычаи, поста, спаса, хл-ба</i>	змішування закінчень -а (-z) й -у (-ю) (вплив іменників *ǫ-основ): <i>до брегу – до берега, бродоу – брода, Б-логра(ду) – Бслогоро(да), в-ка – в-ку, мира – миру, до мосту – до мјста, Николаз – Николаю, поста – посту, прим-са – прим-су, соуда – соуду, до цмынтара – до цмынтару</i>		<i>каменя</i> (1 предмет) – <i>каменю</i> (матеріал), <i>Мороза</i> (власна назва) – <i>морозу</i> (явище природи), <i>Рима</i> (місто) – <i>Риму</i> (стародавня країна), <i>стола</i> (1 предмет) – <i>столу</i> (абстрактне поняття), а також: <i>дворá – двору, мостá – мосту, судá – суду</i>
Давальний відмінок однини іменників чоловічого роду колишніх *ǫ, *jǫ-основ *-и, *-ji	закінчення -у (-ю): <i>Арха^з^ду, брату, берего(у), воиту, Володимирю, к(ъ) двору, кн^зю, пану, Петру, писарю, пљмєнѣку, родоу, татарину, уику, холопу, храму</i>		поплутання закінчень -у (-ю) та -ові (-еві) (вплив іменників *ǫ-основ): <i>Андрішиюу – Андріашєви, Ванку – Ваньков-, господарєви – господарю, Григорю – Григорєви, кролю – кролеви, листови – льсту, монастирю – монастирєви</i>	<i>Андрієві, братові, господарєві, двору, листу, монастирю</i>
Орудний відмінок однини іменників чоловічого роду колишніх *ǫ, *jǫ-основ *-ьть, *-ьть		змішування закінчень -омъ /-емъ: <i>з^с(с^)даро(м) – господарє(м), лицє(м) – лицомъ, съ тцо(м) – праоцє(м), путомъ – путє(м);</i> а також: <i>братаничо(м), гостинцомъ, подъ Галичємъ, Жолобовомъ, под ключомъ, Лазоромъ, съ Лукашомъ, со Мианцо(м), под Нецачевємъ, Смотричємъ, Чижевєчємъ</i>		<i>господарєм, гостинцєм, ключєм, отцєм, принцєм, Смотричєм, Чижевєчєм</i>
Місцевий відмінок однини іменників чоловічого і середнього роду колишніх *ǫ, *jǫ-основ *-ě, *-i	закінчення -- /-и: <i>по живот-, въ м-ст-, оу прав-, оу Серст-, при соуд-, при книзи, оу поли, оу Смотричи</i>	закінчення -е < *-ě: в <i>городє, в Ковнє, в Краковє, в Ку(з)минє, во (Л)вовє, на местє, в мьтє, на паргоамєнє, в Пет(р)ковє, в повєтє, при правє, на соудє</i>	закінчення -и < *-ě: на <i>Днистри, по животи, в Житомири, оу монастири, на потоци, оу Серєти, оу Хотини</i>	<i>в гаю – в гаї, при господарєві – при господарю – при господарі, на коні – на конєві – на коню, у краю – у краї, на Марку – на Маркові, у місті – по місту, на мосту – на мості, по перекопу – на перекопі, на подвір'ї – по подвір'ю, на полі – по полю, по світові – по світу – по світі, у ставі – у ставу</i>
		закінчення -у (-ю) (вплив іменників *ǫ-основ): в <i>Бєрєстью, оу Галичю, при господарю, в здоровю, при кролю, на лану, въ Луцку, на л-товичюу, по (с)гъмь Марку, у мирю, в мьту, по jбычаю, по перекопю, въ пытанью, оу ставу, оу торгу, по хотарю, оу то(м) часоу</i>		

¹ Указані риси демонструють типові ознаки для певного територіально-мовного утворення, однак це не означає, що в північному чи південно-західному наріччі категорично не засвідчено інших виявів.

² Аналізуючи певну граматичну форму іменника, беремо до уваги і пізніші новотвори та запозичення, що відмінювалися за її зразком.

³ Закінчення іменників реконструюємо за діахронічною лінгвістичною працею В. Німчука [4].

			закінчення -ов- (-ев-/-ови): у(т) (!) и(х) доброви, на дубови, во ц(а)р(е)в-	
Називний відмінок множини іменників чоловічого роду колишніх *б, *јб-основ *-і	закінчення -и (-ы): дворици, предци, св-дци; коупци, писари, столжници, боиры, листы, послы	закінчення -ове (-еве) (вплив іменників *й-основ): волохове, грскове, книзове, листове, маст(е)рове, ј(т)цсве, панове, писареве, попове, прітселеве, св-дкове, татарове		бояри, греки, купці, листи, майстри, отці, пани, писарі, послы, приятелі, свідки, татару
Родовий відмінок множини іменників колишніх основ на*б, *јб-та *ї-основ *-б, *-б *-бі	закінчення *-б, *-ь: ап(о)ст(о)ль, бозрь, јтць, ро(д)тель, татарь, до оугорь	закінчення -ей: госдреи, грошей, гоусе(и), д-тей, коне(и), людеј, моужси, подворей, п-незей, родителсі, рублей	закінчення -ий < -ьи (вплив іменників *ї-основ): господарши, грошиши, д-тиши, коніи, люди, мужси, неприятли, п-низиши, рублиши	бояр, міщан, татар; болит, коліс, слів; грошей, дітей, коней; плечей – пліч; партизанів – партизан, разів – раз, солдатів – солдат, чарів – чар; господарів, подвір'їв, стрільців
		закінчення -ев, -ов (вплив іменників *й-основ): зо всков, господаревь, зра(д)це(в), мужсе(в), стр-цзовь, м-стичовь, родитслев, ставовь, т҃урков(ь), шиповь, щадковь		
		закінчення -юв, -ув: грошовь, пан҃в(ь)		
Давальний відмінок множини іменників чоловічого і середнього роду колишніх *б, *јб-основ *-оть, *-еть	закінчення -омь (-емь): внучатомь, государемь, епископомь, мужемь, немъцемь, потомкомь, прітслемь, село(м), сца(д)жо(м)	закінчення -ам (вплив іменників *а, *ја-основ): бродам(м), записамь, епископам(ь), жидамь, озера(м), селамь, панствамь, ридца(м)		глинарям, дворищам, записам, приятелям, селам
Орудний відмінок множини іменників чоловічого і середнього роду колишніх *б, *јб-основ -у, *-і	закінчення -ы, -и: ись болоты, з боры, з гаи, сь грлы, со доходы, с кн~зи, з лесы, с ловици, ис м-стичи, з ставы, сь ставици, стр-лци, сь хотари	закінчення -ми (вплив іменників *ї-основ): зь гайми, городми, грошми, книзми, мужми, с панми, с полми, приителми, п-незми, хотарми		доходами, князями, полями; грішми – грошима, кінми – конями, колінми – колінами, крильми – крилами
		закінчення -ами (-ями) (вплив іменників *а, *ја-основ): зь борами, братьями, зь гаями, ись грълами, доходами, зь лесеми, сь ставами, зь ставищами		
Місцевий відмінок множини іменників чоловічого і середнього роду колишніх *б, *јб-основ *-ѣхъ, *-іхъ	закінчення -хъ/-ихъ: в л-с-хъ, на город-хъ, на панств-хъ, на чад-(х), в члонц-хъ; оу Погоничи(х)	-ехъ < -хъ: на блатехъ, оу ловехъ, во обходе(х), оу зсе(х)	-ихъ < -хъ: на мистих(ь),	на болотах, у днях, у лісах, у містах, на чадах, в Чернівцях, у Яссах
		закінчення -ахъ (-яхъ) (вплив іменників *а, *ја-основ): по бол҃тах(ь), вь городахъ, в ловищахъ, о мыта(х), по м-стах(ь), оу јзерах(ь), јкнах(ь), на пляцахъ, в Почапнцяхъ, вь селахъ, пры советахъ, по торгахъ, о чло(н)кахъ		

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у словозмінній системі іменника особливого поширення набуло явище аналогії, що зумовило паралелізм закінчень іменників у різних граматичних формах, зокрема, у Р. в. однини (закону - закона); Д. в. однини (господареві – господарю); О. в. однини (лице(м) – лицюмь); Р. в. множини (госдреи – господарши); Д. в. множини (епископомь – епископам(ь)); О. в. множини (зь гайми – зь гаями) тощо. Ряд мовних хитань у пам'ятках свідчить про помітний вплив усної народної стихії: у межах системи словозміни виокремлено

специфічні риси говорів української мови, а саме – південно-західних та поліських говірок. Очевидно, за парадигмами іменників різних давніх основ відмінювалися пізніші новотвори і запозичення з інших мов.

Простежуємо певне руйнування традиційної орфографії й уніфікацію іменникової парадигми в граматичній системі староукраїнської мови XIV – XV ст., а відтак загальну тенденцію до об'єднання різних типів відмінювання і витворення нової системи відмінювання іменників в українській мові. Утворення сучасної системи відмінювання іменників стало результатом глибоких змін, що полягали передусім у поширенні відмінкових флексій одних основ на інші й у виробленні внаслідок цього спільних для усіх основ іменників відмінкових флексій.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому вивченні мови писемних пам'яток з метою аналізу варіативних явищ у галузі словозміни, комплексної характеристики граматичної системи української мови, встановлення хронології мовних процесів.

Література

1. Гумецкая Л. К вопросу о языке молдавских грамот XIV – XV вв. *Otázky dějin střední a východní Evropy*, 1. Brno, 1971. S. 25–35
2. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004.
3. Молдован А. Пять новонайденных украинских грамот конца XIV – начала XV вв. *Лингвистическое источниковедение и история русского языка*. Москва, 2000. С. 261–276.
4. Німчук В. Історія української мови: морфологія. Київ, 1978.
5. Огієнко І. Українська літературна мова XVI століття і Крехівський „Апостол” 1560 року. Варшава, 1930.
6. Пещак М. Грамоти XIV ст. Київ, 1974.
7. Розов В. Українські грамоти. Т. 1. XIV і перша половина XV ст. Київ, 1928.
8. Русанівський В. Українські грамоти XV ст. Київ, 1965.
9. Cihodaru C. Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. V. I-III. București, 1975-1980.
10. Kuraszkiewicz W. Gramoty halicko-wołyńskie XIV – XV wieku. Studjum językowe z zasiłkiem funduszu kultury narodowej. Kraków, 1934.

References

1. Gumeckaya L. K voprosu o yazyke moldavskih gramot XIV – XV vv. *Otázky dějin střední a východní Evropy*, 1. Brno, 1971. S. 25–35.
2. Kupchynskiy O. Akty ta dokumenty Halycsko-Volynskoho kniazivstva XIII – pershoi polovyny XIV stolit. Doslidzhennia. Teksty. Lviv, 2004.
3. Moldovan A. Pyat' novonajdennyh ukrainskih gramot konca XIV – nachala XV vv. *Lingvisticheskoe istochnikovedenie i istoriya russkogo yazyka*. Moskva, 2000. С. 261–276.
4. Nimchuk V. Istoriiya ukrainskoi movy: morfologhiia. Kyiv, 1978.
5. Ohiienko I. Ukrainska literaturna mova XVI stolittia i Krekhivskiy „Apostol” 1560 roku. Varshava, 1930.
6. Peshchak M. Hramoty XIV st. Kyiv, 1974.
7. Rozov V. Ukrainski hramoty. T. 1. XIV i persha polovyna XV st. Kyiv, 1928.
8. Rusanivskiy V. Ukrainski hramoty XV st. Kyiv, 1965.
9. Cihodaru C. Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. V. I-III. București, 1975-1980.
10. Kuraszkiewicz W. Gramoty halicko-wołyńskie XIV – XV wieku. Studjum językowe z zasiłkiem funduszu kultury narodowej. Kraków, 1934

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-28-5>

УДК 378.147:1'537

СЕРГЄЄВА О. В.

<https://orcid.org/0000-0001-8550-5443>
Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ У ЗВО

У статті розглядається проблема формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх перекладачів при вивченні іноземної мови у закладах вищої освіти. Описано основні етапи розвитку комунікативної компетентності в контексті. Проаналізовано методи комунікативного підходу до вивчення мови, зокрема активну взаємодію викладача та студента, роль викладача у створенні навчальних умов і ситуацій для формування іншомовної комунікативної компетенції студентів. Зазначено, що комунікативна компетенція тісно пов'язана з інформаційною компетентністю майбутнього фахівця-перекладача, в основі якої лежить отримання, осмислення, розуміння інформації та здатність оперувати нею під час виконання професійної діяльності.

Ключові слова: комунікативна компетенція, інформаційна основа, методи навчання, професійна підготовка, перекладач.

SERGEEVA O. V.

Khmelnitskyi National University

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE INTERPRETERS AND TRANSLATORS AT UNIVERSITIES

The article discusses the formation of foreign language communicative competence of future translators and interpreters in higher education. The main steps of communicative competence development in context are described. The communicative approach methods for language learning are analyzed, including active interaction between teachers and students, and the role of the teacher in creating educational conditions and situations for forming students' foreign language communicative competence. Future translation and interpreter specialists must possess both communicative and informational competence in order to succeed. This involves not only acquiring and comprehending information but also being able to effectively apply it to their professional activities. It is imperative that these skills are developed and cultivated in order to excel in the field of translation. The development of foreign language skills for translators and interpreters should be purposefully carried out in both practical and theoretical classes. In line with the communicative approach to learning, the teacher models real-life communication situations to aid the student in mastering listening skills, which is one of the most difficult aspects of learning a foreign language. Special attention should be given to the selection of pedagogical methods and technologies when developing students' foreign language communication skills. Teachers must possess a high level of competence for this process. Observations show that students learn better when they actively participate in the educational process. Translators and interpreters need to master not only the foreign language communication technique but also non-linguistic information, to ensure mutual understanding. Various methods are used to develop the ability to interpret linguistic and non-linguistic behavior of representatives of different cultures in a specific communicative situation.

Keywords: communicative competence, infobase, teaching methods, professional training, translator/interpreter.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Система вищої освіти України повинна відповідати сучасному рівню розвитку суспільних відносин, а тому потребує постійного вдосконалення. Прагнення України до євроінтеграції зумовлює необхідність розв'язання комплексу завдань, пов'язаних з підвищенням якості професійної підготовки фахівців для різноманітних сфер суспільної діяльності, зокрема і перекладацької. Проблема професійної підготовки кваліфікованих кадрів у галузі перекладознавства охоплює широке коло питань і є актуальною для вітчизняних та зарубіжних дослідників. Зважаючи на ці особливості, професійна перекладацька діяльність вимагає постійного розширення предметних і мовних знань. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою не можливе без фундаментальної іншомовної комунікативної компетенції. Відповідно оволодіння іноземною мовою майбутніми перекладачами є не тільки звичайним накопиченням мовних знань, але й засвоєнням соціокультурних реалій країни, мова якої вивчається та умінням застосовувати набуті навички та знання у конкретно визначеній ситуації. Майбутні перекладачі мають бути готові до продуктивного спілкування, до виконання ролі комунікатора у відповідності інтересів суб'єктів міжнародного права, від них вимагається володіння сучасними мовами міжкультурного та міжнародного спілкування. Ці обставини вимагають від сучасних перекладачів високої компетентності у сфері іншомовної комунікації.

Формулювання цілей статті

У пропонованій статті ми поставили за мету визначити основні методи навчання іншомовної комунікативної компетенції при професійній підготовці перекладачів у закладах вищої освіти.

Аналіз досліджень та публікацій

Протягом періоду розвитку перекладознавства методичні питання професійного навчання студентів - перекладачів досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: М. Бейкер, Ж.-П. Віне, М. Закір, В. Карабан, Дж. Кетфорд, В. Комісаров, І. Корунець, Л. Латишев, А. Мальблан, Ж. Мунен, С. Пассов, К. Райс, Р. Якобсон. Серед сучасних українських дослідників теорії та практики підготовки майбутніх перекладачів можна назвати К. Гарашук, Ю. Жлуктечко, Р. Зорівчак, В. Коптілова, С. Кульчицького, А. Паршина, О. Чередниченко, Л. Черноватого, А. Янковця та ін.

Формування молодого фахівця у вузівських аудиторіях базується на методиках навчання, результативність яких в кінцевому підсумку визначає рівень його кваліфікації. Традиційна освіта передбачає спілкування викладача та студента, наявність постійного контролю за навчальною діяльністю студента, перевірку засвоєння викладеного матеріалу. Іншими словами, плідність цього діалогу залежить від правильного рішення викладачем завдань:

- ✓ постановки навчальної мети і її мотивування для студента;
- ✓ здійснення передачі змісту лекції та його інтерпретації для студентів (семінари);
- ✓ методичного опрацювання навчального матеріалу;
- ✓ контролю знань [2].

На думку відомої британської дослідниці проблем перекладу та особливостей перекладацької діяльності К. Гердінг-Салас (С. Gerding-Salas) серед основних вимог для визначення компетентності викладача, таких, як: ґрунтовне знання мови-оригіналу та мови-перекладу, теорії перекладу, практики застосування перекладацьких трансформацій, є і загальне знання методології [4, с.1-12].

Виклад основного матеріалу

Оскільки професійна діяльність перекладача здійснюється у безпосередньому спілкуванні з людьми у найрізноманітніших ситуаціях, коли здійснюється робота із замовником письмового перекладу, участь у ділових переговорах, брифінгах, презентаціях, на нарадах та семінарах, тобто професійна комунікативна компетенція стає однією з провідних компетенцій лінгвіста-перекладача та багато в чому визначає його успіх у професійній діяльності. При цьому необхідно враховувати тісний зв'язок комунікативної компетенції з іншими: мовленнєвою, мовною (лінгвістичною) та навчально-пізнавальною. Спеціаліст-перекладач повинен вільно володіти як рідною, так і іноземною мовами, знати їх лексико-граматичні та стилістичні норми вживання та оперувати ними у своїй професійній діяльності, враховуючи соціокультурні характеристики та особливості партнерів зі спілкування. В умовах сучасного прогресу постійне вдосконалення та поповнення власних знань, умінь та навичок має стати потребою майбутнього фахівця.

З точки зору комунікативної взаємодії фахівець перекладач повинен володіти навичками регулятора мовної поведінки: підтримувати спілкування відповідно до цілей конкретної ситуації, регулювати власний емоційний стан та оцінювати емоційний стан співрозмовників, за необхідності знижуючи зайву емоційну напругу партнерів або пожвавлюючи монотонність, що виникла. Перекладач повинен також володіти високою професійною культурою спілкування: знати мовленнєвий етикет, національні культурні особливості, засоби виразності рідної та іноземної мови тощо. Це необхідно враховувати у процесі підготовки майбутнього спеціаліста.

Комунікативна компетенція тісно пов'язана з інформаційною компетентністю майбутнього фахівця-перекладача, в основі якої лежить отримання, осмислення, розуміння інформації та здатність оперувати нею під час виконання професійної діяльності. Інформаційна основа перекладача може містити в собі лінгвістичну та екстралінгвістичну інформацію, соціокультурну, наукову тощо. Таким чином, формування комунікативної та інформаційної компетенцій перекладача пов'язане із зануренням майбутнього фахівця в контекст професійної діяльності, що передбачає участь у ситуаціях, що моделюють майбутню професійну діяльність (рольові та ділові ігри, проекти), збагачення інформацією різних галузей знань, включаючи лінгвістичну та екстралінгвістичну, соціокультурну тощо [7].

Аналіз навчальних посібників видання Великої Британії, рекомендованих для навчання англійської мови у ЗВО, показує, що тематичний розділ (Unit) включає лексико-граматичні вправи, основний текст для читання, текст (або кілька невеликих текстів) для аудіювання та завдання на створення власного письмового висловлювання щодо поставленої проблеми. Безперечною перевагою матеріалу цих посібників є те, що студенти дізнаються про культуру країни мови, що вивчається, бачать лексику в контексті в усьому розмаїтті її семантичних зв'язків, а граматичні конструкції в їхньому природному лексичному наповненні. При цьому студенти мають можливість чути автентичну мову носія мови.

Водночас підготовка фахівця-перекладача вимагає створення умов для більш глибокого занурення в тему, що вивчається, розширення кола обговорюваних питань, збільшення повторюваності лексики, в основу організації предметного змісту матеріалу для читання повинні бути покладено такі принципи:

- ✓ циклічність: предметний матеріал кожної теми будується за єдиним
- ✓ принципом - інформація текстів передбачає введення в тему, її розвиток та логічне завершення та вивчається на кількох заняттях;
- ✓ тематична цілісність, структурованість та багатоаспектність теми;

- ✓ інформаційна насиченість аудиторних занять та завдань для
- ✓ самостійної роботи. Єдина тематика текстів створює інформаційний фон, на основі якого відпрацьовується стратегія пошуку нової інформації, яка потрібна на вирішення комунікативних завдань;
- ✓ різноманітність засобів інформаційного забезпечення: текстовий
- ✓ матеріал, аудіо- та відеозаписи;
- ✓ оптимальна повторюваність лексики [6].

Розподіл інформаційної основи на зовнішню та внутрішню дозволяє визначити найбільш сприятливі умови та засоби досягнення мети. При цьому той факт, що внутрішня інформаційна основа (образ світу, сформовані знання та професійний досвід, лексикон) є результатом інтеріоризації об'єктивно існуючої зовнішньої інформації (тексти, предметний план, мовні засоби) передбачає, що зовнішня інформаційна основа відіграє домінуючу роль. Вона повинна включати в себе не тільки текстовий матеріал і атрибути професійної діяльності (візитні картки, розподіл ролей, розташування учасників тощо), але й необхідні мовні засоби спілкування: кліше, формули мовного етикету, доступні для будь-якого учасника спілкування в тій або іншій формі, та інше. Джерелами інформації є як тексти (друковані, аудіо- і відео тексти), так і висловлювання, приказки і графічні форми (схеми, таблиці, формули, графіки, моделі) та тексти завдань.

Формування комунікативної іншомовної компетенції перекладачів має проводитися цілеспрямовано як на практичних заняттях з іноземної мови та практики перекладу, так і на теоретичних заняттях з теорії перекладу, міжкультурної комунікації, інших дисциплін, що входять до навчального плану підготовки перекладачів.

Відповідно до принципів комунікативного підходу до навчання, викладач моделює в навчальному процесі ситуації, адекватні реальній комунікативній діяльності, які спрямовані на те, щоб перекладач опанував один із найскладніших видів мовної діяльності — аудіювання, тобто розуміння іншомовної мови на слух. Аудіювання в процесі перекладу може бути повним (детальним), з розумінням усіх деталей тексту, вибірково (селективним), коли слухача цікавлять окремі, конкретні деталі тексту та розуміння тексту в цілому (глобальне), що передбачає розуміння основної теми та структури висловлювання в контексті іншої культури.

Для перекладача важливо у процесі встановлення контактів і більш тісних міжособистісних відносин передати всі нюанси та особливості того чи іншого стилю спілкування, що базується на 1) дружньому становищі; 2) на захопленості спільним справою; 3) спілкуванні - дистанції; 4) спілкуванні - залякування; 5) спілкуванні - заграванні. Одним із ефективних методів формування комунікативної компетенції перекладачів є рольова гра, яка спрямована на освоєння та демонстрацію різноманітних стилів спілкування.

На нашу думку, особлива увага у формуванні іншомовної комунікативної компетенції у студентів має приділятися вибору педагогічних методів та технологій. Цей процес вимагає від викладача високої компетентності. Результати спостережень за навчальною діяльністю студентів дозволяють стверджувати, що останні навчаються краще, якщо вони є активними учасниками навчального процесу.

Активізація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх перекладачів відбувається шляхом використання таких методів: *симуляції та імітації*, де моделювання реальних ситуацій професійної діяльності (наприклад, робота у команді, обмеження терміну виконання завдання, комунікація з представниками іншої культури); *рольової та ділової гри* (наприклад, рольова гра, у якій студенти виконують ролі перекладачів і клієнтів), *методу «мозкового штурму» або брейнстормінгу* (груповому формуванні ідеї щодо вирішення тієї чи іншої проблеми, наприклад, пошук виходу з конфліктної ситуації, що склалася між британцем та нігерійцем чи французом), *аналізу окремої ситуації* (розглядаються реальні приклади з перекладацької практики), *методів круглого столу, диспуту та дискусії* (заслуховування, обговорення, аналіз доповідей студентів) [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, формування комунікативної компетенції перекладачів передбачає не лише оволодіння відповідною іншомовною технікою спілкування, а й засвоєння позамовної інформації, необхідної для адекватного спілкування та взаєморозуміння. Для цього використовуються різні методики, спрямовані на розвиток здатності мобілізувати систему знань та вмінь, необхідних для декодування та адекватної інтерпретації сенсу мовної та немовної поведінки представників різних культур та орієнтування у соціокультурному контексті конкретної комунікативної ситуації. При цьому головним у навчанні перекладачів іноземної мови стає забезпечення готовності адаптуватися до нових ситуацій та зрозуміти відносини між мовою та культурою, уміння інтерпретувати іншомовні культурні явища.

Література

1. Бігич. О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. [та ін.] ; під заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищих навч. закладів. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

2. Сергеева О. В. Використання методів навчання у професійній підготовці майбутніх перекладачів в університетах Великої Британії. Педагогічний дискурс. - 2013. Вип. 14. - С. 412-416. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2013_14_87.

3. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підруч. для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2013. – 376 с.

4. Gerding-Salas C. Translation: problems and solutions. Translation Journal. – 2000. – Vol. 4(3). – P. 1–12. URL: <http://accurapid.com/journal/13edu.html>.

5. Király D. C. Pathways to translation. pedagogy and process / D. C. Király. – Kent ; London : The Kent State University Press, 2005. – 312 p.

6. Richards J. C. Methodology in language teaching / J. C. Richards, W. A. Reynandys. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 256 p.

7. Wilss W. Translation studies: a didactic approach / W. Wilss // Translation in undergraduate degree programmes / Kirsten Malmkjaer (ed.). – London : Longman, 2004. – P. 9–15.

References

1. Bigych O. B., Borysko N. F., Boretska G. Ye. [ta in.] ; pid zag. red. S. Yu. Nikolaievoi. Metodyka navchannya inozemnyh mov i kylvtur: teoriya i praktyka: pidruch. dlya stud. lingv. un-tiv i fak. in. mov vyshchyh navch. zakladiv. Kyiv: Lenvit, 2013. 590 s.

2. Sierhieieva O. V. Vykorystannya metodiv navchannya u profesiinii pidgotovtsi maibutnih perekladachiv v universytetah Velykoi Brytanii. Pedagogichniy dyskurs. - 2013. - Vyp. 14. - S. 412-416. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2013_14_87

3. Chernovatyi L. M. Metodyka vykladannya pereklady yak spetsialnosti: pidruch. dlya stud. vyshchyh zaklad. osvity za spetsialnistu "Pereklad". Vinnytsya: Nova Knyga, 2013. – 376 s.

4. Gerding-Salas C. Translation: problems and solutions. Translation Journal. – 2000. – Vol. 4(3). – P. 1–12. URL: <http://accurapid.com/journal/13edu.html>.

5. Király D. C. Pathways to translation. pedagogy and process / D. C. Király. – Kent ; London : The Kent State University Press, 2005. – 312 p.

6. Richards J. C. Methodology in language teaching / J. C. Richards, W. A. Reynandys. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 256 p.

7. Wilss W. Translation studies: a didactic approach / W. Wilss // Translation in undergraduate degree programmes / Kirsten Malmkjaer (ed.). – London : Longman, 2004. – P. 9–15.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-28-6>

УДК 811.162.1'373.7

МОРОЗ Т. О.

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
<https://orcid.org/0000-0001-6891-8326>

ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТОНІМІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ У СКЛАДІ ПОЛЬСЬКИХ ПАРЕМІЙНИХ ОДИНИЦЬ

У статті здійснено опис антонімічних компонентів у складі польських паремійних одиниць за лексичними та граматичними ознаками. За лексичними параметрами виокремлено групи паремій, у складі яких антонімічні компоненти є назвами частин та органів людського тіла, тварин, часових відтинків, продуктів харчування та одягу. Виявлено поодинокі паремії, у яких антонімічні компоненти позначають професії, смакові та температурні характеристики, одиниці міри та ваги, природні та метеорологічні явища, знаряддя праці, житлові споруди, пори року, місяці та надприродні істоти. Також репрезентовано граматичні особливості антонімічних компонентів у структурі паремій, зокрема виявлено розбіжності їх у роді, числі та відмінку.

Ключові слова: польська мова, пареміологія, паремія, компоненти, антоніми, лексичний, граматичний, прислів'я, фразеологізм.

MOROZ T. O.

O. O. Potebnya Institute of Linguistics of National Academy of Science of Ukraine

LEXICAL AND GRAMMATICAL FEATURES OF ANTONYMIC COMPONENTS IN POLISH PAREMIC UNITS

*The article describes the antonymic components of Polish paremic units on the basis of lexical and grammatical features. According to the lexical parameters, the groups of paremics are distinguished, in which the antonymic components are the names of parts and organs of the human body, animals, time periods, food and clothing. Among the antonymic components that name parts and organs of the human body, the most frequent is the somatic component *głowa*, which primarily represents the mental abilities of a person. In Polish paremic units, a significant part is also made up of zoonimals and ornithonyms. It is worth noting that animal names in proverbs and sayings are used metaphorically to refer to human character traits, life experience, physical condition, age, family relationships, and social relations. Paremics with antonymic components are also recorded, which include names of professions, taste and temperature characteristics, units of measure and weight, natural and meteorological phenomena, tools, residential buildings, seasons, months, and supernatural beings. The grammatical features of antonymic components in Polish paremics are manifested through differences in gender, number and case forms, as well as through belonging to different parts of speech. In particular, the following types of inter-participant antonyms are distinguished: «adjective vs noun», «numeral+noun vs pronoun», «adverb vs adjective». The most numerous is the group of paraphrases where antonymic components have different case forms. The smallest number of proverbs and sayings are those in which the AKs have different gender forms. It should be noted that the opposition «masculine vs feminine» in Polish paraphrases is represented by the juxtaposition of noun components.*

Key words: Polish language, paremiology, *paremia*, components, antonyms, lexical, grammatical, proverbs, phraseologism.

Постановка проблеми в загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Мова кожного народу є унікальною, багатогранною, невичерпною та барвистою. Взаємний зв'язок мови та культури є беззаперечним, оскільки вивчення мови будь-якого народу неможливе без апелювання до відповідної культури. Безумовно, у мовній картині світу відображається система національно-культурних цінностей. Найяскравіше ця система цінностей репрезентована в пареміях, які є своєрідним «архівом» народної мудрості, адже містять уявлення певного етносу про моральні та етичні принципи, загальні істини, навколишній світ тощо. Як зазначає відомий український мовознавець В. В. Жайворонок, «паремії є яскравим прикладом накладання зовнішнього (космічного) порядку речей на внутрішній (духовний) порядок (життєві правила, політ думки, моральний етикокодекс, етнопсихічну еволюцію, призначення душі, ментальну поведінку)» [1, с. 57].

Аналіз досліджень та публікацій

Попри наявність праць, присвячених вивченню паремій, ані в польському мовознавстві, ані в українській славістиці недостатньо висвітленим залишається питання антонімічних відношень між компонентами у складі паремійних одиниць (далі – ПО), зокрема, за нашими даними, аналіз лексичних та граматичних особливостей антонімічних компонентів (далі – АК) у прислів'ях та приказках в окремих монографічних дослідженнях не здійснювався.

Нам вдалося виявити праці, які присвячені вивченню фразеологічних одиниць із соматичними, зоонімічними та темпоральними компонентами, однак зазначимо, що ці дослідження мають фрагментарний характер. Так, А. П. Болотнікова та М. Лотош описали особливості фразеологізмів із зоонімами «домашні тварини» у сучасній польській мові. Лінгвістки виокремили три підгрупи, що репрезентують семантичну групу «домашні тварини»: 1) «домашні улюбленці» (*kot, pies*); 2) «сільськогосподарські тварини» (*koń, krowa*,

świnia); 3) «домашня птиця» (*kura, gęś, kaczka*) [2, с. 24–26]. Соматичні фразеологізми з компонентом «рука» в українській, турецькій та англійській мовах розглянула О. К. Чаєнкова. Авторка упорядкувала фразеологічні одиниці із зазначенням компонентом за семантичними групами, зокрема виділила такі групи, що характеризують позитивні та негативні риси людини: 1) здійснення якоїсь дії чи роботи; 2) допомога та повага, взаємні стосунки; 3) користь і невдячність, нечесний спосіб життя; 4) жадібність, необережність, відсутність здорового глузду [3, с. 202–206]. Фразеологізми із соматичним компонентом на позначення рис характеру людини у вивченні англійської мови є об'єктом дослідження Ю. В. Єловської [7, с. 19–24]. Категорію часу у вимірах фразеологізмів сучасної української мови дослідила Н. Ф. Клименко. Мовознавчиня окреслила протиставлення «початок / кінець часових відтинків» [4, с. 20–39].

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – описати лексичні та граматичні особливості АК у складі польських паремій.

Виклад основного матеріалу

Лексичні особливості ПО є досить різноманітними, оскільки у прислів'ях та приказках відображено багатотисячолетній досвід та еволюцію свідомості народу. Серед польських паремій виокремлено групи, у складі яких антонімічні компоненти за лексичним значенням є назвами частин та органів людського тіла, тварин, часових відтинків, харчових продуктів та одягу.

АК – назви частин та органів людського тіла. Одними з найдавніших пластів лексики є соматизми. Вони становлять універсальний лексичний фонд тієї чи тієї мови, польської зокрема. Як слушно зауважує І. О. Тараба, «дійсність, яка представлена в різних мовах по-різному, проявляється навіть у такій, здавалося б, об'єктивній, універсальній сфері, як тіло людини» [5, с. 228].

Соматизми беруть участь у творенні паремій і формуванні їхньої семантики. Назви частин та органів людського тіла мають не лише пряме, а й символічне значення. З давніх часів людина порівнювала навколишній світ із частинами свого тіла, які певною мірою відображали її уявлення про себе саму.

АК, які називають частини (*głowa, ucho, usta, szyja, brzuch, ręce, nogi, kolano*) та органи (*język, serce, żółądek*) тіла людини, у польських пареміях можуть позначати риси характеру, зовнішній вигляд, фізичний і психоемоційний стани, розумові здібності, вік, моральні якості людини, а також людську долю, життєвий шлях, трудову діяльність, соціальні відносини та родинні стосунки.

У складі аналізованих ПО найбільшу частотність має соматичний компонент *głowa*. У польських пареміях виділяємо такі опозиції із цим компонентом, як *głowa / nogi, głowa / ręce, głowa / szyja, głowa / brzuch* та *głowa / żółądek*. У поданих нижче прислів'ях компонент *głowa*, що уособлює розумові здібності людини, протиставляється компонентам *ręce, nogi, brzuch, żółądek*, що вживаються на позначення фізичного стану людини: *Jak głowa głupia, to i nogom źle* “як дурна голова, то і ногам погано”, *Przy głupiej głowie nieszczęśliwe nogi* “при дурній голові нещасливі ноги” [НКР, Т. 1, 644], *Mylą się nogi, kiedy błędzi głowa* “ноги помиляються, коли голова блудить” [НКР, Т. 1, 643], *Kiedy w brzuchu pusto, w głowie groch z kapustą* “коли в животі пусто, в голові горох з капустою” [НКР, Т. 1, 209], *Póki żółądek głodny, to i głowa niemądra* “поки шлунок голодний, то і голова немудра” [НКР, Т. 1, 209]. У деяких пареміях виявлено протиставлення соматичних компонентів *głowa / szyja*, що вказують на стосунки між чоловіком та дружиною, зокрема на важливість перебування жінки поряд зі своїм чоловіком протягом подружнього життя: *Mąż głowa, żona szyja, co głową wuwija* “чоловік – голова, дружина – шия, яка головою повертає”, *Mąż głową domu, żona szyją* “чоловік є головою дому, дружина – шиєю”, *Mąż głową domu, a żona szyją; szyja głową kręci według swej chęci* “чоловік є головою дому, а дружина – шиєю; шия головою крутить відповідно до своєї волі” [НКР, Т. 2, 431].

Не менш важливою частиною людського тіла є руки – символ людської праці. У польських пареміях іменник *ręce* вживається для відображення трудової діяльності людини. Серед аналізованих прислів'їв фіксуємо приклади, у яких компонент *ręce*, що уособлює важку працю, протиставляється компонентам *nogi, zęby, gęba*, які вказують на те, що без фізичної діяльності людина не зможе задовольняти свої фізіологічні потреби: *Co rękami wygodzisz, tego nogami nie wybiegasz* “що руками задовільниш, того ногами не вибігаєш”, *Co ręce zarobią, to gęba zje* “що руки зароблять, те рот з'їсть” [КРР, 464], *Święto na ręce, post na zęby* “свято на руки, піст на зуби” [КРР, 465].

У деяких прислів'ях представлено опозицію компонентів *język / serce*. Так, у пареміях *Gdzie smak w języku, tam w sercu przywara* “де смак у язичку, там у серці вада”, *Już tam pustki w sercu, gdzie na języku szczebetliwość* “вже там пустота в серці, де на язичку балакучість” [НКР, Т. 1, 865], *Boga na języku, diabła w sercu mają* “Бога на язичку, а диявола в серці мають”, *Boga na języku, a diabła ma w sercu* “Бога на язичку, а диявола в серці має” [НКР, Т. 1, 144] соматизм *język*, як відображення зовнішніх ознак людини, протиставляється соматичному компоненту *serce* – уособленню внутрішніх якостей.

Протиставлення органу слуху та частини тулуба людини представлено за допомогою компонентів *ucho / brzuch* у паремії *Sluchaj uchem, a nie brzuchem* “слухай вухом, а не животом” [USJP] на позначення такої негативної риси характеру людини, як неухважність.

Протиставлення соматизмів *zęby / nogi* виявлено в ПО *Nie jeden młody zedrże zęby, nim stary z nóg się zwali* “не один молодий зітре зуби, поки старий з ніг звалиться” [НКР, Т. 2, 507]. Названі іменники у

відповідному контексті вживаються для відображення протиставлення фізичної активності старших осіб недостатній витривалості молодих людей.

АК – назви тварин. Зооніми, як і соматизми, становлять найдавніший пласт лексики, адже свою поведінку, зовнішність і характер людина здавна намагалася порівнювати зі світом тварин. Зауважимо, що у складі польських паремій зоонімічні компоненти набувають експресивного значення та метафорично вживаються на позначення рис характеру людини, її життєвого досвіду, фізичного стану та віку. У структурі ПО виділяємо такі протиставлення компонентів-зоонімів, як *wół / kozioł, krowa / byk, baranek / lis, baranek / wilk, owca / wilk, kot / mysz, zając / niedźwiedz, pies / świnia*. Наведемо кілька з них.

Wół / kozioł. Старий самець великої рогатої худоби, якого здебільшого використовують як робочу силу, протиставляється значно меншим за розмірами молодим самцям кози у прислів'ї *Jeden stary wół więcej zdola niż dziesięć młodych kozłów* “один старий бик більше здолає, ніж десять молодих цапів” [NKP, Т. 3, 762]. У ПО ці компоненти вживаються для вираження протиставлення високої працездатності старої людини та низької витривалості молодих людей.

Kot / mysz. Протиставлення компонентів *kot / mysz* простежуємо у прислів'ї *Kotowi żart, a myszce śmierć* “коту жарт, а миші смерть” [NKP, Т. 2, 166] для відображення опозиції «сильний / слабкий». Так, іменник *kot* уособлює могутню, впливову людину, натомість іменник *mysz* ототожнюється із беззахисною особою, яка не здатна протидіяти великій фізичній силі свого супротивника.

Pies / świnia. Назви тварин *pies* і *świnia* використано у ПО *W służbie pies, a poza służbą świnia* “у службі собака, а поза службою свиня” [NKP, Т. 3, 254] для демонстрації відмінної поведінки людини на службі та неприйнятної поведінки з близькими в домашніх умовах. Так, іменник *pies* уособлює віддану людину, не здатну на зраду, натомість іменник *świnia* польською мовною свідомістю ототожнюється з непристойною людиною, пор.: «2. *zneważ.* про людину, яка поводить непристойно, схильна до непристойних жартів, жестів» [USJP].

Окрему групу становлять паремії, у складі яких протиставляються компоненти-орнітоніми: *kura / kogut, kura / gęś, bocianię / żurawię, gęś / labędź*.

Kura / kogut. Протиставлення іменників *kura / kogut*, що позначають різну стать домашніх птахів, використано у наведених нижче прислів'ях для вираження несхвалення вишості жінки над чоловіком: *Źle, gdy kura wyżej siada niż kogut* “погано, коли курка сідає вище, ніж півень”, *Źle, kiedy kogut na grzędzie milczy, a kura pieje* “погано, коли півень на жердині мовчить, а курка кукурікає”, *Źle w tym domu się dzieje, gdzie kogut milczy, a kura pieje* “погане у тому домі відбувається, де півень мовчить, а курка кукурікає” [NKP, Т. 2, 100].

Kura / gęś. За допомогою протиставлення назв птахів *kura / gęś* за розміром і вагою у прислів'ї *Kura sąsiada jest zawsze tłustsza niżli własna gęś* “курка сусіда є завжди жирнішою, ніж власна гуска” [NKP, Т. 2, 255] наголошується на тому, що чуже видається людині значно кращим за своє, навіть якщо воно набагато гірше.

Bocianię / żurawię. І лелека, і журавель – великі перелітні птахи, які мають чимало спільних характеристик. Однак між ними все-таки є певні відмінності: різна форма дзьоба, довжина шиї. Така ж аналогія переноситься і на людей, серед яких кожен має свої індивідуальні особливості, що проявляються по-різному: в одних – яскравіше, в інших – менш помітно. Про це йдеться в ПО *Bocianię z nosa znać, żurawię z szyi* “лелеченя із дзьоба знати, журавлення з шиї” [NKP, Т. 1, 120].

Gęś / labędź. У паремії *Lepsze nasze gęsi niż cudze labędzie* “наші гуси краще, ніж чужі лебеді” [NKP, Т. 1, 625] використано такі зовнішні ознаки птахів, як вага, розмір і привабливість, оскільки гуска, на противагу лебедю, є значно меншою та не такою красивою. Такі ознаки птахів використано в прислів'ї для відображення опозицій «свій / чужий».

Таку ж ідею відображено і в прислів'ї *Lepsza własna gęś niż cudzy baran* “власна гуска краща, ніж чужий баран” [NKP, Т. 1, 625] шляхом протиставлення контекстуальних антонімів *gęś / baran*, що позначають птаха та тварину, які насамперед відрізняються за розміром і вагою: гуска, на відміну від барана, є невеликою, легкою та меншою за вагою, а також є менш м'ясиста.

АК – назви часових відтінків. Польську модель часу в аналізованих прислів'ях та приказках з АК утворюють назви мір часу (*rok, godzina*), частин доби (*dzień, noc, rano, wieczór*) та конкретного або узагальненого часу подій, фактів (*dzisiaj, jutro*). Лексичну темпоральність у ПО визначено через протиставлення таких компонентів, як *dzisiaj / jutro, dziś / jutro, dzień / noc, rano / wieczór, godzina / rok, godzina / dzień*.

Dzisiaj (dziś) / jutro. АК *dzisiaj (dziś) / jutro* у польських пареміях можуть використовуватися для відображення плінності життя. Так, у ПО *Dziś człowiek żyje, a jutro gnije; dziś się żyje, jutro gnije* “сьогодні людина живе, а завтра гние” [USJP], *Dzisiaj żyjem, jutro gnijem* “сьогодні ми живемо, завтра гниємо”, *Dziś kwitniemy, jutro gnijemy* “сьогодні ми квітнемо, завтра гниємо”, *Dziś w stroju, jutro w gnoju* “сьогодні в одязі, завтра в гноєві” [NKP, Т. 1, 545] наголошується на тому, що потрібно жити сьогоднішнім днем, оскільки наступного дня усе може раптово змінитися на гірше.

Протиставлення компонентів *dziś / jutro* також може використовуватися в пареміях для підкреслення непередбачуваності життя, коли один день для людини може бути радісним, натомість інший – сповнений суму: *Dziś człek skacze, jutro płacze* “сьогодні людина скаче, а завтра плаче” [NKP, I, 545], *Dzisiaj bal, jutro żal*

“сьогодні бал, завтра жаль” [NKP, Т. 1, 53], *To, co nas dziś cieszy, jutro zasmucić może* “те, що нас сьогодні тішить, завтра засмутити може” [NKP, Т. 1, 324].

Dzień / noc. Антонімічна пара *dzień / noc* у ПО вживається для відображення призначення часу: денний час відведений для роботи, розумової діяльності, натомість нічний – для відпочинку: *Dzień do pracy, noc do spania* “день для праці, ніч для сну” [USJP], *Dzień wygania, noc przygania* “день виганяє, ніч приганяє” [NKP, Т. 1, 536], *Co we dnie masz na myśli, to ci się w nocy przyśni* “що вдень маєш на думці, те вночі і присниться” [NKP, Т. 1, 535].

Rano / wieczór. Опозицію темпоральних компонентів *rano / wieczór* бачимо у прислів’ї *Kogo wieczór fortuna zasmuci, tego rano pocieszysz* “кого ввечері доля засмутить, того вранці порадує” [NKP, Т. 1, 574], що позначає непередбачуваність долі. Протиставлення цих компонентів фіксуємо і в ПО дидактичного характеру *Kto rano projektuje, wieczorem żaluje* “хто вранці планує, ввечері шкодує” [NKP, Т. 3, 21], де йдеться про застереження щодо завчасного планування чогось, оскільки за короткий проміжок часу все може кардинально змінитися.

Godzina / rok (dzień). Опозицію темпоральних компонентів *godzina / rok (dzień)* використано у деяких пареміях на позначення різниці у тривалості зорового сприйняття людини: *Więcej gość za godzinę w cudzym domu ujrzy niż gospodarz za rok* “гість більше за годину в чужому домі побачить, ніж господар за рік”, *Więcej gość w cudzym domu za godzinę, niż gospodarz za dzień ujrzy* “гість більше в чужому домі за годину, ніж господар за день побачить” [NKP, Т. 1, 719].

АК – назви харчових продуктів. Харчування – це основна фізіологічна, життєво необхідна потреба кожної людини. Деякі кулінарні номінації представлені в польських пареміях з АК, зокрема це назви харчових продуктів, що випікаються з борошна (*chleb, bułka, pączek*), назви овочів (*cebula, czosnek, pieprz*), а також назви страв (*polewka, marcepan*). У складі паремій, що описують назви харчових продуктів та страв, виокремлюємо такі протиставлення, як *chleb / bułka, chleb / pączek, cebula / czosnek, polewka / marcepan, cukier / pieprz*.

Chleb / bułka. Із давніх-давен одними з основних у культурі харчування є борошняні продукти, серед яких чільне місце належить хлібу та хлібобулочним виробам. За допомогою контекстуальних антонімічних компонентів *chleb / bułka* в паремії *Kto ma chleb, szuka bulki* “хто має хліб, шукає булки” [NKP, Т. 1, 253] наголошується на вибагливості, вередливості людини, оскільки хліб не є таким смачним як булка, яка є і солодшою, і здобнішою завдяки наявності у її складі цукру, молока, масла та інших кулінарних інгредієнтів.

Chleb / pączek. Приготування таких борошняних виробів, як хліб та пончик, відрізняється і рецептурою (кількість цукру, масла), і способом приготування (випікання/смаження), і смаком (пончики є смачнішими за хліб). Опозицію цих назв використано в ПО *Fortuna jednym umknie chleba, drugim smaży pączki* “доля одним відбере хліба, іншим пончики смажить” [NKP, Т. 1, 571] для відображення несправедливості людської долі, зокрема для підкреслення того, що доля для одних людей дарує розкішне життя, можливість не відмовляти собі ні в чому, натомість для інших – більш скромне існування.

Cebula / czosnek. Цибуля, і часник мають надзвичайні цілющі властивості, приносять велику користь для організму людини, водночас кожна з рослин має свої відмінності. Саме різницю між цими овочами використано в паремії *Ja o cebule, a ty o czosnku* “я про цибулю, а ти про часник” [NKP, Т. 1, 232] на позначення відсутності єдності та узгодженості у стосунках між людьми.

Polewka / marcepan. Застаріла польська назва різновиду юшки *polewka* протиставляється назві вишуканого і смачного кондитерського виробу *marcepan*, що готується з різних видів мигдалю з додаванням цукру та ароматних спецій, у прислів’ї *Lepsza u matki polewka niż u obcych marcepany* “у матері юшка краща, ніж у чужих марципани” [NKP, Т. 2, 1000]. Назви цих двох абсолютно різних за смаковими якостями і за вартістю кулінарних страв використано для відображення опозиції «свій / чужий».

Cukier / pieprz. У ПО *Często dziś jak cukier, a jutro jak pieprz* “часто сьогодні як цукор, а завтра як перець” [NKP, Т. 1, 544] компоненти *cukier* і *pieprz* протиставляються за своїми смаковими якостями (цукор – солодкий, а перець – гіркий) для вираження настрою людини, що може змінюватися відповідно до того, які події відбуваються в її житті того чи того дня.

АК – назви одягу. У польських пареміях з АК нам вдалося зафіксувати деякі назви одягу (*plachta, koszula, kożuch, suknia, spudnica, gatki*) та назви різновидів тканин (*tafta, karmazyn, złotogłów*), з яких здійснювалося пошиття певного виробу.

Tafta / plachta. *Tafta* – це назва дуже щільної, дещо жорсткої шовкової тканини з нижнім блиском, яка при русі шелестить та переливається у двох кольорах [USJP]. Найчастіше використовується для пошиття ошатного та вечірнього вбрання. *Plachta* – великий шматок грубого полотна, брезенту, що служить переважно для прикривання когось, чогось, а також для носіння у ньому трави, зерна [USJP]. Ці дві назви вжито в ПО *Z młodu w tafcie, a na starość w plachcie* “змолоду в тафті (шовковій тканині), а на старість у плахті (грубому полотні)” [NKP, Т. 2, 503] на позначення відмінностей у способах одягатися в молодому та зрілому віці.

Koszula / kożuch. До лексичних систем слов’янських мов, польської зокрема, ще з давніх часів входить така назва одягу, як сорочка. Вона є однією з невід’ємних складових елементів і жіночого, і чоловічого вбрання. Польський іменник *koszula* позначає різновид літнього одягу, оскільки його пошиття здійснюється із легких тканин, натомість лексема *kożuch* позначає теплий зимовий одяг, пошитий з овечої шкури хутром до середини [USJP]. Опозицію назв *koszula / kożuch* використано в паремії *Kto sieje w koszuli,*

zbiera w kożuchu, a kto sieje w kożuchu, zbiera w koszuli “хто сіє в сорочці, збирає в кожусі, а хто сіє в кожусі, збирає в сорочці” [NKP, Т. 3, 172] для відображення народних спостережень за погодними умовами для здійснення посівних робіт і збору врожаю.

Spódnica /gatki. Польський іменник *spódnica* вживається на позначення частини верхнього жіночого одягу, від талії донизу, що носить зазвичай під блузку або жакет [USJP], що підкреслює елегантність, витонченість, грацію жіночої фігури. Лексема *gatki* позначає чоловічу білизну, спідне [USJP]. Компоненти *spódnica* і *gatki* використано в ПО *Niedobrze tam, gdzie mąż w spódnicy, a żona w gatkach chodzi* “недобре там, де чоловік у спідниці, а жінка в штаних ходить” [NKP, Т. 3, 958] для вираження засудження верховенства жінки над чоловіком, який у подружньому житті не є головою родини, а виконує жіночу роль.

Karmazyn /złotogłów. Лексеми *karmazyn* і *złotogłów* уживаються для називання дорогих тканин, з яких відповідно виготовляється ошатний одяг. Значимо, що ці тканини є символами багатства, однак іменник *złotogłów*, на відміну від іменника *karmazyn*, позначає значно дорожчу тканину, виткану золотими та срібними нитками. Антонімічна пара *karmazyn / złotogłów* у прислів'ї *Bardziej zdobi karmazyn, kiedy własny, niż złotogłów pożuczany* “ліпше прикрашає кармазин (тканина яскраво червоного кольору), коли свій, ніж позичена шовкова тканина із золотими нитками” [NKP, Т. 2, 33] відтворює опозицію «свій / чужий», зокрема підкреслює думку про те, що власне, зароблене, хоч і дешевше, більше прикрашатиме людину, ніж чуже, позичене, але дорожче.

У складі польських ПО також виокремлено групи поодиноких прислів'їв та приказок, у яких АК позначають професії, смакові та температурні характеристики, одиниці міри та ваги, природні та метеорологічні явища, знаряддя праці, житлові споруди, пори року, місяці та надприродні істоти.

АК – назви професій. Серед проаналізованих польських паремій з АК, що вказують на рід занять людини, виявлено назви, які стосуються сфери ремісництва та промисловості – *kowal, ślusarz* і *kołodziej*. Компонент *kowal* позначає одну з найдавніших професій, яка зародилась іще багато століть тому. Праця коваля дуже цінується, оскільки виготовлення металевих виробів потребує великих зусиль і навантажень. Не менш важливою є професія слюсаря (компонент *ślusarz*), що пов'язана з обробкою металу, ремонтом машин і різних механізмів. У деяких прислів'ях згадується ще один вид діяльності людини *kołodziej* – майстер, що виготовляє колеса. Протиставлення зазначених видів трудової діяльності людини, які вимагають певних знань і навичок, зафіксовано у таких польських пареміях, як *Kowal zawinił, a ślusarza powieszono* “коваль завинив, а слюсаря повісили”, *Kowal zawinił, a ślusarza chcą obiesić* “коваль завинив, а слюсаря хочуть повісити”, *Kowal zgrzeszył, a kołodzieja obiesiono* “коваль згрішив, а колісника повісили” [NKP, Т. 2, 172]. Аналіз контекстів демонструє не лише пов'язаність і взаємозалежність результатів праці різних спеціалістів, а й відображення несправедливого перекидання відповідальності, покарання невинних людей.

АК – назви смакових відчуттів. У складі паремій із СПК зафіксовано назви простих смаків, які виражені такими лексичними одиницями, як *słodki, kwaśny* і *gorzki*. Опозицію компонентів *słodki / kwaśny* використано у прислів'ї *Dar słodki, a podzięka kwaśna* “солодкий подарунок, кисла вдячність” [NKP, Т. 1, 411] для підкреслення невдячності людини. Антонімічна пара *słodki / gorzki* вживається в пареміях *Słodkie życie, gorzka śmierć* “солодке життя, гірка смерть” [NKP, Т. 3, 971], *Gorzko robię, słodko zjem* “гірко роблю, солодко з'їм” [NKP, Т. 3, 46] для відображення трудової діяльності людини та важливості ведення здорового та правильного способу життя.

АК – назви житлових споруд. У складі польських паремій названа лексема може мати такі варіанти, як *domek, buda, chatka*. Протилежним є компонент *pałac*, що позначає «репрезентативну житлову будівлю (королівську чи магнатську резиденцію)» [USJP]. Серед аналізованих паремій фіксуємо приклади, де зазначені варіанти лексеми *chata* на позначення дому, протиставляються компоненту *pałac* для вираження опозиції «свій / чужий»: *Własny domek miłszy, niż cudze pałace* “власний будинок миліший, ніж чужі палаци”, *Lepsza swoja buda niż cudze pałace* “своя халупа краща, ніж чужі палаци”, *Lepsza swoja chatka niż cudze pałace* “своя хатина краща, ніж чужі палаци” [NKP, Т. 1, 470].

АК – назви одиниць міри та ваги. У складі ПО виявлено такі компоненти на позначення одиниць міри та ваги: *centner* – «одиниця ваги в метричній системі мір, що дорівнює 100 кг» [USJP], *funt* – «одиниця ваги, що побутувала в Європі до XIX ст. та становила від 0,350 до 0,560 кг» [USJP], *lut* – «дометрична одиниця ваги, яка дорівнювала 1/32 фунта (близько 12,8 грама), що вживалася у різних європейських країнах від середньовіччя до XX ст.» [USJP]. У наведених нижче прислів'ях опозицію більших та менших одиниць міри та ваги представлено через протиставлення компонентів *centner / lut, funt / lut* для відображення фізичного стану людини, зокрема несподіваного приходу хвороби, лікування якої потребує тривалого часу: *Choroba centnarem się wali, a łótami odchodzi* “хвороба центнером наступає, але незначною мірою відступає”, *Choroba przychodzi funtami, a zdrowie lutami* “хвороба приходить фунтами, а здоров'я – незначною мірою” [NKP, Т. 1, 286].

АК – назви пір року, місяців, метеорологічних і природних явищ. У пареміях з АК нам вдалося зафіксувати лексеми на позначення пір року (*jesień, zima*), місяців (*marzec, kwiecień, maj, czerwiec*), метеорологічних і природних явищ (*plucha, posucha, deszcz, błoto, wiatr, burza, zamglony, zaśnieżony*). Ці назви вжито для відображення народних спостережень та прикмет, що стосуються погодних умов у різні пори року, напр.: *Gdy w maju plucha, w czerwcu posucha* “у травні грязюка, у червні посуха” [NKP, Т. 2, 368], *Gdy jesień zamglona, zima zaśnieżona* “коли осінь туманна, зима засніжена” [NKP, Т. 1, 847], *Suchy kwiecień (marzec)*,

mokry maj, będzie żyto (żytko) jako (niby) gaj “сухий квітень (березень), мокрий травень, буде жито як (ніби) гай” [USJP].

АК – назви знарядь праці. Побутова діяльність неможлива без відповідних знарядь, за допомогою яких людина діє на предмет своєї праці. У деяких ПО засвідчено такі лексеми на позначення знарядь праці, як *ser* (ручне знаряддя для молотьби), *kądział* (ручне знаряддя для прядіння) та *kielnia* (ручний будівельний інструмент): *Chłop do serów, baba do kądzieli* “чоловік для ціпів, баба для веретена” [NKP, Т. 1, 260], *Chłop do kielni, baba do patelni* “чоловік для кельми, баба для пательні” [NKP, Т. 1, 261]. Назви цих знарядь праці вживаються для протиставлення трудових обов’язків чоловіка та жінки.

АК – назви температурних характеристик. Серед аналізованих паремій спостерігаємо також протиставлення прикметникових компонентів *gorący / zimny*, що вказують на температурні характеристики. Опозиція цих прикметників використовується у прислів’ях *Młody gorący, a stary zimny* “молодий гарячий, а старий холодний” [NKP, Т. 2, 505], *Kto się na gorącym sparzył, ten na zimne dmucha* “хто на гарячому спалився, той на холодне дуче” [NKP, Т. 1, 442] для відображення фізичних особливостей людей молодшого та старшого віку, а також життєвого досвіду людини.

АК – назви надприродних істот. Серед народних вірувань чільне місце посідають уявлення, пов’язані з надприродними істотами. Найбільш відомими є *lucyfer (diabeł)* і *aniołek*. *Aniołek* є духовною істотою, представником світу добра, посланцем та вісником Бога [USJP]. Натомість *lucyfer* – втілення зла, тотожне поняттю «біс, злий дух» [USJP]. Порівняння жінки зі злого та доброю істотами відображено в ПО *Przed ślubem aniołek, po ślubie lucyfer* “перед одруженням – ангелочок, після одруження – дияволеня” [NKP, Т. 3, 438] для вираження характеристики жінки до та після одруження.

Аналіз польських паремій показав, що у структурі значної кількості прислів’їв та приказок АК відрізняються за граматичними категоріями, зокрема зафіксовано розбіжності їх у роді, числі та відмінку, а також належність АК до різних частин мови.

Категорія відмінка

Серед паремій з граматичними особливостями, що стосуються категорії відмінка, виокремлюємо прислів’я та приказки, у складі яких АК мають різну відмінкову форму – «називний vs родовий», «називний vs знахідний», «називний vs давальний», «називний vs орудний», «місцевий vs називний», «місцевий vs знахідний», «знахідний vs давальний». Варто зазначити, що за відмінками можуть різнитися як іменникові, так і прикметникові компоненти.

«Називний vs родовий». Серед ПО з іменниковими АК у формі називного та родового відмінків виокремлено низку прислів’їв: *Korale na szyi, a brudu jak na świni* “намисто на шії, а бруду як на свині” [NKP, Т. 2, 142], *Głowa jak bania, a mózgu nic* “голова як гарбуз, а мозку немає”, *Głowa wielka, a rozumu mało* “голова велика, а розуму мало” [NKP, Т. 1, 640], *Główka jak makówka, a rozumu jak napłwał* “голівка як маківка, а розуму як наплював”, *Główka jak makówka, a rozumu pusto* “голівка як маківка, а розуму порожньо” [NKP, Т. 1, 643], *Cudza chata gorsza od własnego kąta* “чужа хата гірша від власного кутка” [Świerczyńska 2001, 163]. Протиставлення прикметникових компонентів у формі називного та родового відмінка засвідчуємо в паремії *Lepsza jest uroczą ciemnowłosa kobieta od młodej blondynki* “краще прекрасна темноволоса жінка від молоді блондинки” [NKP, Т. 2, 592].

«Називний vs знахідний». Серед паремій, у складі яких АК – прикметники у формі називного та знахідного відмінка, виділяємо такі прислів’я: *Rad mądry, że głupiego oszukał* “розумний радий, що обманув дурного” [NKP, Т. 2, 428], *Na spokojnego wiatr nawieje, a bystry sam nabieży* “на спокійного вітер навіє, а енергійний сам набере” [NKP, Т. 3, 282], *Zdrowy chorego nie zrozumie* “здоровий хворого не зрозуміє” [USJP], *Gdzie się młody dźwignie, tam starego dźwigać trzeba* “де молодий підніме, там старого піднімати треба” [NKP, Т. 2, 504]. До прислів’їв з іменниковими складниками зараховуємо *Sowa śpi, a kurę widzi* “сова спить, а курку бачить” [NKP, Т. 3, 270] *Gdy się chłopi biją, panów to nie boli* “коли селяни б’ються, панам не боляче” [NKP, Т. 1, 267].

«Називний vs давальний». Опозицію прикметникових компонентів у формі називного та давального відмінка фіксуємо в ПО *Syty głodnemu nie wyrozumie* “ситий голодного не зрозуміє”, *Syty głodnemu nie towarzysz* “ситий голодному не товариш” [NKP, Т. 3, 367]. Протиставлення іменникових компонентів у відповідних відмінкових формах засвідчено у прислів’ях *Jak głowa głupia, to i nogom źle* “як дурна голова, то і ногам погано”, *Nie ma miejsca rozumowi, kędy się gniew rozsadowi* “немає місця розумові, коли гнів розсядеться” [NKP, Т. 1, 686].

«Називний vs орудний». Серед паремій є прислів’я, де протиставляються прикметникові компоненти, один із яких виступає у формі називного відмінка, а інший – у формі орудного: *Mądry sam sobie szkodzi, gdy z głupim w poufalskość zachodzi* “розумний сам собі шкодить, коли з дурнем у конфіденційність входить” [NKP, Т. 2, 426]. Також виявлено приклад, де іменники у відповідних відмінкових формах протиставляються разом з прикметниками: *Młoda żona ma trzy światy ze starym mężem* “молода дружина має три світи зі старим чоловіком” [NKP, Т. 3, 957].

«Місцевий vs називний». У паремії *Przy głupiej głowie nieszczęśliwe nogi* “при дурній голові нещасливі ноги” [NKP, Т. 1, 644] іменниковий компонент *głowa* у поєднанні з прикметниковий *głupi* у формі

місцевого відмінка протиставляється іменниковому компоненту *nogi* у поєднанні з прикметниковим *nieszczęśliwy*, що виражений у формі називного відмінка.

«**Місцевий vs знахідний**». Протиставлення іменникових компонентів у формі місцевого та знахідного відмінка зафіксовано в ПО *W młodości huczno-buczno żyje, a na starość zimno w pięty będzie* “у молодості гучно-бучно живе, а на старість холодно у п’яти буде” [NKP, Т. 2, 502].

«**Знахідний vs давальний**». Розбіжності у відмінковій формі мають також прикметникові компоненти *bogaty / biedny* у поєднанні з іменниковим *człowiek* у ПО *Bogatego i na szubienicy diabli nie wezmą, a biednemu człowiekowi lada sznurek robi amen* “багатого дияволи і на шибеницю не візьмуть, а бідній людині будь-який шнурок робить аминь” [NKP, Т. 1, 125].

Категорія числа

Другу групу становлять паремії з АК, що мають різну граматичну категорію числа – «однина / множина». Зазначимо, що здебільшого компоненти представлені числівниками у поєднанні з іменниками чи прикметниками: «числівник+прикметник vs числівник+прикметник», «числівник+прикметник+іменник vs числівник+

к+прикметник+іменник», «числівник+прикметник+іменник vs числівник+іменник», «числівник+іменник vs числівник+іменник», «числівник+іменник vs числівник+іменник».

«**Числівник+прикметник vs числівник+прикметник**». Числівниковий компонент *jeden* у поєднанні з прикметниковим компонентом *głupi* в однині протиставляється числівниковим компонентам *tysiąc, sto, dziesięć* у поєднанні з прикметниковим компонентом *mądry* у множині в таких прислів’ях, як *Co jeden głupi zepsuje, tysiąc mądrych nie naprawi* “що один дурний зіпсує, тисяча розумних не виправить”, *Co jeden głupi zepsuje i stu mądrych nie naprawi* “що один дурний зіпсує, і сотня розумних не виправить”, *Co jeden głupi kupi, to dziesięć mądrych nie przeda* “що один дурний купить, то десять розумних не продадуть” [NKP, Т. 1, 668].

«**Числівник+іменник vs числівник**». У прислів’ях *Jedną ręką daje, a dwiema odbiera* “однією рукою дає, двома (руками) відбирає”, *Jedną ręką daje, drugą bierze* “однією рукою дає, іншою (рукою) бере” [NKP, Т. 1, 405], *Lepsze jedno oko swoje niżeli cudze oboje* “краще одне око своє, ніж чужі обое” [NKP, Т. 2, 715] числівниковий компонент *jeden* у поєднанні з іменниковими *ręka, oko* в однині протиставляється числівниковим компонентам *dwa* (кількісний), *drugi* (порядковий), *oboje* (збірний) у множині.

«**Числівник+прикметник+іменник vs числівник+прикметник+іменник**». У прислів’ї *Jeden stary wół więcej zdola niż dziesięć młodych kozłów* “один старий бик більше здолає, ніж десять молодих цапів” [NKP, Т. 3, 762] кількісний числівник *jeden* у поєднанні з прикметниковим компонентом *stary* та іменниковим *wół* в однині протиставляється кількісному числівнику *dziesięć* у поєднанні з прикметниковим компонентом *młody* та іменниковим *koziół* у множині.

«**Числівник+прикметник+іменник vs числівник+іменник**». У ПО *Jedna mądra głowa wiele rąk pobije* “одна мудра голова чимало рук поб’є” [NKP, Т. 1, 644] кількісний числівник *jeden* у поєднанні з прикметниковим компонентом *mądry* та іменниковим *głowa* в однині протиставляється неозначено кількісному числівнику *wiele* у поєднанні з іменниковим компонентом *ręka* у множині.

«**Числівник+іменник vs числівник+іменник**». Протиставлення числівникового компонента *trzy* у поєднанні з іменниковим *głowa* у множині та числівникового компонента *jeden* у поєднанні з іменниковим *głowa* в однині виявлено в ПО *Co trzy głowy, to nie jedna głowa* “що три голови, то не одна голова” [NKP, Т. 1, 637].

Категорія роду

До третьої групи відносимо прислів’я, у складі яких АК мають різні родові форми. Опозицію «чоловічий рід / жіночий рід» у деяких польських пареміях представлено за допомогою протиставлення іменникових компонентів: *W służbie pies, a poza służbą świnia* “на службі собака, а поза службою свиня” [NKP, Т. 3, 254], *Dzień wygania, noc przygania* “день виганяє, ніч приганяє” [NKP, Т. 1, 536], *Lepszy swój chleb, niż cudza bulka* “свій хліб кращий, ніж чужа булка” [Świerczyńska 2001, 166], *Przed ślubem skarb, po ślubie skarbonka* “перед одруженням – скарб, після одруження – скарбничка” [Świerczyńska 2001, 282]. Також зафіксовано ПО, у яких перший компонент має форму жіночого роду, а другий – форму чоловічого: *Lepsza własna gęś niż cudzy baran* “власна гуска краща, ніж чужий баран” [NKP, Т. 1, 625], *Głowa jak bania, a mózgu nic* “голова як гарбуз, а мозку немає” [NKP, Т. 1, 640], *Cudza chata gorsza od własnego kąta* “чужа хата гірша від власного кутка” [Świerczyńska 2001, 163].

Належність антонімічних компонентів до різних частин мови

Контекстуальні антоніми у складі польських ПО можуть виражатися за допомогою різних частин мови

Як зауважує німецький лінгвіст С. М. Міллер, «антонімія протилежних за лексичним значенням слів різних частин мови (*теплий – холод*) називається міжчастиномовною» [6, с. 88]. Як показав аналіз фактичного матеріалу, у польських ПО можна виокремити такі типи міжчастиномовних антонімів, як «прикметник vs іменник», «числівник+іменник vs займенник», «прислівник vs прикметник».

«**Прикметник vs іменник**». Серед прислів’їв, у яких один компонент виражений прикметником, а

інший – іменником, виділяємо такі: *Bogaty się dziwi, czym się biedak żywi* “багатий дивується, чим бідняк харчується” [NKP, Т. 1, 126], *Ubogi nie ma tego, owego, bogacz lakomy wszystkiego* “убогий не має цього й того, а багач ласує всім” [NKP, Т. 3, 561], *Kiedy by ubogi panu nie dawał, prędko by pan zubożał* “коли б бідний пану не давав, то пан би швидко збіднів” [NKP, Т. 3, 559]. Переважно такі компоненти виступають у тому самому відмінку, хоча трапляються і різні відмінкові форми: *Koń, póki młody, to bryka, a na starość utyka* “кінь поки молодий, то брикає, а на старість стовбичить” [NKP, Т. 2, 129].

«Числівник+іменник vs займенник». У паремії *Jak jedna krowa ogon podniesie, to wszystkie za nią* “як одна корова підніме хвоста, то всі за нею” [NKP, Т. 2, 208] числівниковий компонент *jeden* у поєднанні з іменниковим *krowa* протиставляється неозначеному прикметниковому займеннику *wszystkie*.

«Прислівник vs прикметник». *Czegoś z młodu nie upiekl, nie będziesz jadł starym* “чого змолоду не випік, не будеш їсти старим” [NKP, Т. 2, 498].

Висновки з проведеного дослідження і перспективи наступних розвідок у цьому напрямі

Отже, дослідження значного за обсягом фактичного матеріалу дало змогу підтвердити, що паремії є одним із неоцінених здобутків будь-якої мови, важливою частиною культури, зокрема вони як одиниці мовної системи є довершеними та структурно цілісними висловами з певними лексичними та граматичними особливостями. З огляду на лексичне значення АК у складі польських ПО виділено групи, де АК є назвами частин та органів людського тіла, тварин, часових відтинків, харчових продуктів та одягу. Серед АК, які називають частини та органи людського тіла, найбільшу частотність має соматичний компонент *głowa*, що насамперед уособлює розумові здібності людини. У польських пареміях значну частину становлять також компоненти-зооніми та компоненти-орнітоніми. Категорія часовості в ПО представлена за допомогою АК, що позначають назви мір часу, частин доби, конкретного або узагальненого часу, подій, фактів. Також зафіксовано паремії, у складі яких АК є назвами професій, смакових і температурних характеристик, одиниць міри та ваги, природних і метеорологічних явищ, знарядь праці, житлових споруд, пір року, місяців та надприродних істот.

Грамматичні особливості АК у польських пареміях проявляються через розбіжності форм роду, числа та відмінка, а також через належність до різних частин мови.

У перспективі плануємо залучити паремії з АК інших слов'янських мов, зокрема української, оскільки зіставний аналіз допоможе описати як відмінності, так і подібності ПО кожної з мов.

Література

1. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 48–63.
2. Болотнікова А. П., Лотош М. Особливості фразеологічних одиниць із зоонімами «домашні тварини» у сучасній польській мові. *Молодий вчений*. 2020. № 7.1 (83.1). С. 24–27. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-7>
3. Чаєнкова О. К. Соматичні фразеологізми з компонентом «рука» (на матеріалі української, турецької та англійської мов). *Мова*. 2021. № 35. С. 202–208. DOI: 10.18524/2307-4558.2021.35.237857
4. Клименко Н. Ф. Категорія часу у вимірах фразеологізмів сучасної української мови. Мовні і концептуальні картини світу. 2014. Вип. 47. С. 19–40. URL: <http://mova.knu.ua/2014-випуск-1/> (дата звернення 12.02.2023).
5. Тараба І. О. Соматичний сектор як антропокультурна константа німецької фразеологічної картини світу. *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 22–23 квітня 2010 року «Міжкультурна комунікація: мова – культура – особистість». Острогоз: Видавництво Національного університету “Острозька академія”. 2010. Вип. 14. С. 228–231. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7150/1/10tiossy.pdf> (дата звернення 13.03.2022).
6. Миллер Е. М. Антонимы разных частей речи. *Русский язык в школе*. 1987. № 5. С. 87–91.
7. Yelovska Y. Somatic idioms describing traits of character in teaching English. *Філологічні студії*. 2019. Вип. 19. С. 19–26. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268531816.pdf> (дата звернення 14.02.2023).

Джерельна база

KPP – Księga przysłów przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich / pod red. S. Adalberga. Warszawa, 1889–1894. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/11603/edition/18873/content> (21.12.2021).

NKP – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich / red. J. Krzyżanowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. Т. 1–4.

Świerczyńska 2001 – Świerczyńska D. Przysłowia są na wszystko. Warszawa: [Wydawnictwo Szkolne PWN](http://www.wydawnictwo.pwn.pl/), 2001. 548 s.

USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego / pod red. S. Dubisza. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2003. Т. 1–4 [Електронна версія 1.0, доступна на CD-ROM].

References

1. Zhaivoronok V. V. Ukrainska etnolinhvistyka: deiaki aspekty doslidzhen. *Movoznavstvo*. 2001. № 1. S. 48–63.
2. Bolotnikova A. P., Lotosh M. Osoblyvosti frazeolohichnykh odynyts iz zoonimamy «domashni tvaryny» u suchasni polskii movi. *Molodyi vchenyi*. 2020. № 7.1 (83.1). S. 24–27. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-83.1-7>
3. Chaienkova O. K. Somatychni frazeolohizmy z komponentom «ruka» (na materialii ukrainskoi, turetskoi ta anhliiskoi mov). *Mova*. 2021. № 35. S. 202–208. DOI: 10.18524/2307-4558.2021.35.237857
4. Klymenko N. F. Katehoriia chasu u vymirakh frazeolohizmiv suchasnoi ukrainskoi movy. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. 2014. Vyp. 47. S. 19–40. URL: <http://mova.knu.ua/2014-vypusk-1/> (data zvernennia 12.02.2023).
5. Taraba I. O. Somatychnyi sektor yak antropokulturna konstanta nimetskoï frazeolohichnoi kartyny svitu. *Naukovi zapysky. Seriia «Filolohichna»*. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii 22–23 kvitnia 2010 roku «Mizhkulturna komunikatsiia: mova – kultura – osobystist». Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. 2010. Vyp. 14. C. 228–231. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/7150/1/10tiossy.pdf> (data zvernennia 13.03.2022).
6. Miller Ye. M. Antonimi raznikh chastei rechi. *Russkii yazyk v shkole*. 1987. № 5. S. 87–91.
7. Yelovska Y. Somatic idioms describing traits of character in teaching English. *Філологічні студії*. 2019. Вип. 19. С. 19–26. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268531816.pdf> (дата звернення 14.02.2023).

Source base

KPP – Księga przysłów przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich / pod red. S. Adalberga. Warszawa, 1889–1894. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/11603/edition/18873/content> (21.12.2021).

NKP – Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich / red. J. Krzyżanowski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1969–1978. T. 1–4.

Świerczyńska 2001 – Świerczyńska D. Przysłowia są na wszystko. Warszawa: [Wydawnictwo Szkolne PWN](#), 2001. 548 s.

USJP – Uniwersalny słownik języka polskiego / pod red. S. Dubisza. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 2003. T. 1–4 [Електронна версія 1.0, доступна на CD-ROM].

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2023-28-7>

УДК 821.161.2.09

ЧОРНИЙ І. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ

МАЛІНСЬКА Г. Д.

Національний транспортний університет

ТРАВМА ВІЙНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Стаття присвячена розгляду літературознавчої інтерпретації російсько-української війни, відтвореної в авторських текстах останніх років. З огляду на те, що воєнні дії ще тривають, змінюється й досвід цієї війни її учасниками, спостерігачами, а також трактування цього воєнного досвіду. Фундаментальна проблема глобального, національного українського та індивідуального вимірів російсько-української війни знайшли й продовжують знаходити своє відображення у творах мистецтва, що свідчить про динамічний процес культурної рефлексії від травми війни. У статті зосереджено увагу на особливостях еволюції літературної рецепції такої історичної події, як російсько-українська війна, на її розумінні крізь призму пам'яті минулого, культури та суспільно-політичних реалій. Автори статті виокремлюють два найбільш виразних етапи культурної рецепції війни: колективний вимір війни та індивідуальний вимір війни. Важливим є акцент на травматичному досвіді як персонажів ветеранської прози, так і українського суспільства загалом. У статті здійснено спробу простежити, як відображується війна в мистецтві, зокрема у літературі. Автори доходять висновку, що спочатку війна сприймалася як наслідок конфлікту посттоталітарної пам'яті в українській культурі, згодом як суспільна національна травма і, зрештою, як індивідуальна травма на рівні окремої долі та досвіду, яка реалізується у ветеранській прозі, на якій зосереджено основну увагу в цій розвідці. У статті зазначається, що причини появи ветеранської прози, яка належить до індивідуального виміру війни, полягають скоріше у потребі рефлексії, ніж у бажанні написати художній твір. На думку авторів статті, саме тому багато творів не є в повній мірі художніми, дуже близькі до документальних, а їхній жанровий акцент схожий на щоденники або мемуари.

Ключові слова: ветеранська проза, індивідуальний вимір війни, колективний вимір війни, травма війни, травматичний досвід.

CHORNYI I.

Kharkiv National University of Internal Affairs

MALINSKA H.

National Transport University

THE TRAUMA OF WAR IN CONTEMPORARY UKRAINIAN LITERATURE

The article is devoted to the literary interpretation of the Russian-Ukrainian war, reproduced in the author's texts of recent years. Given that the hostilities are still ongoing, the experience of this war by its participants and observers is changing, as well as the interpretation of this war experience. The fundamental problem of the global, national Ukrainian, and individual dimensions of the Russian-Ukrainian war have been and continue to be reflected in works of art, which indicates a dynamic process of cultural reflection on the trauma of war. The article focuses on the peculiarities of the evolution of the literary reception of such a historical event as the Russian-Ukrainian war, its understanding through the prism of past memory, culture, and socio-political realities. The authors of the article distinguish two most distinctive stages of the cultural reception of the war: the collective dimension of the war and the individual dimension of the war. It is important to emphasize the traumatic experience of both the characters of veteran prose and Ukrainian society as a whole. The article attempts to trace how the war is reflected in art, particularly in literature. The authors conclude that the war was initially presented as a consequence of the conflict of post-totalitarian memory in Ukrainian culture, then as a social national trauma, and finally as an individual trauma at the level of individual fate and experience, which is realized in veteran prose, which is the focus of this study. The article notes that the reasons for the emergence of veteran prose that belongs to the individual dimension of war are more likely to be the need for reflection than the desire to write a work of fiction. According to the authors of the article, this is why many works are not fully fictional, they are very close to documentary, and their genre emphasis is similar to diaries or memoirs.

Key words: veteran prose, individual dimension of war, collective dimension of war, trauma of war, traumatic experience.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Літературні тексти набувають дедалі більшого значення в сучасному світі. Це пов'язано з тим, що вони документують усе, що є важливим не лише для окремих людей, але й для націй та цілих поколінь, унеможливаючи забуття історичних подій. Створення літературних проєктів, видання нових книг та презентація українських творів на фестивалях є показниками інтересу українців до літератури. Слід зазначити, що війна змінила пріоритети, адже вже зараз ми бачимо поступове відродження видавничого та письменницького сектору.

Сучасна українська література все частіше звертається до проблем зображення травматичного досвіду поколінь. Історія України сповнена травм, не є винятком у цій дискусії й російсько-українська війна: українська література потужно заявила про себе в контексті художнього прийняття воєнної травми, яку змушений пережити український народ. Створення таких текстів стало ретельним процесом збереження досвіду та пам'яті. Усвідомлення важливості визначення та розкриття травми війни є сьогодні одночасно викликом та обов'язком для літератури.

Російсько-українська війна стала не лише новою гарячою точкою на пострадянському просторі, але й приводом для переосмислення геокультурних та історичних відносин з росією. Попри різноманітні спроби дослідити та обговорити її причини, наслідки та реалії, у публічний дискурс було винесено кілька ключових моментів, які помилково ігнорувалися протягом майже трьох десятиліть з моменту здобуття Україною незалежності [3; 7]. Передусім слід згадати про активні спроби тоталітарної радянської держави змінити духовне обличчя окремих регіонів нашої країни. Руйнація українства як ідентичності в перші роки більшовизму, Голодомор, індустріалізація регіонів, заселення їх росіянами призвели не стільки до формування іншої геополітики країни, скільки до модифікації місцевої ментальності. Катастрофічними для радянських людей у просторі «червоної лінії» [8, с. 90] і для радянського народу загалом стали дві історичні ситуації: розпад тоталітарної держави та плекання Росією тривалої ностальгії за Радянським Союзом. Все це призвело до повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Аналіз досліджень та публікацій

Літературним явищем, що завжди з'являється під час воєн, є твори не лише професійних авторів, а й безпосередніх учасників бойових дій. Ці тексти, затребувані в українському суспільстві, викликають науковий інтерес, адже вже зайняли свою нішу в історії нашої літератури. Фундаментальною роботою у цьому напрямі є проєкт «Книги про війну» Ганни Скоріної, яка досліджує та систематизує літературу про російсько-українську війну [6]. Дискурс війни в сучасній літературі вивчала також О. Пухонська [3]. У роботі М. Рябченко розглянуто воєнну прозу Олеса Гончара та сучасних українських письменників-комбатантів у порівняльному аспекті [4]. Існує низка робіт, присвячених аналізу індивідуального виміру війни, створених безпосередніми учасниками бойових дій, як-от дослідження З. Баблоян [1].

Війна ще не закінчена, постійно з'являються нові роботи як професійних письменників, так і тих, хто відтворює травму війни, спираючись на власний бойовий досвід, тому літературні твори, присвячені цій темі, потребують подальших розвідок.

Формулювання цілей статті

Важливим сектором концептуальної картини світу постає літературний простір, який володіє необмеженими можливостями концептуалізації в колективній свідомості соціуму фрагментів суспільної дійсності. Концептосфера української картини світу потребує уваги дослідників у галузі літературознавства, що активно реагує на процеси й події в житті нації, яка «переживає період свого формування у важких умовах боротьби за право реалізувати державотворчі прагнення, за право суверенного вибору історичного шляху й своїх супутників на ньому» [7]. У цьому контексті актуальність дослідження зумовлена динамічним розвитком воєнної української літератури та її впливом на ментальність українського народу. Мета статті полягає у виявленні специфіки літературних творів про російсько-українську війну. Об'єктом дослідження є способи зображення російсько-української війни, а предметом – колективний та індивідуальний виміри війни в сучасних українських літературних творах.

Виклад основного матеріалу дослідження

В українській літературі воєнний дискурс формується як багатогранна реакція культури на російську агресію. У творах сучасних письменників зображено усвідомлене ставлення до минулого та «переосмислення національного травматичного досвіду й фіксації живої історії війни» [7]. Російсько-українська війна стала «дзеркалом, у якому Україна побачила свої найбільші прорахунки в питанні культурних, пам'ятевих та ідентичнісних пріоритетів» [3]. При цьому загальнонаціональні травми переплетено з індивідуальними.

Ментальна поразка на сході України, яка свого часу залишилася непоміченою, призвела до того, що самоусвідомлення пострадянського суспільства не було суттєво змінено сучасними інформаційними технологіями та розвитком місцевої інфраструктури й промисловості. До того ж, за допомогою цих інструментів підтримується нелогічне бажання відродити заборони та репресії. Кеннет Міноґ та Берил Уільямс детально та чітко описують це явище у своїй книзі «Етнічні конфлікти в Радянському Союзі: помста партикуляризму». На думку авторів, основою, на якій формуються уявлення про соціалістичну перебудову, є результати сучасних технологій [9, с. 237].

Парадоксом у цій ситуації є стійка віра в радянську утопію, ностальгія, за якою протягом останніх десятиліть підтримується, по-перше, за рахунок культивування майже сакральних цінностей Великої вітчизняної війни, суть якої навряд чи зрозуміла молодому поколінню. По-друге, формування нових міфів на основі радянських ще більше поглибило ментальну прірву між Сходом і рештою України. У другому випадку це підживлює спротив всьому українському, що асоціюється у мешканців Східної України з агресивним націоналізмом. В історії дев'ятирічної війни ми можемо спостерігати її зовнішні, змістовні та культурні прояви в різноманітних літературних творах.

У першому випадку йдеться про офіційні зведення з фронту, статистику окупованих територій та цифри втрат. Суттєвими проявами вербалізації війни є передусім спогади та свідчення жертв і свідків війни, втілені в сюжетах документальних фільмів, виданих окремими книгами. Культурні вербалізації – це тексти, такі як література, фільми та фотографії, які художньо досліджують травму війни з різних точок зору, зокрема

письменників, які брали участь у війні, переселенців з окупованих територій та родичів солдатів, які загинули на цій війні. Усі ці тексти про російсько-українську війну формують потужний дискурс, який, з одного боку, фіксує травматичну пам'ять про саму подію, а з іншого, дає можливість українському суспільству пізнати всі її нюанси та усвідомити власну причетність до цього етапу історії, який ми зараз переживаємо.

Аналіз літературних творів про російсько-українську війну засвідчує існування двох найбільш виразних етапів культурної рецепції війни: колективного виміру війни та індивідуального виміру війни. Колективний вимір ґрунтується на спробі опанувати емоційно-культурний шок, що включає пошук причини вибуху війни, ментальних розбіжностей та подібностей. Прикладом таких творів можна вважати «Ловайськ» Євгена Положія та «Оголений нерв» Світлани Талан. Історичний досвід травми, тобто спроба поглянути на війну як на прощання з радянським минулим, реалізований у творах «Чорне сонце» Василя Шкляра та «Вірші з війни» Бориса Гуменюка.

Зі свого боку, індивідуальний вимір війни підпорядкований пізнанню травми, що відтворено у «Життя П. С.» Валерії Бурлакової. Окрім того, індивідуальний вимір включає прагнення до самосприйняття у травматичних обставинах, як-от у творах: «Савур-Могिला. Військові щоденники» А. Пальваля, М. Музики та П. Потехіна, «Сліди на дорозі» Валерія Ананьєва та «Світлий шлях: історія одного концтабору» Станіслава Асеева, «Точка нуль» А. Чеха, які можна зарахувати до жанру ветеранської прози. Причини появи ветеранської прози, яка належить до індивідуального виміру війни, полягають скоріше у потребі рефлексії, ніж у бажанні написати художній твір, саме тому багато робіт не є в повній мірі художніми, а дуже близькими до документальних, а їхній жанровий акцент схожий на щоденники або мемуари.

Ця література дозволяє читачу дізнатися про окреслені події від їхніх безпосередніх учасників, краще зрозуміти, що саме відбувалося на фронтах та стати ближчим до воєнних подій, адже ці тексти завжди «більшою чи меншою мірою самоописові» [5, с. 64]. Зміст текстів ветеранської прози засвідчує, що екзистенційне питання піддається істотним змінам, які впливають на самосприйняття та розуміння себе у світі, але з такою глибокою переоцінкою себе пов'язана й відповідна глибина травми» [2, с. 39]

Роман Валерія Ананьєва «Сліди на дорозі» – це історія особистої травми. Водночас, він підриває норми традиційної літературної інтерпретації та є закритим для будь-якого розуміння поза авторським контекстом, його життєвої історії, досвіду та переконань. Цей твір є важливим свідченням того, що насправді відбувається «за лінією фронту». У «Слідах на дорозі» свої слова автор підтверджує медіа-матеріалами на кшталт фото, покликання на відео тощо. Те саме спостерігаємо у книзі «Савур-Могिला. Військові щоденники», яку автори доповнили світлинами.

В аналізованих творах здійснено спробу зрозуміти трагедію окремої людини на війні: солдата, цивільних, інтелектуала тощо. Такий особистісний акцент зображує травму українського суспільства в цілому ще яскравіше. Порушена у цих творах тема російсько-української війни засвідчує безперечний факт «виходу української літератури поза межі традиційних функцій і завдань» [3, с. 45].

Сучасна українська література виходить за рамки естетичного сприйняття дійсності, документуючи її найсерйозніші події та осмислюючи їх як досвід і причини радикальних особистих і суспільних змін. У багатьох випадках автори творів про війну намагаються описати власний досвід, пережитий на різних рівнях емоційного та фізичного відчуття під час цієї конкретної війни. Втілення життєвих історій у художній літературі дає авторам певне психологічне задоволення. З одного боку, літературні тексти мають безкомпромісне право домислювати, вигадувати, метафоризувати або приховувати неприємний особистий досвід за образами персонажів чи фактами сюжетних подій.

Літературні герої, звісно, можуть мати архетипи в реальних людях, але такі асоціації зазвичай захищаються авторським правом, заперечуючи будь-яку відповідність з реальними подіями чи людьми (хоча слід зазначити, що в творах про російсько-українську війну такі анотації зазвичай відсутні). Таким чином, моменти, які викликають у автора почуття сорому, вагання чи душевного болю, можуть бути інтерпретовані як художня реальність.

З іншого боку, художні тексти надають можливості поговорити про травматичний досвід з читачем як не ідентифікованим адресатом, що особливо важливо для травмованих війною людей, адже під час розмов зі знайомими, родичами чи психоаналітиками травмована особа сприймає їх як чужинців у царині власного травматичного досвіду війни.

Якщо уважніше придивитися до наративів української літератури воєнного часу, то можна виявити, що в них є те, що апелює не лише до сучасників, а й до майбутніх поколінь. Література показує, що перспектива розірвати ланцюг травматичної історії залежить від розуміння відповідальності та вибору шляху, яким має йти суспільство. Крім того, художня література впродовж останніх десятиліть задовольняє потреби втраченої пам'яті українців. Це пов'язано з тим, що самоусвідомлення нашого суспільства все більше спрямоване на відновлення української ідентичності. Тому письменники прагнуть заповнити історичну прогалину, навіть якщо це дещо розходиться з сучасними уявленнями про минуле та майбутнє країни.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Літературний вимір воєнної травми відзначається багатofункціональністю. Сучасні воєнні твори характеризуються двома найбільш виразними етапами культурної рецепції війни: колективним виміром війни

та індивідуальним виміром війни. Література дає змогу психологічно осмислити травматичні події історії, закарбовуючи їх у сприйнятті персонажів і проєктуючи на покоління, народи та країни. Художні тексти дедалі більше набувають властивостей інструментів культурної пам'яті.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в дослідженні специфіки комбатантської літератури.

Література

1. Баблюян З. «Точка нуль» Чеха: книжка, що розвертає обличчям до нас самих. URL: <https://chytomo.com/tochka-nul-chekha-knyzhka-shcho-rozvertaieoblychchiam-do-nas-samykh/>
2. Присівок Д. В. Топос війни в сучасній українській комбатантській прозі. Література та культура Полісся № 106. Серія "Філологічні науки", № 20. 2022. С. 32-41.
3. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури: Дискурсус, 2022. 288 с.
4. Рябченко М. Воєнна проза Олесь Гончара та сучасних українських письменників-комбатантів: порівняльний аспект. Таїни художнього слова (до проблеми поетики тексту). 2018. Вип. 22. С. 104–115.
5. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. Слово і Час. 2019. № 6. С. 62–73
6. Скоріна Г. Книжкова сотня, або #книги про війну. URL: <https://www.facebook.com/groups/warbookua/permalink/3053341944697677/>
7. Шевчук Д. Оксана Пухонська. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/poza-mezhamy-boiu-dyskurs-viiny-v-suchasni-literaturi>
8. Шпорлюк Роман. Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща. Пер. з англ. Касьянова Г., Климчука М., Рябчука М., Стріхи Я., Матіяш Д. та Чушаак Х. Київ: Дух і Літера. 2013.
9. Minogue K., Williams B. Ethnic Conflict in the Soviet Union: the Revenge of particularism. *Thinking Theoretically about Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*. Ed. Motyl A.J. New York: Columbia Univ. Press, 1992. P. 225–242.

References

1. Babloian Z. (2022) «Tochka nul» Chekha: knyzhka, shcho rozvertaie oblychchiam do nas samykh [Czech «Point Zero»: A book that turns us to face ourselves]. URL: <https://chytomo.com/tochka-nul-chekha-knyzhka-shcho-rozvertaie-oblychchiamdo-nas-samykh/> [in Ukrainian].
2. Prysivok D. V. (2022) Topos viiny v suchasni ukrainii kombatantskii prozi [The topos of war in contemporary Ukrainian combatant prose]. *Literatura ta kultura Polissia № 106. Seria "Filolohichni nauky"*, № 20. S. 32-41 [in Ukrainian].
3. Pukhonska O. (2022) Poza mezhamy boiu. Dyskurs viiny v suchasni literaturi [Outside the battle. The discourse of war in modern literature]. Brustury: Dyskursus, 288 p. [in Ukrainian].
4. Riabchenko M. (2018) Voienna proza Olesia Honchara ta suchasnykh ukrainykh pysmennykiv-kombatantiv: porivnialnyi aspekt [Military prose of Oles Honchar and modern Ukrainian combatants: a comparative aspect]. *Tainy khudozhnoho slova (do problemy poetyky tekstu)*. Vyp. 22. P. 104–115 [in Ukrainian].
5. Riabchenko M. (2019) Kombatantska proza v suchasni ukrainii literaturi: zhanrovi ta khudozhni osoblyvosti [Combatant Prose in Modern Ukrainian Literature: Genre and Stylistic Features]. *Slovo i Chas*. № 6. P. 62–73. [in Ukrainian]
6. Skorina H. (2022) Knyzhkova sotnia, abo #knyhy pro viinu [A hundred books, or #war books]. URL: <https://www.facebook.com/groups/warbookua/permalink/3053341944697677/> [in Ukrainian].
7. Shevchuk D. (2023) Oksana Pukhonska. Poza mezhamy boiu. Dyskurs viiny v suchasni literaturi [Oksana Pukhonska. Beyond the Boundaries of Battle. The Discourse of War in Contemporary Literature]. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/poza-mezhamy-boiu-dyskurs-viiny-v-suchasni-literaturi> [in Ukrainian].
8. Shporliuk R. (2013) Formuvannia modernykh natsii: Ukraina – Rosiia – Polshcha [Forming of Modern Nations. Ukraine-Russia-Poland]. Per. z anh. Kasianova H., Klymchuka M., Riabchuka M., Strikhy Ya., Matiash D. ta Chushaak X. Kyiv: Dukh i Litera.
9. Minogue K. and Williams B. (1992) Ethnic Conflict in the Soviet Union: the Revenge of particularism. *Thinking Theoretically about Soviet Nationalities: History and Comparison in the Study of the USSR*. Ed. Motyl A.J. New York: Columbia Univ. Press, P. 225–242.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Підп. до друку 30.08.2023. Ум. друк. арк. – 5,06. Обл.-вид. арк. – 4,76.
Формат 30×42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № 105/22

Тиражування здійснено з оригінал-макета редакційно-видавничим відділом
Хмельницького національного університету.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 77-33-63.
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.